

COLECȚIA SINTEZE

ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE

ЛІМБІІ РОМАНІЕ ОРТОГРАФІА

TRECUT,

PREZENT,

VIITOR

INSTITUTUL EUROPEAN

ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE

TRECUT, PREZENT, VIITOR

INSTITUTUL EUROPEAN
IASI
1992

„În voința sa... omul tinde, ca și natura întreagă, spre bine și frumos. Manifestările binelui și ale frumosului sînt nenumărate și atît de variabile în timp și în spațiu încît nădejdea de a găsi vreun bine și vreun frumos, absolute, care să păstreze valoarea lor pentru toate timpurile și pentru toți oamenii este absurdă. În idee însă, firește, binele și frumosul au elemente constante și, de pildă, la frumos aparțin numai decît deprinderea și simetria, iar la bine, ordinea.“

A. PHILIPPIDE, *Principii de istoria limbii*

În zilele de 7 și 8 noiembrie 1991 a avut loc la Iași, în cadrul „Zilelor academice ieșene”, o masă rotundă cu tema Ortografia limbii române — trecut, prezent, viitor.

Organizarea de către Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” a acestei dezbateri a fost determinată de propunerea Academiei Române din 31 ianuarie 1991 de a se realiza o reformă ortografică prin care să se revină la folosirea literei â în interiorul cuvintelor și la sunt, suntem, sunteți, în loc de sînt, sîntem, sînteți. Cu toate că nu au fost legiserate, aceste propuneri au fost imediat preluate și aplicate de revista „Academica”, iar la 27 septembrie 1991 Prezidiul Academiei a adoptat o hotărîre prin care, alături de normele ortografice în-uz, se recomandă și variantele (formale) care rezultă din reforma ortografică propusă acum.

Întrucît în expunerea motivelor care ar fundamenta necesitatea acestor amendamente ortografice nu s-au avut în vedere argumente și criterii științifice, ci s-au invocat doar considerente subiective, adesea de ordin politic, și s-au făcut aprecieri inexacte asupra evoluției ortografiei românești de-a lungul timpului, filologii din Iași — cercetători, cadre didactice universitare și profesori din învățămîntul preuniversitar —, alături de specialiști din Chișinău, Cernăuți și București, au luat în dezbateri, prin apelul la argumente științifice și prin evitarea unor considerente de altă natură, aspecte care să contribuie la înțelegerea acestor probleme, în contextul general al istoriei ortografiei românești și al principiilor care stau la baza ortografiei actuale. Desfășurîndu-se într-o ambianță proprie schimbului de opinii între specialiști, fără constrîngerile unor idei preconceptionale, discuțiile s-au caracterizat prin puncte de vedere nuanțate, chiar diferențiate, care însă nu au afectat convergența spre o perspectivă adecvată adevărului științific.

În cele două zile consacrate lucrărilor au fost prezentate șase comunicări care au schițat momentele principale ale evoluției ortografiei românești cu litere latine: Etimologismul românesc (cercet. dr. Carmen-Gabriela PAMFIL, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași), Contribuția „Junimii” la impunerea principiului fonetic în ortografia românească (cercet. dr. Ion NUȚĂ, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”), Importanța contribuției lui Titu Maiorescu la stabilirea principiilor ortografiei limbii române (conf. dr. Petru ZUGUN, Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”, Iași), Geneza orto-

grafiei din 1932 (cercet. dr. Magdalena VULPE, Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”, București), Principiile ortografiei românești actuale (cercet. dr. Ion A. FLOREA, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”), Din istoria scrierii cu â și î (cercet. dr. Ioan OPREA, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”).

La discuțiile ce au urmat, a participat un mare număr de specialiști: prof. dr. Dumitru IRIMIA (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”), cercet. dr. N. A. URSU (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”), prof. dr. Vasile ARVINTE (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”), prof. dr. Ștefan GIOSU (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”), prof. Ioana IRIMIA (Inspectoratul Școlar Județean, Iași), cercet. dr. Magdalena VULPE (Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”), prof. dr. Ion COTEANU (membru al Academiei Române, Institutul de Lingvistică din București), cercet. dr. Silviu BEREJAN (membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică, Chișinău), prof. dr. Nicolae MĂTCAȘ (ministrul Științei și Învățământului din Republica Moldova), cercet. dr. Alexandru DÎRUL (Institutul de Lingvistică, Chișinău), cercet. dr. Teodor COTELNIC (Institutul de Lingvistică, Chișinău), prof. Lora BOSTAN (Catedra de filologie română și clasică a Universității din Cernăuți), cercet. dr. Mioara AVRAM (Institutul de Lingvistică, București), cercet. dr. Stelian DUMISTRĂCEL (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”), cercet. dr. Dan MĂNUCĂ (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”), prof. dr. doc. Gavril ISTRATE (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”), prof. dr. Radu VOINEA (membru al Academiei Române).

În paginile următoare vor fi redată, în ordinea în care s-au succedat, atât comunicările, cât și discuțiile care au avut loc. Am considerat însă util să reproducem mai întâi, în maniera prezentată de Academie, cele două acte (Îndreptările și Hotărârea) date publicității de către înaltul for. Am inclus, în finalul broșurii, Moțiunea către Academia Română, care cuprinde concluziile la care au ajuns lingviștii la lucrările acestui colocviu.

[PROIECT] ASUPRA UNOR ÎNDREPTĂRI ALE ORTOGRAFIEI LIMBII ROMÂNE

Înființarea Academiei Române în anul 1866 a avut drept scop cultivarea limbii române, a istoriei naționale și a ideii unității românilor. Apoi s-au adăugat cerințele cultivării științelor, artelor și tehnologiei.

Alfabetul latin a fost adoptat oficial în Principatele Unite în anul 1860, dar cu mult înainte s-au folosit litere latine amestecate cu litere chirilice și, bineînțeles, apoi au apărut texte complete cu caractere latine. În secolul XVII, atunci când începuse publicarea susținută de cărți religioase în limba română, evident cu caractere chirilice, soția lui Matei Basarab, Doamna Elina, scrie scrisori chirilice presărate cu fraze latinești și își iscălește numele cu caractere latine¹.

Academia Română adoptă în acest secol o reformă ortografică în anul 1904 care însă, după cum arăta Sextil Pușcariu, „lăsa o mulțime de probleme deschise”.² Problema reformei ortografiei române este reluată în timpul președinției lui Emil Racoviță, care în anul 1929 amintește că de câțiva ani „a fost în discuția Academiei chestiunea revizuirii ortografiei românești, care n-a fost dusă la bun sfârșit”³ și supune dezbaterii un proiect de reformă a ortografiei române elaborat de Sextil Pușcariu. Acesta,

¹ O asemenea scrisoare către sibieni este menționată de I. Lupăș, *Documente istorice transilvane*, I, și reluată, inclusiv cu o reproducere parțială facsimilată, de către N. Cartoian în *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1942, p. 97

² Academia Română, *Anale*, Tomul XLIX, 1928—1929, p. 201

³ Idem, p. 200

după ce arată că filologii români întruniți la Cluj în 1926 au votat un proiect de reformă înaintat Academiei Române, afirmă, deși filolog, că „discuțiile care au avut loc în 1926 în ședințele secției literare și mai ales în plenul Academiei au arătat că primirea, fără modificări, a reformei propuse de filologi nu va fi posibilă.”⁴

În proiectul său înaintat Academiei, Sextil Pușcariu dă dovadă de un amestec bine cumpănit de rigurozitate științifică și bun simț, înțelegând că într-o limbă vie rigurozitatea unui formalism excesiv ar putea dăuna naturii limbii și chiar spiritului celor care o vorbesc și scriu. Iată ce spune S. Pușcariu, printre altele, în introducerea la propunerile sale :

„Fiindcă nu poate fi vorba de crearea unei ortografii nouă, ci numai de perfecționarea celei existente, trebuie să ținem seama de tradiție, care, oricum, nu e de eri alaltăieri, ci reoglindește o statornică năzuință a înaintașilor noștri de a da limbii cea mai potrivită formă exterioară.”⁵

„Nu numai filologul, ci tot omul are înnăscut simțul gramatical, de care e bine să ținem seama și în ortografie.”⁶

„Trebuie evitată mecanizarea ortografiei prin reguli rigide.”⁷

În anul 1932, Academia Română adoptă regulile ortografice, în esență, propuse de Sextil Pușcariu.

În anul 1953, sub semnătura lui Gh. Gheorghiu-Dej, Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române adoptă o hotărîre⁸ pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române, elaborate de Academia Republicii Populare Române, valabile și astăzi, cu excepția scrierii cuvintelor român și România cu î din a.

Normele conțin 16 puncte, iar primul punct este următorul :

⁴ Academia Română, Anale, Tomul XLIX, 1928—1929, p. 200

⁵ Idem, p. 202

⁶ Idem, p. 203

⁷ Idem, p. 203

⁸ Mic dicționar ortografic, Editura Academiei RPR, București, 1953, p. 5—9 (Hotărîrea 3 135/16 septembrie 1953)

„1. Se suprimă litera â, înlocuindu-se peste tot cu î (mînă, mîine, cînd, gînd, romîn, Romînia)”.⁹

Multe din aceste norme vor fi cu siguranță păstrate, dar asupra normei nr. 1 avem mari rezerve. Pentru aceasta este suficient să cităm din Micul dicționar ortografic, tipărit de Academia RPR în 1953, ca urmare a art. 2 din hotărîrea amintită. Introducerea la Micul dicționar ortografic debutează astfel :

„Cu toate că au avut la dispoziție exemplul reformei ortografiei ruse, realizată de tînăra putere sovietică cîrînd după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (în octombrie 1918), lingviștii români și fosta Academie Romînă nu au elaborat imediat după eliberarea Romîniei un proiect de reformă a ortografiei, pe care să-l fi supus discuției maselor populare și care să se fi transformat într-o hotărîre de stat și de partid spre a fi tradusă în viață, așa cum s-a făcut, de pildă, în R. P. Bulgaria. Din pricina acestei deficiențe a lingviștilor romîni și a fostei Academii Romîne, s-a pierdut un prilej foarte potrivit de a se realiza reforma ortografiei înainte de a fi început prodigioasa activitate de tipărire, caracteristică revoluției culturale din țările de democrație populară. Dacă s-ar fi făcut reforma ortografiei în primii doi-trei ani ai eliberării noastre, atunci operele clasicilor marxismului, minunatei literaturi ruse și sovietice n-ar fi prezentat lipsurile existente în ceea ce privește unitatea ortografiei.

Academia Republicii Populare Romîne, înființată în 1948, și-a propus ca una dintre sarcinile sale cele mai urgente reforma ortografiei. Secția de știința limbii, literatură și arte a Academiei RPR a întocmit un proiect de reformă care, deși conținea unele propuneri binevenite de modificare a regulilor ortografice stabilite de fosta Academie Romînă în anul 1932, totuși păstra încă prea multe din inconsecvențele vechii ortografii.”¹⁰

Se poate observa că nici Academia RPR nu a satisfăcut, în primă instanță, cerințele impuse din afara domeniului culturii, dar la argumente ca cele pe care le cităm în continuare, cu greu se putea rezista :

⁹ Mic dicționar ortografic, Editura Academiei RPR, București, 1953, p. 7

¹⁰ Idem, p. 11—12

„Înviorarea produsă în activitatea lingviștilor români după apariția lucrării lui I. V. Stalin, „Marxismul și problemele lingvisticii” a adus din nou la ordinei zilei — sub o formă mult mai arzătoare — problema reformei ortografiei.”¹¹

„Pentru ca limba unică a întregii națiuni să-și poată îndeplini cu succes funcția ei de cel mai important mijloc de comunicare între oameni, de instrument de luptă și de dezvoltare a societății, ea trebuie să aibă norme bine fixate, unice pentru toți cei care o vorbesc.”¹²

„Limbile romanice apusene nu au în fonetica lor două serii de consoane, nemuiate și muiate, ca limba română. Prezența acestui paralelism de consoane în limba noastră se datorește unei puternice influențe slave. În general fonetica românească are multe trăsături comune cu fonetica limbilor slave. De aceea, pentru notarea acestor particularități, ortografiile slave, de ex. cea rusă, ne pot sugera soluții mult mai bune decât ortografia limbilor romanice. Aceasta nu înseamnă o imitare mecanică a ortografiei slave ; procedeele propuse decurg din însăși realitatea fonetică românească, atât de puternic pătrunsă de elemente slave. Vom vedea aceasta, de exemplu, în legătură cu scrierea vocalelor ă, î și a diftongului ea după ș, j.”¹³

Approape putem spune „quod erat demonstrandum” pentru primul punct al normelor ortografice din 1953, care totuși nu pot fi condamnate în bloc. Lingviștii noștri și Academia au făcut tot ce le stătea în putință pentru a aduce și îmbunătățiri ortografiei noastre.

Dar să mai recurgem la două citate din faimoasa argumentare :

„Influența grafiei chirilice românești asupra celei latine, exercitată o dată cu adoptarea alfabetului latin, deoarece lumea cunoștea atunci și scrierea chirilică, a contribuit la îmbunătățirea grafiei latine românești. Multe din aceste deprinderi moștenite din scrierea chirilică au fost

¹¹ Mic dicționar ortografic, Editura Academiei RPR, București, 1953, p. 12

¹² Ibidem

¹³ Idem, p. 17

încetul cu încetul părăsite, deoarece tot mai puțini cunoșteau alfabetul chirilic. Aceasta n-a fost însă în avantajul ortografei românești.

Cunoaterea mai temeinică a foneticii românești ne permite astăzi să ne dăm seama că deprinderile grafice de origine chirilică (slavă) își au justificarea în realitatea fonetică românească, influențată de fonetica slavă.”¹⁴

„Din discuțiile duse în coloanele „Contemporanului” reiese că toată lumea e de acord în ce privește suprimarea lui â.”¹⁵

În privința altor modificări s-au exprimat păreri diferite, se arată în introducere, numai în privința suprimării lui â toată lumea era de acord. O asemenea unanimitate era o unanimitate tipic socialist-stalinistă, de ordin politic, impusă prin procedurile unui partid totalitar.

Cîtă diferență față de discuția liberă care a avut loc în ședința Academiei Române din 31 mai 1929 și în care într-adevăr s-au exprimat puncte de vedere diferite, chiar și în privința lui â. Merită să cităm fragmente din această discuție :

„Sextil Pușcariu :... „s’au menținut literile â și î din ortografia dela 1904, precizându-li-se însă regulile de întrebuințare.”¹⁶

„C. Rădulescu-Motru zice că în psihologie e fapt stabilit că limba nu e o haină, ci un instrument care trebuie să funcționeze automat. Sub acest raport limba care folosește pentru acelaș sunet două notații se complică pe sine inutil. Pronunțarea sunetului î e sigură (nu e ca în cazul diftongilor ia, ea) ; a-l scrie când î când â e deci inutil. Românii fiind un popor tânăr, cari au nevoie de a progresa repede, trebuie să se folosească în scriere de un instrument simplu și ușor. Deaceea d-sa propune ca sunetul în chestiune să se scrie în toate cuvintele cu o singură literă și anume cu î, pentrucă întru nimic nu e mai plastic â decît î. Dealtfel așa scriu numeroase reviste, numeroși cărturari și cîțiva filologi. Excepție să facă dela

¹⁴ Mic dicționar ortografic, Editura Academiei RPP, București, 1953, p. 17—18

¹⁵ Idem, p. 18

¹⁶ Academia Română, Anale, Tomul XLIX, 1928—1929, p. 233

această regulă numai numele proprii, a căror scriere cu â a fost consacrată de tradiție ; spre exemplu Român, România, etc." ¹⁷

„I. Bianu se opune acestei propuneri, întrucât ortografia noastră nu e a unui popor fără legătură cu trecutul de pe o parte, iar pe de alta sunt nevoi ale ochiului care se opun a scrie în loc de gând-gînd, în loc de căne-cîne. Deaceea trebuie să rămânem la propunerea colegului Pușcariu de a avea două semne pentru sunetul în discuție. Acest fenomen îl prezintă dealtfel și alte limbi." ¹⁸

„G. Murnu zice că e lucru de cea mai mare importanță să menținem latinitatea noastră în ortografie... Pe de altă parte, litera â e frumoasă în deosebire de î. Să căutăm a micșora pe cât posibil, cel puțin prin scriere, acest sunet slav în limba noastră". ¹⁹

De cîtva timp întreb colegi membri ai Academiei Române, oameni de cultură, de știință, lingviști, muncitori care au vîrsta necesară sau cultura necesară pentru a aprecia diferența dintre â și î. Cuvintele cele mai supărătoare care le vin în minte sînt pîine și cîine, apoi altele, în cele mai multe cazuri ideea revenirii la â, conform regulilor simple ale ortografiei din 1932, fiind primită cu plăcere și interes, ca să nu spun chiar cu entuziasm.

Asupra revenirii la â am mai avut o scurtă referire într-un cuvînt la una din Adunările Generale ale Academiei RSR din anii 1970, cerînd ca Academia să dezbată din nou această problemă, fără speranța că s-ar fi putut totuși întreprinde atunci ceva.

Evident, această chestiune nu poate să nu fie reddebătută. Probabil și a cuvîntului *sunt* în loc de *sînt*. Poate și alte reguli ortografice pe care specialiștii le pot sesiza. Dar cele menționate mai înainte, cum spunea Sextil Pușcariu, sînt ale noastre ale tuturor, specialiști și nespecialiști.

Vom trece în revistă, pentru importanța lor, cîteva debateri din anul 1932 la Academia Română, an în care s-a

¹⁷ Academia Română, Anale, Tomul XLIX, 1928—1929, p. 233—234

¹⁸ Idem, p. 234

¹⁹ Ibidem

aprobat ortografia înainte de regimul dictatorial socialist. Două probleme au frământat cu prioritate aceste dezbatări : scrierea cu â, din a sau i, și scrierea, într-o serie de cazuri, a lui s sau z.

Deși I. Lupaș arată că radicalismul fonetic nu ne este favorabil²⁰, la 6 februarie 1932 se votează ortografia cu scrierea lui î din i, cu excepția cuvântului Român și derivatele lui.²¹ Dar la următoarea ședință din 12 februarie 1932, când se trece în revistă procesul-verbal al ședinței precedente din 6 februarie, se manifestă o reacție puternică față de hotărîrea unei majorități de moment, la votare lipsind membri importanți ai Academiei. Se trece la rediscutarea scrierii lui â. Cel mai bun lucru este să dăm citire din cuvintele participanților la dezbateri, după cum urmează :

S. Mehedinți : „Renașterea noastră, cum se știe, a fost și este legată de ideea latinității. Cultura noastră a fost și este ajutată de contactul cu limba latină și mai ales cu literaturile popoarelor neo-latine. Dacă vom scrie lina, mîna, pînea, cîne, cîmp... când Francezii, Italienii, Spaniolii și Portughezii păstrează în scrisul lor apropierea de lana, manus, panis, canis, campus... este evident că îngreuiem copiilor noștri și învățarea limbii latine și a limbii franceze sau italiene, care au un loc însemnat în programele școlare.”²²... „Întunecând aspectul latin al scrisului nostru până și în rădăcinile cuvintelor, nu cumva contribuim și noi indirect la această operă de falsificare a adevărului istoric ? Își ia cineva sarcina de a demonstra desrădăcinarea noastră din Carpați în evul-mediu ? Dacă acesta ar fi adevărul, el trebuie acceptat fără murmur. Dar, după câte știm, nimeni n'a dat până acum demonstrarea științifică a acestei teze. Si atunci, ne întrebăm : bine e să se întunece în cărți, în publicațiile Academiei și în toponimia hărților privitoare la Carpați rădăcinile cuvintelor de origine latină ? Cîmpu-lung, Cîmpu lui Neag,

²⁰ Academia Română, Anale, LII, 1931—1932, p. 81 (la 5 februarie 1932)

²¹ Idem, p. 89

²² Idem, p. 102

Cîmpu-pinii... vi se par mai clare pentru citirea din harta și din documente a trecutului nostru istoric ?”²³

I. Nistor : „Filologii să fie rugați să facă concesii sentimentelor noastre adânci, cari ne cer scrierea cu â iar nu cu î în cuvintele noastre de origină latină.”²⁴

N. Iorga : „Ortografia este chestiune de obișnuință. Un timp, datorită influenței fonetice cu care venise dela lași, și D-sa a scris cu î din i. Dar mai apoi s-a deprins a scrie cu â din a. În orice caz în tot ce trebuia să fie oficial, scrisul D-sale a fost cu â din a. Cu â din a scriu astăzi toți școlarii, toți profesorii secundari, toți tipografii, toate ziarele și toți străinii cari au învățat românește. În orice ortografie nu totul este logic, ci mai totul este convenție. A creia acum noui convenții destrămând vechi obișnuințe, nu este bine și nu se poate.”²⁵

În ședința Academiei din 25 mai 1932 se votează menținerea lui â din a în condițiile ortografiei din 1904, cu precizările propuse de Sextil Pușcariu.²⁶ Odată cu aceasta sînt aprobate, cu unanimitate de voturi, toate regulile ortografice ale limbii române.²⁷

În încheiere, vom reveni asupra scrierii lui s sau z în diferite condiții, citînd poziția lui Ioan Lupaș în Adunarea generală a Academiei din 5 februarie 1932 :

„Dacă radicalismul sistemului etimologic nu ne-a fost odinioară favorabil, tot așa radicalismul fonetic nu ne va fi favorabil. Scrierea cu z, chiar dacă acesta se aude clar în cuvintele cari ne preocupă, nu e în spiritul limbii noastre, iar estetica ei o respinge deasemenea. În Moldova z ne vine prin influență slavonă, în Ardeal prin influență germană (se aude des pronunțarea supărătoare de penzie, penzionar etc.). Din contra, generalizarea scrierii cu s va satisface și logica și estetica limbii noastre. Ea va contribui într-o foarte largă măsură la unificarea nu numai a scrierii, dar și a pronunțării românești. Să se țină

²³ Academia Română, Anale, LII, 1931—1932, p. 103 (la 5 februarie 1932)

²⁴ Idem, p. 105

²⁵ Idem, p. 101

²⁶ Idem, p. 215 (Regulile ortografice aprobate se găsesc la p. 215—227)

²⁷ Idem

seama că dacă Academia are dreptul să decreteze norme ortografice, tot atâta drept are să impună regule de ortografie.”²⁸

Este interesant că după reforma impusă din 1953, apare o cerere de revizuire a ortografiei publicată de Mihai Carp²⁹ în *Viața românească* în anii 1962 și 1963, care face remarcă utilă că „s-ar putea lăsa mai libere prevederile prea precise”, susținând în special generalizarea scrierii cu *s* în cât mai multe grupe consonantice, deoarece „nu trebuie să legiferăm împotriva spiritului limbii”.

Academia Română trebuie, în cadrul procesului ei de renaștere și al misiunii sale, să dea un răspuns acestor probleme. Să păstrăm ceea ce s-a făcut bine sau s-a păstrat bun în 1953, dar să corectăm ceea ce nu este în firea limbii române.

De aceea, propunem următoarele :

1. Academia Română solicită Președinția, Parlamentul și Guvernul țării să fie împuternicită să stabilească unele îndreptări ale ortografiei limbii române, pentru eliminarea unor exagerări impuse acesteia în anul 1953.

2. Adunarea Generală a Academiei Române propune dezbaterea revenirii la *â* din *a* și păstrarea lui *i* din *i*, în condițiile regulilor ortografice elaborate de Sextil Pușcariu (Anexa 1).

3. Adunarea Generală a Academiei Române stabilește ca Secția de filologie, literatură și arte, cu concursul Secției de științe istorice și a altor secții științifice interesate, să organizeze largi dezbateri la nivel național și să prezinte propuneri privind ortografia limbii române. Propunerile vor fi înaintate până la sfârșitul anului 1991, în vederea aprobării de către sesiunea generală a Academiei Române. Se va ține seama și de intervalele de timp ale aplicării îndreptărilor ortografiei române în diferite domenii de activitate.

4. Academia Română face apel la cadrele didactice din învățământul universitar, din învățământul preuniversi-

²⁸ Academia Română, *Anale*, LII, 1931—1932, p. 81

²⁹ Mihai Carp, *Să revizuim ortografia*, *Viața românească*, p. I : 1962, nr. 10, p. 127—136 ; p. II : 1963, nr. 1, p. 71—80

tar, la scriitori și la presă de a participa la dezbateră publică menționată mai sus.

MIHAI DRĂGĂNESCU

Anexa 1

Literele â și î corespund aceluiași sunet, întrebându-se după următoarele reguli :

a) î se scrie totdeauna la începutul și la sfârșitul ne-mijlocit al cuvântului : îl, îmbărbătez, împărat, inger, își, îți ; amări, cobori, hotări, târi, urî...

b) tot î scriem și în corpul cuvintelor, când, prin com-punere, î de la începutul cuvintelor ajunge medial : ne-împăcat, neîndurat, neînsemnat, preainălțat, preîntîpi-nat... Vom scrie într'însul, dar dânsul.

Notă : Spre deosebire de ortografia din 1904, adoptată și de Dicționarul Academiei, nu vom scrie î ci â în derivatele verbelor cu infinitivul în -ri, deci : amărât, chiorâș, coborâre, hotărâtor, mohorât, pârâș, posomorând, tăbărâse, târâtor, urâte-nie...

c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor â : bând, când, făcând, gât, mormânt, râu, Român, sfânt, vânt...

HOTĂRÎRE

Ținînd seama de Hotărîrea Adunării Generale a Aca-demiei Române din 31 ianuarie 1991, de competența re-acordată Academiei Române, de către Parlament și Gu-vern, privind cultivarea limbii române, de Statutul Aca-de-miei Române completat în concordanță cu cele de mai înainte prin hotărîrea Adunării Generale din 10 septembrie 1991, precum și de Hotărîrea Guvernului 657/17 septem-brie 1991, care abrogă Hotărîrea Consiliului de Miniștri 3 135/16 septembrie 1953, Prezidiul Academiei Române

r e c o m a n d ă următoarele :

1. Să se prelungească dezbaterile problemelor ortografiei limbii române și în cursul anului 1992. În acest scop, filialele Academiei din Iași, Cluj, Timișoara, institutele Academiei din Craiova, Sibiu și Tîrgu-Mureș vor organiza, fiecare, cel puțin o dezbatere privind problemele ortografiei, invitînd membrii Academiei, lingviști, specialiști din diverse domenii, profesori din învățămîntul superior și mediu. Evident, pot organiza dezbateri asociațiile culturale din întreaga țară, iar cetățenii se pot adresa în continuare Academiei Române, pentru a-și exprima punctele lor de vedere. La București se vor organiza dezbateri conform hotărîrii Adunării Generale din 31 ianuarie 1991.

2. Pînă la aprobarea definitivă de către Academia Română a îndreptărilor ortografice care vor rezulta din dezbaterile de mai înainte, se mențin în vigoare normele ortografice ale limbii române din 1953, cu următoarele amendamente :

a) fie utilizarea lui *î*, fie a lui *â* în interiorul cuvintelor, în condițiile anexei 1 ; altfel, menținerea regulii absolute (numai *î*) din 1953 ar însemna obligativitatea scrierii cuvintelor *România*, *român* și a celor derivate cu *î*, deoarece nu există nici un act normativ de stat și nici o hotărîre a Academiei Române pentru aceste excepții ;

b) fie utilizarea formei *sînt*, fie utilizarea formei *sunt*, procedîndu-se în mod similar în cuvintele derivate.

Aceste două reguli în plus față de cele stabilite în 1953, lasă posibilitatea așezării prin coexistență de la sine, în mod viu, natural, a acestor forme scrise ale limbii române.

3. Prezenta hotărîre intră în vigoare de la data aprobării de către Prezidiul Academiei Române, urmînd a fi supusă ratificării la prima ședință a Adunării Generale a Academiei Române, în conformitate cu hotărîrea ei din 31 ianuarie 1991.

Regulile „Sextil Pușcariu” aprobate de Academia Română în anul 1932

Literele â și î corespund aceluiași sunet, întrebuițându-se după următoarele reguli :

a) î se scrie totdeauna la începutul și la sfârșitul ne-mijlocit al cuvântului : îl, îmbărbătez, împărat, inger, își, îți ; amări, cobori, hotări, târi, urî...

b) tot î scriem și în corpul cuvintelor, când, prin compunere, î dela începutul cuvintelor ajunge medial : ne-împăcat, neîndurat, neînsemnat, preaînălțat, preîntîmpinat... Vom scrie într'însul, dar dânsul.

Notă : Spre deosebire de ortografia din 1904, adoptată și de Dicționarul Academiei, nu vom scrie î ci â în derivatele verbelor cu infinitivul în -rî, deci : amărât, chiorăș, coborâre, hotărâtor, mohorât, pârăș, posomorând, tăbărâse, târâtor, urâte-nie...

c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor â : bând, când, făcând, gât, mormânt, râu, Român, sfânt, vânt...

București, 4 octombrie 1991.

*

*

*

Hotărîrea a fost aprobată și de Adunarea Generală a Academiei Române din zilele de 18—19 decembrie 1991, în ciuda numeroaselor obiecții și proteste ale specialiștilor.

Carmen-Gabriela PAMFIL

ETIMOLOGISMUL ROMÂNESC

1. Propunerea de „îndreptare“ a ortografiei limbii române, lansată de Academie la 31 ianuarie 1991, care prevede „revenirea la *â* din *a* și păstrarea lui *î* din *i* în condițiile regulilor ortografice elaborate de Sextil Pușcariu, precum și înlocuirea lui *sînt* cu *sunt*“, dar mai ales comunicatele Academiei deja difuzate, prin care se recomandă : 1) „fie utilizarea lui *î*, fie a lui *â* în interiorul cuvintelor, în condițiile anexei 1“ (intitulată *Regulile „Sextil Pușcariu“*) ; 2) „fie utilizarea formei *sînt*, fie utilizarea formei *sunt*, procedîndu-se în mod similar în cuvintele derivate“, au produs îngrijorarea specialiștilor și au făcut necesară angajarea filologilor, prin organizarea unor discuții pe această temă, cu participarea oamenilor de cultură, a intelectualilor, în general.

Dat fiind că în cuprinsul textelor emise de Academie se află unele afirmații inexacte (începînd de la atribuirea normei din 1932 lui Sextil Pușcariu), formulări neclare și o terminologie improprie (se vorbește despre *cuvinte derivate* de la *sunt*, în loc de *forme flexionare*), dovadă a implicării în această chestiune a nespecialiștilor, se impune o prezentare lucidă, cît mai riguroasă și sistematică a problemelor, care să readucă ortografia în fîgașul ei firesc și s-o elibereze de orice încărcătură conjuncturală.

În acest sens, s-a considerat utilă mai întîi prezentarea unor aspecte din istoria ortografiei românești, demers necesar cu atît mai mult cu cît, prin ceea ce a întreprins, Academia ne-a adus la starea de început a scrierii românești cu caractere latine, la timpurile cînd, în lipsa unor norme unice, erau îngăduite tot felul de variante ortografice, după cum mărturisea A. Odobescu : „Societatea Academică nu poate încă lua asupra-și de a

impune o sistemă oarecare de ortografie ; ea admite dar, deocamdată fără de a le judica, orice fel de scriere" ¹.

Acelei situații i s-au opus numeroși învățați ai vremii, cu precădere umaniștii, iar dintre aceștia, Timotei Cipariu, primul mare lingvist român, membru și vicepreședinte al Academiei, a fost mai hotărât să elimine arbitrarul din ortografie, alcătuind o primă normă de scriere (acceptată de Societatea Academică Română în 1867), convins fiind că : „Libertatea nerestrînsă poate să devieze și să ducă sau la împărechiiare [=dezbinare] sau la tiranism, amîndouă cosecințe uricioase și periculoase, cari niceodată nu au lipsit, unde libertatei s-a lăsat cale deschisă de a alerga încătruo vrea, fără frîu și căpestru. De aceea, nu-mi place chiar nici de libertatea mea cînd poci să abuzez cu ea și cînd nu aflu nici o regulă defiptă, carea să fiu detoriu a o urma, nu numai în viață, ci și în literatură" ².

2. De fapt, angajarea lui Cipariu în elaborarea unui sistem ortografic a început prin 1835, din nevoia practică de a stabili o modalitate adecvată de redare cu alfabet latin a scrierilor ce urmau să iasă din tipografia Blajului. În 1841, el publică broșura *Extract de ortografie cu litere latinești*, în care stabilește principalele reguli de scriere. Pînă la sfîrșitul vieții, învățatul ardelean a rămas consecvent principiilor enunțate atunci, operînd numai în cîteva cazuri unele modificări. ³ Dorința sa era de a crea o ortografie care să nu fie nici „arbitrară, nici împrumutată de la alte popoară, ci originară, fundată pre natura și geniul limbei românești" ⁴.

Cipariu, exponent de marcă al curentului latinist, continuator al Școlii ardelenne, a promovat etimologismul. Era atunci în Europa atîta neștiință și adesea rea-credință în legătură cu originea și evoluția limbii române (ba c-ar fi slavă, ba germanică, ba o „amestecătură de elemente paritetice", primitivă și săracă, incapabilă să servească la exprimarea unor idei înalte), încît latiniștii au socotit că erau necesare nu numai studii ample, docu-

¹ *Scrieri literare și istorice*, vol. II, București, 1887, p. 378.

² *Principie de limbă și de scriptură*, în *Opere*, vol. I, București, 1987, p. 158.

³ *Principie de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854, *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, București, 1869, *Gramatica limbei române. Partea a II-a. Sintetica*, București, 1877 și „Arhiv pentru filologie și istorie" (1867—1872), Blaj.

⁴ *Principie de limbă și de scriptură*, în *Opere*, vol. I, p. 116.

mentate, ci și „evidențe direct bătătoare la ochi“, care să-i aducă măcar pe savanți la realitate, lucru care de altfel s-a și petrecut în urma complexe și perseverentei lor activități.

De la început se impune precizarea că Cipariu, asemenea multor oameni de cultură din acea vreme, a atribuit conceptului de scriere corectă și rolul pe care trebuiau să-l aibă gramatica și dicționarul la stabilirea unor norme fonetice și morfologice unitare; de aceea, odată cu discuțiile despre ortografie, el a abordat și numeroase aspecte referitoare la limba literară, la istoria limbii, în general. Astfel, conștient de diversitatea vorbirilor regionale, dar mai ales nemulțumit de existența mai multor „uzuri“ (varianțe) literare românești, influențate prea mult de graiurile populare, Cipariu a crezut că ar fi posibilă unificarea acestora prin intermediul ortografiei etimologice: „Etimologiștii oserbează usul limbei mai mult decât fonetiștii, *usul limbei regulat*, prin care divergențele locale în vorbire și pronunțare se delatură, iar *unificațiunea limbei* se efectuează și printr-înșă și unificațiunea ortografiei. *Unitate în limbă, unitate în ortografie*, — două puncte atât de strâns legate între sine, cât una fără de alta nu se poate câștiga, de aceea și necesară înainte de toate — se pot realiza numai prin adoptarea principiului etimologic“.⁵

3. Așadar, activitatea lui Cipariu, ca și a altor latiniști, pe tărîmul ortografiei, s-a desfășurat pe două coordonate.

a) Prima, viza stabilirea „uzului regulat“ (general) al limbii de cultură, în condițiile în care la noi existau atunci variante sau dialecte literare⁶, astfel că în provinciile românești se înregistrau multe forme dialectale și oscilații în redarea fonetică și încadrarea morfologică. Dăm câteva exemple:⁷ (Muntenia) (*pîntecile*, *prietină* (C. A. Rosetti), *cîinii* (Heliade) dar și *cîne* (Alexandrescu), *dezghinărei* (Bolintineanu), *hiare* (Alexandrescu), *slujaște* (Rosetti), *împregiurul* (Heliade și Alexandrescu) dar și *împrejurare* (Filimon); (Moldova) *calare*, *discuț* (Eminescu), *priface* (Negruzzi), *trii* (Donici), *cîntic*, *galbin* (Alecsandri), *ficior*, *videre* (Russo), *chedică* („Propășirea“); (Transilvania—Banat) *barbatu*, *împregiurare* (I. Vulcan), *beutură* („Foaie pentru minte, inimă și lite-

⁵ *Ib.*, p. 136.

⁶ G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1946.

⁷ Extrase din lucrarea lui Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 502—536.

ratură"), *Dumnezău* (Lapedatu), *sîngur* (Mureșanu), *ascultătoriu* dar și *ajutor* („Telegraful român”) etc.

Trebuiau deci selectate cele mai adecvate forme pentru ca apoi, prin diferite lucrări normative, să poată fi impuse societății de către forurile competente. Cipariu a manifestat preferință pentru formele fonetice și morfologice vechi, pentru „usus loquendi cel trecut”, cu ajutorul căruia dorea să îndrepte „usus loquendi de astăzi”.⁸ El socotea limba contemporanilor mai „coruptă” față de latină, datorită schimbărilor fonetice și analogice, diferite de la o zonă la alta, și, prin urmare, mai puțin unitară decît cea a înaintașilor. Principial, Cipariu nu a greșit în această direcție, căci principiul orientării spre stadiul vechi al limbii a fost invocat de majoritatea învățaților din secolul trecut (Hașdeu, Lambrior, Tiktin, Gaster și alții) și, practic, el a fost urmat, mai ales în fonetică, de limbile literare moderne europene. Însă unele forme propuse de el (menținerea lui *-u* final, formele vechi cu *a* la genitiv singular și plural ale substantivelor de declinarea a III-a : *parți, cărți, partei, cartei, libertatei* ; formele de plural în *-ure* ale substantivelor neutre : *lucrure* ; formele verbale iotacizate : *aux, văz* etc., toate aflate în tipăriturile lui Coresi și în alte scrieri vechi, a căror limbă constituia așa-numitul *dialect bisericesc*) nu au mai putut fi acceptate, căci formele menționate fuseseră de mult timp abandonate de români și se crease un prea mare dezacord cu modul de exprimare al vorbitorilor din secolul al XIX-lea. Totuși, dacă astăzi se scrie și se pronunță literar : *femeie* (și nu *fimeie*), *picioarele* (și nu *picioarili* sau *picerili*), *țările* (și nu *țârile*), *casei* (și nu *casii*), *ataca* (și nu *atăca*), *înainte* (și nu *înăinte*), *țes* (și nu *țăs*), *a fost* (și nu *o fost*) etc., acest fapt este consecința acceptării idealului eufonic arhaic, promovat de latiniști în scopul desăvîrșirii limbii literare moderne.⁹

b) A doua coordonată avea în vedere modalitatea de redare grafică a uzului, adică transpunerea în scris a formelor literare, aceleași pentru toți. Se știe că românii, timp de aproape patru secole au scris cu alfabet chirilic. Cînd s-a pus problema înlocuirii acestuia cu alfabetul latin, numeroase au fost dificultățile, dar cea mai grea încercare a constituit-o redarea sunetelor spe-

⁸ Vezi *Principie de limbă și de scriptură*, în *Opere*, vol. I, p. 155.

⁹ Vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976, passim.

cifice românei, așa-numitele derivate (*ă, î, ș, ț, ci, gi*). Alfabetul folosit de limbile romanice conține aproximativ 25 de semne, dar Cipariu considera că acestea nu puteau fi preluate în totalitate de română, căci i se păreau superflue literele : *q, k, x, y, h, z*¹⁰ (pe *h* și *z* le va accepta totuși). Modelul ortografic ciparian cuprindea numai 21 de grafeme (față de 27, câte au fost acceptate în 1953, și 31, câte conține alfabetul nostru din 1982, după apariția DOOM-ului¹¹) și se întemeia pe următoarea regulă generală : „sunetele originare ale limbii române să se scrie cu literele corespunzătoare din alfabetul latin, iar cele derivate să se scrie cu sunetele originare din care s-au derivat”¹². Deci, simplificînd lucrurile, cuvinte ca : *mama, carte, nume, obiect* etc. se ortografiau cu literele latinești corespunzătoare, în timp ce un cuvînt ca : *țară* se scria *tiara* (după regula *t+i*, urmat în silaba următoare de *a, e > ț*), *i*, în asemenea situații avînd practic rol de semn diacritic, ca și în *tetiune* (=tăciune) < lat. **titio, onis*, în care însă *t* latinesc + *i*, urmat, de astă dată în silaba următoare de *o* sau *u*, s-a transformat în alt sunet românesc, anume în *ci*. Se observă așadar că Cipariu nu a înțeles — cum a arătat A. Philippide¹³ — condiția unei scrieri ideale : „Culmea adaptării între scris și limbă stă în aceea că pentru fiecare element simbolizat să ai cîte un simbol”. Propunerile lui practice nu au fost cele mai conforme cu spiritul și evoluția firească a limbii și, de aceea, nu s-au putut impune. Ele s-au constituit însă într-un sistem documentat și foarte elaborat, din care au cîștigat mai mult alte domenii lingvistice decît ortografia.

4. Ce este, în fond, o ortografie etimologică și ce anume a însemnat etimologismul românesc ? Spre deosebire de ortografia fonetică (fonologică ori fonematică), care susține notarea unui sunet cu unul și același semn (alcătuit dintr-o literă sau dintr-un grup de litere : *ce, che*), în scopul redării mai mult sau mai puțin exacte a pronunției literare actuale, ortografia etimologică notează sunetele nu așa cum se pronunță în momentul de față, ci cum erau pronunțate într-o fază mai veche a limbii sau în limba din care au fost preluate. La un asemenea mod de scriere

¹⁰ Vezi *Gramateca limbei române, Partea I. Analitică*, p. 143.

¹¹ *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, redactor responsabil Mioara Avram.

¹² *Gramateca limbei române. Partea a II-a. Sintetică*, p. 320.

¹³ *Principii de istoria limbii*, în *Opere alese*, București, 1984, p. 180.

se poate ajunge în două chipuri, cum preciza Philippide : 1) „atunci cînd un popor îș scrie de multă vreme limba, așa încît pronunțarea schimbîndu-se și modul de scriere rămînînd tot acela, ajunge un timp cînd se scrie un cuvînt într-un fel și se citește altfel“ ; și 2) „atunci cînd, chiar fără tradiții literare, pedantismul, suficient prin el însuș, se încearcă a readuce o limbă la o stare oarecare trecută“¹⁴. Tipul clasic de scriere etimologică îl prezintă limba franceză. Dar ortografia acesteia, la începuturi (sec. X—XII) era, în cea mai mare parte, fonetică. Începînd din veacul al XI-lea, pînă pe la 1400, acolo au avut loc mari prefaceri fonetice (nazalizarea lui *e* și *i* înainte de *n*, monoftongarea diftongului *ai* în *e*, amuțirea lui *-s* final etc.), care au îndepărtat mult franceza vorbită față de limba ei de origine, latina. Și deși pronunția s-a modificat, provocînd și accentuate diferențieri dialectale, scrierea a rămas cam aceeași, conservînd formele etimologice, mai ales sub presiunea curenților latiniste, care s-au manifestat în Franța încă din secolul al XIV-lea. Se poate afirma chiar că promovarea scrierii etimologice în cazul limbii franceze (limbă cu profunde diferențe lingvistice regionale, spre deosebire de română), a ajutat, într-o oarecare măsură, la menținerea unității limbii de cultură, prin acceptarea de către toți francezii a aceluiași mod de scriere, indiferent de pronunțiile dialectale (de exemplu, cuvîntul *diable* < lat. *diabolus*, se citește în dialectul picard [diaule] și totuși toți îl scriu *diable*, la fel [taule] pentru *table*, iar în sud, cuvinte ca : *enfant*, *Jean* se citesc [ãfañă], [Jãñă]). Arătăm mai sus că și T. Cipariu își întemeia preferința pentru etimologism tot pe ideea realizării unității limbii de cultură, avînd în vedere situația altor limbi europene. El ignora însă, pe de o parte, faptul că, deși româna cunoștea și ea variante (dialecte) literare, acestea neavînd ponderea și amploarea diferențelor din limbile apusene, nu se justifică o asemenea întreprindere laborioasă, unificarea fiind realizabilă la noi prin mijloace mult mai simple, iar, pe de altă parte, a nesocotit dificultățile imense (chiar imposibilitatea) de impunere, la un moment dat, a unui sistem de scriere rezultat printr-un proces artificial, chiar dacă, în esență, elaborat după principii lingvistice uneori mai coerente decît cele existente în limba franceză, de pildă, unde, de-a lungul veacurilor, au fost consfințite și numeroase aspecte spontane.

¹⁴ *Ib.*, p. 175.

5. Etimologismul românesc a cunoscut două direcții : una care recurgea la notarea sunetelor care nu se aflau în latină (*ă*, *î*, *ș* etc.) prin literele latinești corespunzătoare, fără semne diacritice (*si=ș*, *ti=t*, *ci* și altele) ; alta care recurgea la redarea așa-numitelor sunete derivate prin caractere latine cu semne diacritice (*ă*, *é*, *ô*, *î* și altele), curent inițiat de P. Maior, preluat și desăvârșit de I. Heliade Rădulescu, N. Bălcescu, A. Odobescu¹⁵.

T. Cipariu nu a acceptat semnele diacritice. Și totuși, el a folosit sporadic pe *â* (*a* cu accent circumflex), dar spre deosebire de înaintașii săi, Micu, Șincai, și de majoritatea ortografiștilor români, care au dat lui *â* valoarea sunetului [*î*], el a utilizat *î* pentru a marca o contragere a două sunete, acordînd astfel circumflexului valoarea pe care o are acest accent în limbile europene : „Dacă... usul nu ar fi așa generale, stabilind pronunțarea lui *â* : ca *ж*, noi am fi proiectat ca *â* să se scrie numai unde *a* tonic e contras din doi *a*, și de aci am fi propus, de exemplu, ca imperfecții de conjugățiunea I să se scrie cu *â* în toate persoanele, precum *io laudâm*.¹⁶

Mă voi referi în continuare numai la fapte legate de cele două amendamente propuse de Academie, la redarea sunetului *î* din corpul cuvintelor și la utilizarea formelor *sînt* / *sunt* de către etimologiști.

Astfel, notarea sunetului *î* în modelul ciparian se făcea în concordanță cu legile fonetice de evoluție de la latină la română, așa :

1) cu *a*, conform regulii : *a* + nazală > *î* : *cane* (=cîne) < lat. *canis*, *lana* (=lînă) < lat. *lana*, *antaniu* (=întîi) < lat. **antaneus*, *angustu* (=îngust) < lat. *angustus*.

2) cu *e*, conform regulilor : a) *e* + nazală > *î* : *mormentu* (=mormînt) < lat. *monumentum*, *teneru* (=tînăr) < lat. **tenerus*, *ventu* (=vînt) < lat. *ventus* ; și b) *e* urmat de *r* > *î* : *vertos* (=vîrtos) < lat. **vertuosus*.

3) cu *i*, conform regulilor : a) *i* + nazală > *î* : *in* (=în) < lat. *in*, *stringe* (=strînge) < lat. *stringere* ; și b) *i* precedat de *r*, *s* < *î* : *rid* (=rîn) < lat. *rideo*, *riu* (=rîu) < lat. *rivus*, *sin* (=sîn) < lat. *sinus*.

¹⁵ Vezi Flora Șuteu, *op. cit.*, p. 77.

¹⁶ „Arhiv pentru filologie și istorie“, p. 549 ; cf. *Principie de limbă...*, în *Opere*, vol. I, p. 151.

4) cu *u*, conform regulii : *u* + nazală > *î* : *aduncu* (= adînc) > lat. *aduncus*, *sunt* (=sînt) < lat. *sunt* (cum credea Cipariu) ¹⁷.

În legătură cu acest ultim exemplu, se impun unele observații. De peste o sută de ani, lingviștii au stabilit că din formele latinești de indicativ prezent : *sum*, *es*, *est*, *sumus*, *estis*, *sunt*, româna a moștenit numai două : *su* (-s, *îs*) < *sum* și *e* (-i, *îi*) < *est*. Formele de plural s-au pierdut și s-a crezut un timp că acestea au fost înlocuite de formele conjunctivului prezent : (latina clasică) *simus*, *sitis*, *sint* > (lat. pop.) *semu*, *seti*, *sentu* > (rom.) *semu*, *seți*, *setu* și *sîntu*, forme atestate în textele noastre din secolul al XVI-lea. Despre formele respective, Cipariu afirma : „Formele mai vechi *semu* și *seți* sau *setu*, ca și ale italianilor, mai de aproape sînt formate din cele latine : *simus*, *sitis*, iar mai departe din *sumus*, *estis*“.¹⁸ Etimologia lui *sînt* < conjunctivul latinesc *sint* a fost pusă la îndoială de O. Densușianu și apoi, contestată de Wolfgang Roth, care a susținut că nu formele conjunctivului latin au fost preluate de prezentul indicativului românesc, ci variante latinești târzii de indicativ prezent ale lui *esse* (pluralele *simus* și *setis* sînt atestate), care s-au confundat cu formele de conjunctiv. De aceeași părere este și G. Ivănescu.¹⁹ *Sîntem*, *sînteți* s-au format mai târziu, sub influența lui *sînt* (pl.), de la care, prin analogie, s-a format și singularul (eu) *sînt*. Cît privește variantele *sunt*, *suntem*, *sunteți*, ele au fost create abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de ardeleni. Grafia *sunt* a izvorît și din dificultatea de a găsi sunetului *î* un semn corespunzător ; am văzut că T. Cipariu scria *sunt*, după regula *u* + *n, m, > î* (ca și *rundunea* = rîndunea, *Dumbovița* = Dîmbovița, *lunga* = lîngă etc.), dar atrăgea atenția că se citește *sînt* : „*sunt* sau *sumptu*, cu *u* oscur ca *ж*“²⁰. S-a întîmplat ca începînd de pe la 1900, această grafie etimologizantă (*sunt*) să influențeze (prin Academie, școală, carte, presă) pronunția, astfel că între cele două războaie, rostirea *sunt*, *suntem*, *sunteți* devenise cvasigenerală. Contribuise la aceasta și identitatea cu forma latinească și, probabil, eufonia. Reforma din 1953 a intervenit brutal în această situație, impunînd revenirea

¹⁷ Vezi *Elemente de limba română...*, în *Opere*, vol. I, p. 194 și *Gramateca limbei române. Partea I. Analitică*, p. 275.

¹⁸ *Principie de limbă...*, în *Opere*, vol. I, p. 65.

¹⁹ *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 161.

²⁰ *Elemente de limba română...*, în *Opere*, vol. I, p. 251 ; cf. *Gramateca limbei române. Partea I. Analitică*, p. 274.

la forma *sînt*, curentă în graiuri, ca și în limba unor oameni de cultură, și excluzînd forma *sunt*, deși aceasta era frecventă în limba cultă și pătrunsese chiar în limba populară. Astăzi, pentru că *sunt* se regăsește încă în pronunția unor intelectuali, Academia a propus acceptarea ca variantă literară a formei *sunt*, alături de *sînt*. Un asemenea amendament, care însă nu mai ține strict de ortografie, ci de norma limbii literare, de uz, se înscrie pe direcția aplicării principiului fonetic (de a se scrie cum se pronunță), dar, cum s-a văzut, nu înseamnă defel o reparație adusă istoriei limbii române, cum afirmă unii. Și deși s-a spus că „cei care astăzi propun forma *sunt* nu fac decît să repete aceeași greșală principială pe care au făcut-o ortografiștii din 1953”, acum cînd *sînt* e general²¹, acceptarea în acest moment a celor două variante (*sînt* și *sunt*) pare rezonabilă. Amintim că în DOOM au fost considerate corecte și alte forme duble, iar asemenea situații se află în toate limbile de cultură europene (în italiană, de exemplu, sînt admise deopotrivă forme ca (io) *fo* și (io) *faccio*, pentru indicativul prezent al verbului *fare*, în franceză *asseoir* are la indicativ prezent paradigmă dublă : *j'assois, tu assois, il assoit...* și *j'assieds, tu assieds, il assied...*). În tot cazul, în asemenea probleme, normal ar fi să decidă Comisia de cultivare a limbii (alcătuită din specialiști), căci emendarea uzului se face prin lucrări normative și nu prin hotărîri sau decrete.

6. Așadar, etimologismul românesc (cu sau fără semne diacritice) a fost o doctrină ortografică elaborată din perspectivă lingvistică diacronică. El a stabilit reguli de scriere, în conformitate cu legile fonetice și analogice ale evoluției limbii române (de la latină). Literele reprezentau atunci, în primul rînd, semne ale originii sunetelor.

De aceea, dacă notarea cu *â* a sunetului *i*, în cuvinte precum : *câmp*, *cîntec*, *mîne*, *pîne* etc. < lat. *campus*, *canticus*, *mane*, *pane* s-ar justifica din punctul de vedere al istoriei limbii, nu poate fi acceptată nicidecum prezența lui *â* în cuvinte ca : *mormînt* < lat. *monumentum*, *rîu* < lat. *rivus*, *sfînt* < sl. *sventâ*, *vînt* < lat. *ventus*, *vîrf* < sl. *vrăbŭ*, *adînc* < lat. *aduncus*, *bîlci* < magh. *bolcsu*, *agatîrși* < lat. *Agathyrsi*, fr. *Agathyrses* și în alte multe asemenea exemple. Trebuie precizat totodată că nici în evoluția de la limba de origine la formele actuale, cuvintele

²¹ Flora Șuteu, *Dificultățile ortografiei limbii române*, Buurești, 1986, p. 170.

respectiv nu au trecut prin faze cu *a* care să justifice, într-o notare etimologizantă, menținerea literei *a* cu vreun semn diacritic.

Deci, recomandarea Academiei de a se scrie cu *â* în corpul cuvintelor și cu *î* la inițială sau finală de cuvânt, nu este o concesie făcută etimologismului, cum s-a susținut adesea, ci unui pseudoetimologism, păgubitor pentru cultura română. Acceptarea lui *â*, după un secol de discuții în care majoritatea lingviștilor s-au pronunțat pentru notarea sunetului *î* cu un singur semn, pledînd în favoarea lui *î* (excepție *român* și familia), ar reprezenta un compromis al științei cu ignornața, mai mult sau mai puțin insidioasă și de aceea posibil biruitoare pentru o vreme, sau poate numai reflexul vechiului latinism, rău înțeles și eșuat într-un „complex al latinității”, de care se vede că suferă unii intelectuali astăzi. Este adevărat că latinismul reprezintă suportul nostru cultural, forma mentis a spiritualității românești, dar el se va manifesta și se va impune numai acolo unde este necesar și, mai ales, autentic. Bătrînii noștri latiniști — etimologiști — ar riposta probabil ²² la o asemenea inițiativă, căci ei, prin elaborarea în veacul trecut, a sistemului latinist — etimologic nu au mistificat istoria limbii române, ci, dimpotrivă, au reușit ca, prin legile fonetice de ei descoperite, să înlăture denaturările referitoare la originea și evoluția românei. S-ar putea însă, ca în disputa care se prefigurează și care va conduce mai devreme sau mai târziu din nou la izbînda fonetismului ortografic, etimologismul românesc și mai ales inițiatorii acestuia să fie din nou anatemizați, cum s-a mai întîmplat, și din nou truda lor să fie socotită o „aberație”, o „rătăcire”, o „nebunie”. Ar fi păcat! Căci, mai ales în ultimele decenii, contactul cu opera latiniștilor a favorizat realizarea unor sinteze, ale căror concluzii realiste și nuanțate au stabilit corect filiera ideilor referi-

²² În unele periodice transilvănene, Cipariu a publicat articole și note în care se străduia să explice sistemul său ortografic, aducînd critici aspre pentru neînțelegerea și denaturarea unor reguli de scriere nu atît fonetiștilor (care aveau principii și norme diferite clar de ale sale), ci mai ales unor „etimologiști”, care se autointitulau adepți ai modelului etimologic ciparian.

toare la ortografia românească, adică rolul fiecărei aserțiuni privind scrierea, indiferent de curentul căreia i s-ar circumscrie.²³

Desigur, ortografia etimologică reprezintă latura caducă a activității latiniștilor. a lui Cipariu. Ea a fost mult timp opusă ortografiei fonetice — considerată, pe bună dreptate, a fi un produs natural al evoluției limbii române — și adesea comparată cu scrierea de astăzi. Însă calea spre ortografia actuală a fost anevoioasă. Numai munca onestă, judecata limpede și știința de carte temeinică a unor înaintași ca Maior, Cipariu, Pumnul, Maiorescu, Lambrior, Tiktin, Philippide, Pușcariu, Densușianu, Candrea și mulți alții au condus la impunerea adevărului și la înlăturarea erorii din ortografia românească, iar opera acestora trebuie cunoscută, așa cum a fost ea, continuată, valorificată și astfel respectată de urmași.

Ion NUȚĂ

CONTRIBUȚIA „JUNIMII” LA IMPUNEREA PRINCIPIULUI FONETIC ÎN ORTOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Plecându-se de la ideea că ortografia românească se caracterizează prin confuzie și haos, că o vină în acest sens o are Academia Română, care nu a fost capabilă să stabilească norme pentru înfăptuirea unei unități ortografice a limbii, pentru că a susținut, fără rigoarea care se impunea, etimologismul, mai ales latura sa artificială și nerealistă, s-a declanșat, mai mult sau mai puțin justificat, o luptă acerbă împotriva acestui principiu.

Un rol hotărâtor în această direcție l-a avut „Junimea”, care, impulsionată în unele cazuri de mentorul ei, Titu Maiorescu, printr-o serie de mari scriitori și filologi, a opus sistemului devenit „modă” un altul, pe cel fonetic, care, și el cu o oarecare tradiție, a fost astfel reactualizat și aprofundat.

²³ Vezi, de exemplu, Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, Doina David, *Limbă și cultură*, Timișoara, 1980, Valeriu Nițu și Traian Vedinaș, *Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței românești*, Cluj, 1988.

Evident, contribuția determinantă în această privință a avut-o Titu Maiorescu, care, încă din 1866, în lucrarea *Despre scrierea limbei române*¹, susține ideea necesității unei ortografii simple, bazate pe principiul fonetic (de fapt, fonologic), și ia atitudine împotriva etimologismului, care, precizează criticul, nu ține seama de modificările pe care factorul timp le-a operat asupra limbii române și pentru că încearcă să stăvilească procesul natural de evoluție a acesteia. În partea a III-a sînt formulate o serie de reguli care vin să susțină teoriile enunțate anterior: eliminarea lui *u* final, redarea diftongilor *ea* și *oa*, scrierea lui *t*, *ș*, *đ*, *ce* — *ci*, *ge* — *gi*, *che* — *chi*, *ghe* — *ghi* etc. Surprinzător, trebuie reținut însă faptul că Maiorescu consideră sunetul *î* „o simplă nuanță eufonică a lui *ă*“, un produs al „limbagiului dialectic“ și, de aceea, „nu putem admite un semn osebit pentru *î*“. (Mai târziu, Maiorescu va renunța la această idee, admitînd totuși notarea lui *î* printr-un semn special².)

Principiile analizate în această lucrare reapar și în alte articole de mai mică importanță³ sau în studii, în care demonstra-

¹ Iassi, edițiunea și imprimeria societății „Junimea“, 1866, 152 p.; ediția a II-a, București, „Socec“, 1873; vezi și *Critice* (1867—1892), vol. III, București, Editura Socec & comp., 1893, p. 179—411; *Critice* (1866—1907), vol. II, București, Editura Minerva, 1908, p. 2—132.

² *Prefață*, la volumul *Critice* (1866—1907), vol. II, București, Editura Minerva, 1908, p. 10—11.

³ *Critica ortografiei dlui Cipariu* („Convorbiri literare“, an. I, nr. 11, 1 august 1867, p. 137—142; nr. 12, 15 august 1867, p. 158—163; partea a IV-a a studiului din 1866); *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic* („Convorbiri literare“, an. VII, nr. 8, 1 noiembrie 1873, p. 321—324; nr. 9, 1 decembrie 1873, p. 342—362; partea a III-a a studiului din 1866); *Regulile ortografiei române* („Familia“, an. XVII, nr. 40, 24 mai — 5 iunie 1881, p. 250; un proiect de ortografie care cuprinde 16 puncte); *Un regulament ortografic ministerial* (*Critice*, I, București, Editura Socec & comp., 1892, p. 349—353; *Critice*, I, București, Editura Minerva, 1908, p. 198—200); *Păreri și propuneri* („Transilvania“, an. XXXIV, nr. 1, ianuarie — februarie 1903, p. 6; pentru o ortografie unitară, apropiată de fonetism); *Pentru unificarea limbei noastre literare* („Tribuna“, an. XX, nr. 36, Sibiu, 23 februarie — 8 martie 1903, p. 141); *Cele șase propuneri ale dlui ... asupra ortografiei române* („Tribuna“, an. VIII, nr. 58, Arad, 20 martie — 2 aprilie 1904, p. 5; propuneri bazate pe principiul fonetic, referitoare la *oa*, *ea*, *șt*, *ce*, *ge*, *che*, *ghe*, *ă*, *î*, *z*, *i*); *Limba școalei etimologice* (*Critice*, ediție completă, vol. I, București, Editura Minerva, 1908, p. 208—212).

țiile par a fi mai clar sintetizate, dintre care cităm două : *Raport asupra noului proiect de ortografie română*⁴, unde exprimă ideea unui fonetism „temperat prin necesități etimologice”, și *Ortografia română*⁵, în care sînt discutate șase reguli ce modifică ortografia din 1880 : *ea* și *oa* în locul lui *é* și *ó* ; *șt* nu *sc* ; *z* nu *đ* ; dispariția scurtimii de pe *i* și *u* ; *ѣ* (ior) transcris *ă* ; *î* redat prin două semne : *î* și *â*.

Regulile ortografice stabilite de către Titu Maiorescu și ideile susținute în această direcție au avut o influență hotărîtoare asupra orientărilor ulterioare ale revistei „Convorbiri literare”, care grupa în jurul ei marile personalități literare și științifice ale vremii. Dintre acestea, merită o atenție aparte Vasile Alecsandri și A. Lambrior, părerile lor legate de problemele în discuție.

Avînd în vedere o serie de fapte reale, Vasile Alecsandri se declară adeptul unei ortografii simple, fonetice, iar nu etimolo-

⁴ „Telegraful român”, an. XXVIII, nr. 48, 24 aprilie 1880, p. 4 (192) ; nr. 49, 26 aprilie 1880, p. 3—4 (195—196) ; nr. 51, 1 mai 1880, p. 4 (204) ; nr. 53, 6 mai 1880, p. 4 (212) ; vezi și : „Convorbiri literare”, 1 mai 1880, p. 64—74 ; „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 6 mai — 24 aprilie, 9 mai — 27 aprilie, 13 — 1 mai 1880 ; „Biserica și școala”, Arad, 27 aprilie — 9 mai, 11 — 23 mai, 12 — 30 mai 1880 ; „Amicul familiei”, Gherla, Cluj, 11 — 23 mai, 18 — 30 mai, 25 mai — 6 iunie 1880 ; „Familia”, Pesta, Oradea, 27 aprilie 1880 (publicat parțial) ; „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. II, Ședințele ordinare din 1879—1880 și Sesiunea generală a anului 1880, Secțiunea I, Partea administrativă și dezbaterile, 1881, p. 411 — 424 ; *Critice* (1867—1892), vol. III, București, Editura Socec & comp., 1893, p. 414—445 (cu titlul *Raport cetit în Academia Română asupra noului proiect de ortografie*) ; *Critice* (1866—1907), ediție completă, vol. II, București, Editura Minerva, 1908, p. 135—151, și *Critice* (1866—1907), ediția a II-a, vol. II, București, Editura Minerva, 1915 (cu titlul *Raport cetit la Academia Română — sesiunea generală de la 1880 — asupra unui nou proiect de ortografie*).

⁵ „Transilvania”, an. XXXV, nr. 1, Brașov, ianuarie — februarie 1904, p. 83—86 ; vezi și : „Familia”, Pesta, Oradea, 14—27 martie, 21 martie — 3 aprilie și 28 martie — 10 aprilie 1904 (cu titlul *De la Academia Română. Chestiunea ortografiei*) ; „Convorbiri literare”, 1 aprilie 1904 (cu titlul *Raport asupra ortografiei revizuite. Făcut Academiei Române în numele Secțiunii literare*) ; „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XXVI, 1903—1904, Partea administrativă și dezbaterile, p. 109—112 (cu titlul *Ședința din 11 martie 1904*), *Critice* (1866—1907), vol. II, București, Editura Minerva, 1908, p. 152—158, și *Critice*, vol. II, București, 1915, p. 152—158 (cu titlul *Revizuirea ortografiei. Raport înfățișat Academiei Române în numele Secțiunii literare în sesiunea generală de la 1904*).

gice, „pe care să o poată învăța și deprinde lesne atît românii, cît și străinii“, să reprezinte „un mecanism inteligent pentru scrierea unei limbi, iar nu o știință adîncă, încîlcită, nesuferită, ce absoarbe o mare parte din capitalul inteligenței și întîrzie studiile serioase și folositoare“⁶. Printre cei care s-au ridicat împotriva așa-zişilor „stricători de limbă“, care teoretizau și puneau în practică principii lingvistice și gramaticale eronate, Alecsandri a ocupat un loc de seamă, ironizînd aceste practici în unele scrieri literare (*Rusaliile în satul lui Cremine*) și aducînd argumente filologice într-o serie de scrisori, note și articole, prin intervenții în cadrul ședințelor Academiei Române.

Începutul îl face în paginile revistei „România literară“ din 1855, unde publică șase note, unele imaginate ca simple scrisori primite la redacție. Trei dintre ele, *Liude pintre calarași*⁷, *Auto-da-fé a lui u cu scurt*⁸ și *Iarăși răposatul ă (u cu scurt)*⁹, iau în discuție problema întrebuițării lui *u* scurt în scrierea românească, Alecsandri ironizînd folosirea lui și aducînd argumente lingvistice contra acestei scrieri. Acesta este încadrat în rîndul „literelor huhureze, care dau limbei un caracter sinistru și o eufonie înădușită“¹⁰, iar „cei care vor simplitatea cea mai mare în ortografie, au a se lupta în două părți : cu partizanii lui *u* greu și cu partizanii lui *u* ușor“¹¹. Un alt articol, *Ablativul ciune*¹², este o ironie la adresa acelor care „întrebuițează cu profunzime în scrierile lor“ acest sufix nefiresc spiritului limbii române. Pe aceeași linie, a persiflării „latinizatorilor“, Alecsandri publică *Un model de stil epistolar în limba nouă*¹³, o îmbinare de termeni hibridi și construcții supărătoare, care amintește de unele dialoguri din *Iorgu de la Sadagura*. Ultimul articol publicat în „România literară“ este *O bazaconie limbistică*¹⁴, în care Alecsandri se ridică împotriva lui Nifon Bălășescu, autorul unui abecedar tipărit în 1854, unde se întîlnește cuvîntul

⁶ V. Alecsandri, *Scrisori*, I, Către T. Maiorescu, I. Negruzzi, Al. Papadopol-Callimach și Paulina Alecsandri, publicație îngrijită de Il. Chendi și E. Carcalechi, București, 1904, p. 54.

⁷ „România literară“, an. I, nr. 2, 8 ianuarie 1855, p. 28.

⁸ „România literară“, an. I, nr. 4, 22 ianuarie 1855, p. 56.

⁹ „România literară“, an. I, nr. 13, 9 aprilie 1855, p. 164.

¹⁰ *Liude pintre calărași*, loc. cit., p. 28.

¹¹ *Iarăși răposatul ă (u cu scurt)*, loc. cit., p. 164.

¹² „România literară“, an. I, nr. 3, 15 ianuarie 1855, p. 40.

¹³ „România literară“, an. I, nr. 9, 27 februarie 1855, p. 116.

¹⁴ „România literară“, an. I, nr. 14, 16 aprilie 1855, p. 176.

inonorificabilitudinationalitate, o absurditate de neimaginat, o creație ieșită din comun.

După o întrerupere impusă, mai ales, de unele obligații de ordin politic și social, Vasile Alecsandri renunță pentru o perioadă de vreme la preocupările sale anterioare, deși, în 1863, sub pseudonimul V. Mircesco, îi apărea la Paris, în limba franceză, o gramatică a limbii române¹⁵. Lucrarea avea la bază un sistem ortografic simplu, deși cartea nu a corespuns în întregime acestui principiu, caracterizându-se, în special, printr-o inconsecvență în notarea unor sunete (*s* și *ss*, *ț* și *tz*, *șt* și *sci* etc.). Scopul tipăririi ei, expus de către A. Ubicini în prefață, era acela de a face cunoscută în Franța limba română, fapt întărit și de Alecsandri, la scurt timp după terminarea lucrării, într-o scrisoare, din 14 martie 1863, către Al. Hurmuzachi: „Nu am avut niciodată pretenția de a fi un gramatic desăvârșit și, dacă m-am apucat de o asemenea lucrare grea, am făcut-o pentru a înlesni străinilor studiul limbii noastre. Am adoptat deci sistemul de ortografie cel mai simplu, pentru că m-am gândit și la poporul nostru, carele nefiind poliglot nu ar putea ajunge niciodată a-și scrie limba curat, după ortografiile încâlcite și prea învățate din Ardeal”¹⁶.

Problemele teoretice privind ortografia vor fi reluate o dată cu înființarea Societății Academice (26 august 1867), devenită apoi Academia Română (29 martie 1879), și se vor amplifica, după 1869, când junimiștii hotărăsc să ia atitudine împotriva latiniștilor, „ciuniștilor” și „etimologomaniei”, dar, mai ales, după 1871, când „Junimea” începe revizuirea propriei ortografii. Intervențiile poetului în discutarea unor probleme generale de lingvistică și a unor aspecte speciale ale ortografiei vor fi consemnate, în special, într-o serie de scrisori adresate lui Iacob Negruzzi în perioada 2 septembrie 1867 — decembrie 1877¹⁷. Dintre acestea, cea datată Mircești, 8 ghenar 1872¹⁸, sintetizează

¹⁵ *Grammaire de la langue roumaine*, par V. Mircesco, précédée d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, Maisonneuve et Cie, Libraires-Éditeurs 15, Quai Voltaire, 15, 1863, XXVI + 179 p.

¹⁶ „Convorbiri literare”, an. XL, nr. 6—8, iunie—august 1906, p. 590.

¹⁷ V. Alecsandri, *Scrisori*, ed. cit., p. 27 (scrisoarea din 2 septembrie 1867), 33 (20 martie 1868), 34 (10 aprilie 1868), 36 (24 aprilie 1868), 49—50 (1 noiembrie 1869), 54—57 (8 ghenar 1872), 66 (27 mai 1874), 67 (10 octombrie 1874), 91 (1 decembrie 1877), 94 (decembrie 1877).

¹⁸ V. Alecsandri, *Scrisori*, ed. cit., p. 54—57.

concepțiile lui Alecsandri privitoare la ortografia românească, idei care, în parte, au rămas valabile și astăzi. Iată aceste opinii, exprimate în scopul de a instaura o ortografie fonetică, accesibilă tuturor vorbitorilor, care să se opună manierei „celor care voiesc a împodobi limba română cu un vâl de pedantism” : înlăturarea sufixelor *-ciune* și *-țiune*, pentru a păstra „notele armonioase” ale limbii ; înlocuirea lui *qu* prin *c* în cuvinte ca *cerere*, dar păstrarea lui „în nume proprii sau tehnici” ; *ph* să fie scris *f*, iar *x*, *cs...* „Alecsandri, căci litera *x* e formată de un *s* și un *c* lipite de spinare și cu dreptul ar fi să se pronunțe *sc*, *scaun*” ; pronumele *care* este invariabil și nu poate avea pluralul *cari* ; *đ* (*dz*) și *z*, în funcție de originea cuvântului ; trebuie respinsă „duplicarea consoanelor”, care creează „monstruoziități ridicole” ; la indicativ imperfect verbele de conjugarea a IV-a să se scrie cu *-ia-*, pentru că derivă din infinitiv, iar la conjunctiv cu *-ea-*, pentru că derivă din indicativul prezent ; să se folosească cratima în locul apostrofului, în cazul în care nu este vorba de o vocală eliminată (*gîndit-ai*) ; *u* scurt trebuie admis „ca semn de plural la verburî” ; este logic să se scrie *nasci*, dar se va pronunța *naști* ; trebuie păstrate semnele *î* și *ă*.

După două articole cu caracter general lingvistic, *Dictionaru grotescu*¹⁹ și *Din albumul unui bibliofil*²⁰, dintre care, în primul, sînt ironizate folosirile nefondate ale sufixelor *-ciune* și *-țiune* și a unor latinisme menite să înlăture cuvintele de alte origini, Vasile Alecsandri reia discuțiile privind ortografia, în perioada 1879—1884, în cadrul ședințelor Academiei Române. În general, aici, sînt reluate problemele deja amintite și, în special, soarta lui *u* scurt²¹, prin suprimarea căruia, conchide ironic Alecsandri, „națiunea română, în orice caz, nu va pieri”²², dar și altele noi, la fel de interesante : folosirea lui *t* pentru *th* și a lui *i* pentru *y*²³ ; înlăturarea accentului de pe *i* plenison²⁴ ; întrebuintarea

¹⁹ „Convorbiri literare”, an. III, nr. 11, 1 august 1869, p. 173—178 ; nr. 18, 15 noiembrie 1869, p. 305—309.

²⁰ „Convorbiri literare”, an. IX, nr. 9, 1 decembrie 1875, p. 333—339 ; nr. 11, 1 februarie 1876, p. 420—423 ; an. X, nr. 4, 1 iulie 1876, p. 136—143 ; nr. 5, 1 august 1876, p. 188—192.

²¹ „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. II, secțiunea I, București, 1881, p. 405, 408 ; tom. VI, 1883—1884, p. 66, 121.

²² „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. II, secțiunea I, București, 1881, p. 405.

²³ *Ibidem*, p. 431.

²⁴ *Ibidem*, p. 408.

consoanelor duble numai în cazul în care acestea se aud ²⁵; scrierea cu accent circumflex a lui *i* pentru a nota pe *î* ²⁶.

Adversar al latinismului exagerat și al „etimologomaniei”, Vasile Alecsandri a dus o campanie susținută împotriva reprezentanților acestor curente, prezentînd argumente imbatabile în favoarea ideii că trebuie „să nu căutăm în ortografie altceva decît simplitate. Să vorbim românește și să scriem foneticește, preciza el, în șednița Academiei de la 11 aprilie 1880. Să nu ajungă și românii, din cauza dificultăților ortografice, la bătaia de cap a francezilor, la care pînă și un Lamartine făcea erori de ortografie” ²⁷.

Fără a avea o pregătire lingvistică specială și conducîndu-se, mai ales, după principiul „armoniei limbii”, Alecsandri a comis și unele inexactități privind problematica ortografiei românești. O parte dintre regulile susținute de el nu și-au găsit aplicabilitate și nu au fost reținute. Mai mult chiar, în literatura pe care a scris-o, dar mai ales în *Gramatica* din 1863, n-a ținut cont de teoriile lansate de el însuși, întîlnind aici inconsecvențe surprinzătoare privind ortografierea unor termeni și folosirea necontrolată uneori a fonetismelor și cuvintelor dialectale. Sînt motivele pentru care G. Ibrăileanu îl numea, exagerînd poate pe undeva, „tip ideal de diletant”, iar Perpessicius vorbea despre „acele cîteva clipe deficitare, agravate și prin obstinția ce punea în apărarea unor eronate puncte de vedere”. Dar multe dintre ideile sale privind ortografia au rămas în vigoare pînă astăzi, și acest lucru reprezintă un fapt demn de consemnat.

Prezență activă în viața intelectuală și atent observator al tuturor manifestărilor culturale și științifice ale timpului, lui A. Lambrior nu i-au putut scăpa frămîntările și disputele purtate în acea perioadă în legătură cu stabilirea normelor ortografice ale limbii române.

Considerat de către „Junimea” a fi reprezentantul de marcă al filologiei și lingvisticii ieșene, Lambrior s-a simțit obligat să-și asume rolul de exponent al ideilor susținute de gruparea „Convorbirilor literare” și, împreună cu alți scriitori (Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri, Iacob Negruzzi), să ia atitudine împotriva acelor care, în bună parte, erau adepții unor principii

²⁵ *Ibidem*, p. 409.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 404.

ortografice adesea bizare, care aveau la bază, în unele cazuri, teoriile unui etimologism nerațional.

Intervențiile lui A. Lambrior legate de aceste probleme se referă mai întâi la transpunerea literelor chirilice în alfabet latin, în special a acelor care creează anumite dificultăți, și continuă cu observații privind normele ortografice propuse și impuse de Academia Română.

Astfel, în articolul *Îndreptariu*²⁸ și în *Introducere la Carte de citire*²⁹, lingvistul ieșean recomandă unele reguli ortografice care nu mai comportă discuții amănunțite :

1. literele chirilice Ё, Ёi să fie transpuse *ge, gi*, iar pentru *р + e, i* se va aplica „metoda italiană”, adică *ghe, ghi* ;
2. *é, ó* să fie notate *ea, oa* ;

3. sunetul *z* (*< d + i*, în elementele latine) trebuie scris așa și nu *dz* sau *d* ; tot *z* trebuie notat și în neologismele în care apare *s* intervocalic (*nazal, cauza, compoziție, dispoziție* ș.a.), „fiindcă în limba de unde le împrumutăm, un *s* între două vocale se citește *z*. Am merge foarte departe când am scrie toate împrumuturile din limbi străine cu vocalele și consoanele cu care se află scrise în acele limbi ; aceasta nu o pretinde nici etimologismul”³⁰ ;

4. vocalele *ă* și *î* trebuie reprezentate prin semne aparte, pentru a înlătura confuziile din textele vechi românești ; astfel, pentru *ius* (*ѣ*), Lambrior propune un semn unic, *î* (*i* cu accent circumflex), și nu mai multe, din cauză că „să scriem *cuvînt* cu *î*, fiindcă avem la înmulțit *cuvinte, vînt*, cu *e*, fiindcă avem neologismul *ventilator*, și *fân, vînat*, cu *â*, fiindcă ori de cîte ori nu știm, nici cu ajutorul limbii românești, nici cu ajutorul unui neologism, de unde vine vocala *î*, o scriem cu *â*, aceasta nu mi se pare a avea nici un temei serios...”³¹.

²⁸ „Convorbiri literare”, an. XV, nr. 4, 1 iulie 1881, p. 125—140 ; nr. 9, 1 decembrie 1881, p. 330—338 ; vezi și A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion Nuță, Iași, Editura Junimea, 1976, p. 40—72.

²⁹ *Carte de citire* (Bucăți scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri), cu o Introducere asupra limbei românești, Iași, Topo-litografia Buciumul român, 1881, p. LXI—LXXI ; *Studii de lingvistică și folcloristică*, ed. cit., p. 132—140.

³⁰ *Studii de lingvistică și folcloristică*, ed. cit., p. 72.

³¹ *Ibidem*, p. 61.

Ideile acestea se întâlnesc și într-un alt articol, publicat anterior, *Cestiunea ortografică în Academia Română. Observările dlui A. Lambrior*³², în care Lambrior insistă și asupra altor lucruri la fel de importante :

1. omonimia nu trebuie înlăturată prin semne, pentru că acest lucru îl face semantica : deci, să scriem *masă, casă, rasă* în toate împrejurările ;

2. consoanele *s* și *z* sînt deosebite nu numai ca pronunțare, deci ele trebuie notate ca atare și în scris ;

3. să se scrie *ște, ști* și nu *sce, sci*, pentru că „nu voim să stropșim în scris firea limbei noastre, nici să desfacem cele făcute cel puțin cu 1 200 de ani peste noi trecuți”³³ ;

4. *ă* și *î* trebuie „înfățișați” prin cîte un semn particular fiecare ; în privința lui *î* trebuie subliniat faptul că Lambrior îl combate pe Titu Maiorescu, pentru care acest sunet era numai o variantă, fără valoare funcțională, a lui *ă*.

Legat de „principiile” pe care vor să le impună astăzi. unii reprezentanți ai Academiei Române (scrierea cu *â* și formele verbale *sunt, suntem, sunteți*), pentru a înlătura „ortografia comunistă” (așa afirmă și unele dintre publicațiile noastre „democratice” ; parcă ortografia o fac partidele sau cetățenii unei anumite orînduiri sociale !), am văzut că Lambrior susține cu solide argumente științifice că trebuie scris numai cu *î* și nu cu *â*. De asemenea, amintim aici și o altă chestiune, care depășește, într-un fel, cadrul ortografiei. Este problema scrierii *sînt* sau *sunt*. Într-un articol consacrat conjunctivului românesc³⁴, A. Lambrior stabilește etimologia acestei forme, precizînd că pluralul *sînt* este un conjunctiv trecut la indicativ, din care s-au creat, prin analogie, *sîntem, sînteți* și apoi singularul *sînt*, trecînd prin fazele *sint — sent — sânt — sînt*. În acest fel Lambrior se opune total scrierii *sunt* și afirmă că „cei ce-și fac un titlu de învățați scriind *sunt, suntem, sunteți* se înșală și aici, ca oriunde nu vor scrie vocala ce o rostește un norod întreg, căci n-au pus mîna pe vocala primitivă, ci numai se fac de rîsu! generațiilor viitoare, de vreme ce vocala primitivă în cazul de

³² „Convorbiri literare”, an. XIV, nr. 2, 1 mai 1880, p. 65—78 ; *Studii de lingvistică și folcloristică*, ed. cit., p. 33—39.

³³ *Studii de lingvistică și folcloristică*, ed. cit., p. 36.

³⁴ *Ceva despre conjunctivul românesc*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, an. I, 1882, vol. I, fasc. I, p. 37—40 ; *Studii de lingvistică și folcloristică*, ed. cit., p. 81—89.

față este *i*, iar cea din care derivă *î* este un nenorocit *e* închis în condițiile în care l-am arătat noi aici !”³⁵

Ocupându-se de problemele ortografiei, Lambrior a acceptat în linii mari proiectul din 1879—1881, în măsura în care el promova fonetismul, dar a combătut complicațiile lui etimologice și a fost adeptul unei scrieri simple, care nu putea fi „decît cea fonetică pură”, bazată pe tradiția literară și pe formele dialectale vii, cele mai apropiate de dînsa, înlăturînd rostirile provinciale, locale și personale. A propus și a susținut cu argumente științifice imbatabile un fonetism temperat, un sistem fonetic pentru care se pronunță și știința și utilitatea.

Toate ideile expuse de Lambrior în problema ortografiei românești sînt de un realism și un bun simț aparte, iar criticile aduse etimologismului și exagerărilor susținute de exponenții curentului latinist sînt atît de convingătoare, încît devin zdrobitoare și nu pot da naștere la nici un fel de replică serioasă.

În întreaga sa activitate A. Lambrior a combătut pe toți „stricătorii de limbă”, a imprimat ortografiei o direcție fonetică rațională, sprijinită pe studiul istoric al limbii și, de aceea, lingvistul ieșean poate fi considerat, fără nici o rezervă, primul reprezentant științific al fonetismului ortografic.

Ideile lui Lambrior au fost continuate după moartea prematură a acestuia (1883) de întreaga școală lingvistică ieșeană și este suficient să cităm aici doar un scurt fragment dintr-o lucrare a lui H. Tiktin, care afirmă că principiul de la care trebuie să se plece în stabilirea ortografiei române „este fonetismul pur, care cere ca scrierea să stea în cea mai perfectă armonie posibilă cu pronunțarea”³⁶.

Aceleași păreri au fost susținute și valorificate și de către Ioan Bianu, care, plecînd de la ideea că fiecare sunet trebuie să se scrie prin una și aceeași literă, este inițiatorul și autorul reformei ortografice elaborate de Academia Română în 1904³⁷.

Considerată a fi prima noastră ortografie academică creată pe baza principiului fonetic, ea stabilea : scrierea diftongilor *ea* și *oa* (pentru *é* și *ó*) ; introducerea lui *ște*, *ști* (pentru *sce*, *sci*) ; eliminarea lui *đ* ; *z* pentru *s* intervocalic ; eliminarea semnului scurtimii de pe *i* semivocalic și *i* final șoptit ; menținerea lui *u*

³⁵ *Studii de lingvistică și folcloristică*, ed. cit., p. 87.

³⁶ *Manual de ortografia română*, 1889, p. 1.

³⁷ *Regulile ortografice ale Academiei Române*, București, 1904.

final pentru a deosebi singularul de plural (*ochi, unchi*). Dar : se mențin două semne pentru *î* (*â* în elementele latine ; *î* la început și sfârșit de cuvânt și în interiorul derivatelor) ; păstrarea unor forme duble (*mătușă — mătușe, limbei — limbii*) ; *s* dublu în *cassă, massă, rassă*.

Această ortografie, într-un fel, a reușit să se impună în publicațiile Academiei, în administrație și școală, dar nu a fost respectată decât parțial, din cauza fluctuațiilor pe care le conținea, și, de aceea, s-a ajuns repede ca fiecare să scrie după preferințe. Se aștepta altceva : *norme* clare care să înlăture dezordinea din scrierea românească.

Petru ZUGUN

IMPORTANȚA CONTRIBUȚIEI LUI TITU MAIORESCU LA STABILIREA PRINCIPIILOR ORTOGRAFIEI LIMBII ROMÂNE

Intellectualii ieșeni se vor mândri permanent cu faptul că în secolul trecut, acum 125 de ani, junimiștii, prin Titu Maiorescu, s-au opus hotărât ortografiei bazate pe principiul etimologic, susținute de latiniști, și au propus, în schimb, soluții ortografice viabile, bine argumentate sub raport științific, bazate, în esență, pe principiul fonetic, numit, astăzi, mai corect, fonologic. Principala lucrare de ortografie, scrisă de Titu Maiorescu, *Despre scrierea limbei rumâne*, Iași, 1866, precum și raportul său academic de la 1881, au orientat treptat, dar decisiv, normele de scriere corectă a limbii române cu litere latine spre principiul fonologic și au contribuit hotărâtor la fundamentarea normelor ortografice folosite și astăzi.

În ortografia bazată pe principiul etimologic există o polifonie a aceleiași litere și o poligrafie a aceleiași sunet fundamental, fapt care complică mult scrierea, care impune, pentru însușirea ei, efort intelectual deosebit de mare, și nejustificat prin rezultate specifice, și care este, mai ales, cu totul inadecvat cu momentul de început al unei reforme ortografice radicale, cum era, la jumătatea secolului trecut, trecerea de la scrierea

cu alfabet chirilic la ortografia cu litere latine ; se adăuga, la aceste circumstanțe, și starea culturală generală precară de atunci, când, cum se cunoaște dintr-o statistică a vremii, numai 1% din populația celor două provincii istorice românești, unite politic la 1859, știa să citească și, eventual, să scrie, astfel încât regulile ortografice propuse și impuse prin Academia Română și prin învățământ, de latiniști, între 1866 și 1881, întâmpinau, firesc, dificultăți deosebit de mari în răspîndirea lor și rezistență pe măsura dificultăților lor. Dimpotrivă, ortografia „fonetică”, în care raportul sunet-literă (grafem, mai corect) este de 1 : 1, astfel că una și aceeași literă notează unul și același sunet fundamental, indiferent de poziția lui în cuvînt, iar unul și același sunet este notat cu una și aceeași literă (sau grup de litere), ortografie propusă și susținută de cei mai mulți intelectuali ai vremii, cel mai convingător de junimiști, oferea avantajul simplității și adecvării ei la realitatea fonetică a limbii noastre moderne. Cîtă vreme pronunță [fîntînă], nu, ca latinii, [fontana], vorbitorul comun, dornic să învețe și să scrie corect românește, și neinteresat, ba chiar stînjedit, de etimologie, trebuie să scrie *fîntînă*, formă în care cei doi [î] sînt scriși la fel, prin litera *î*, nu diferit, prin *o* și *a*, iar litera *ă* notează numai sunetul [ă], nu și sunetul [î]. Romanii scriau însă *fontana* pentru că și pronunțau așa, [fontana], astfel că argumentul lui Titu Maiorescu, în favoarea scrierii fonetice, era, în același timp, și o replică subtilă dată latiniștilor ortografiști : limba română fiind continuatoarea limbii romanilor, de vreme ce aceștia scriau „foneticește”, tot foneticește trebuie să scrie și românii. Se înțelege că principiul fonetic s-a impus treptat nu din acest motiv, în primul rînd, ci pentru că el oferea baza unor reguli ortografice simple și neînsoțite de ambiguități, cum sînt și regulile ortografice de acum. „Transițiunea” cea mai rapidă a gîndirii spre scriere, condiție a unei bune ortografii, în argumentarea lui Titu Maiorescu, nu poate fi îndeplinită decît dacă se bazează pe principiul fonetic al scrierii, ocolul prin etimologism grafic întîrziînd această „transițiune”. Se înțelege că nu rezultă același efect în situația existenței unei tradiții îndelungate, de secole și milenii, în folosirea aceluiasi alfabet, etimologismul ortografic fiind, în această circumstanță, nu o frînă, ci, dimpotrivă, un stimulent al evoluției intelectuale, așa cum dovedește, cu prisosință, ortografiile franceză și engleză, bazate pe norme

etimologice ; cu totul altele erau însă condițiile, la noi, în care începuse să se scrie românește, oficial, cu litere latine.

Impunerea oficială, de la 1881, prin junimiști, a principului fonologic, ca principiu fundamental al scrierii, beneficia, indirect, și de obișnuința, de câteva decenii, a scrierii limbii române cu alfabet chirilic, știindu-se că Ioan Heliade Rădulescu, în ediția I a gramaticii sale, de la 1828, și mai ales în ediția a II-a, prescurtată, de la 1835, argumenta necesitatea utilizării a numai 27 de slove și eliminarea celorlalte 16 de pînă la 43 (cît avea alfabetul chirilic inventat pentru scrierea limbii slave), dublete și triplete ale unora dintre cele reținute ca strict necesare ; de asemenea, susținînd, cu o argumentație savantă care astăzi ni se pare excesivă, dar perfect justificată, la acel moment istoric, principiul fonetic al scrierii limbii române cu litere latine, Titu Maiorescu continua poziția părintelui său, Ioan, care a formulat, primul la noi, principiul fonologic al scrierii limbii române cu alfabet latin ; continua și poziția lui Aron Pumnul care susținea același principiu ortografic fundamental, dar propunea alte norme (este știut faptul că Aron Pumnul și Titu Maiorescu sînt considerați, din acest punct motiv, precursori ai fonologiei).

Impunerea scrierii fonetice (completată, cînd aceasta se dovedea insuficientă, cu norme bazate pe alte principii ortografice, morfologic, sintactic, silabic, simbolic, și numai pentru situații speciale, bine justificate, etimologic), după 1881, prin contribuția decisivă a junimiștilor, reveniți la Academie după slăbirea inevitabilă a poziției, dominante pînă atunci, a latiniștilor, căroră nu trebuie să li se nege bunele intenții) s-a dovedit salutară și din alt motiv, și anume acela al creării și, mai ales, al impunerii ortoepiei limbii noastre actuale, prin influența scrierii fonetice asupra vorbirii, putîndu-se crea, numai astfel, o benefică circularitate sistemică *vorbire îngrijită — scriere fonetică — ortoepie*, imposibilă în cazul unei ortografii bazată pe etimologism. În susținerea acestei afirmații ne bazăm pe argumentul care urmează : pentru a-i convinge pe contemporani de superioritatea normelor etimologice de scriere, latiniștii invocau atît pericolul de diversificare imanent scrierii fonetice — fiindcă fiecare ar scrie așa cum pronunță „de acasă“ —, cît și unitatea de grafie pe care ar impune-o scrierea etimologică, independentă de rostirea dialectală ; numai astfel scrierea ar fi unitară, fiecare continuînd însă să o citească așa cum știe, cum poate, cum

vrea ; impunându-se însă principiul fonologic al scrierii, scrierea bazată pe pronunțarea generală a intelectualilor în circumstanțe în care limbajul îngrijit este o cerință principală, pronunțarea corectă însăși s-a putut definitiva și impune.

Chiar unele modalități de scriere a unor sunete, modalități impuse după 1866 — deși ele puteau fi infirmate, prin preferarea altora, l-au confirmat pe Maiorescu. Astfel, continuându-l pe Heliade, care se baza pe modelul grafic italian, el a propus ca sunetele [k'] și [g'], [č] și [ǵ] să se scrie la fel cum se scriu și astăzi și cum, desigur, se va scrie cât timp se va scrie românește ; de asemenea, Maiorescu a susținut același mod de scriere a sunetelor [ș], [ă] și [î], pe care îl folosim și acum. Folosirea moderată — nu foarte frecventă ca în ortografia limbii maghiare — a semnelor diacritice pentru litere (ca „sedila“, accentul circumflex“ ș.a.), la notarea unor foneme distincte, a fost impusă tot de Titu Maiorescu (este știut că a existat și tendința, contrară, de scriere, mult mai greoaie, fără semne diacritice, astfel că [ț] n-ar fi fost scris prin litera *t* cu sedilă, ci altfel, oricum mult mai complicat).

Credem că și scurta perioadă, de aproximativ 25 de ani (1881—1904), de etimologism românesc în ortografie, atestată la Titu Maiorescu (și criticată excesiv de unii contemporani ai lui, A. Philippide, mai ales) se justifică prin necesitatea existenței unei perioade de tranziție de la etimologism la fonetism, perioadă în care, din motive tactice, unele compromisuri trebuiau făcute ; se poate observa că, redus treptat la dimensiuni minore, strict necesare, acest „etimologism românesc“ a întărit unele modalități de scriere care s-au impus, ca, de exemplu, scrierea vocalei [ă] prin *a* cu un semn diacritic deasupra, a consoanelor [ș] și [ț] prin *s* și, respectiv, *t*, cu sedile ș.a.m.d.

Se înțelege că meritele lui Titu Maiorescu, în istoria ortografiei românești, sînt mai multe și mai numeroase decît cele prezentate aici, dar credem că și cele spuse mai sus sînt suficient de probante, în același sens. Un lucru trebuie subliniat, mai ales, și anume acela că specificul democratic (în sensul etimologic al cuvîntului) al scrierii corecte a limbii române a fost impus de el și de ceilalți junimiști membri ai Academiei, și acesta este, poate, și meritul său cultural cel mai mare. Fără Junimea și fără Titu Maiorescu, normele ortografiei, actuale ar fi fost altele, mai complicate, mai greoaie, mai puțin democratice.

Considerăm, din motivele care rezultă din observațiile de mai sus, că este justificată, și inspirată, recenta hotărîre a prezidiului Academiei Române ca discuțiile privind ortografia actuală să înceapă la Iași. Ne exprimăm însă rezerve categorice față de oportunitatea propunerii recente de discutare, pentru adoptare, a celor două amendamente referitoare la posibilitatea scrierii atît a formei *sînt*, cît și a formei *sunt*, atît cu *î*, cît și *â* în alte situații decît cele precizate, începînd din 1965, în lucrările ortografice normative.

Scrierea indistinctă, „la întîmplare”, a formelor *sînt* și *sunt* ar complica, inutil și inestetic, scrierea, fiindcă, pe aceeași pagină, ar apărea astfel forme diferite, nejustificate sub raport semantic (lexical sau gramatical) ale unuia și aceluiași cuvînt, deosebit de frecvent; de asemenea, ea ar suspenda opoziția comun (*sînt*) — pretențios, livresc (*sunt*), de care este nevoie, în stilistică; străinii care învață românește ar crede că *sînt* și *sunt* sînt forme flexionare, poate și cuvinte, diferite; impunerea grafiei latine în Republica Moldova ar întîmpina o dificultate în plus.

Nici extinderea utilizării literei *â* la alte situații decît acelea, puține și justificate, impuse de normele actuale, nu este necesară și reprezintă, și aceasta, o complicație inutilă. Invocarea argumentului că se va ajunge astfel la elaborarea unei hotărîri pentru scrierea cu *â* în *român* și derivatele lui nu corespunde realității, fiindcă o astfel de hotărîre oficială există încă din 1965, fapt necunoscut, surprinzător, de autorii care au redactat propunerile recente de amendament la regulile ortografice actuale și au invocat acest argument.

Mai presus de toate însă, acceptarea, și deci impunerea, celor două amendamente în discuție ar contrazice evoluția, de peste un secol, a ortografiei limbii române actuale spre simplificare și spre accesibilitate, spre democrația culturii exprimate în scris, așa cum a fundamentat-o Titu Maiorescu. Impunerea celor două amendamente ar putea crea precedentul propunerii și acceptării și a altora de același fel și avînd aceleași caracteristici negative. S-ar crea, iarăși, complicații inutile, în situații care impun, dimpotrivă, simplitate și economie maximă.

Un sondaj efectuat de noi, înaintea acestei consfătuiri, în rîndul a peste o sută de studenți filologi, a relevat opoziția lor unanimă la acceptarea — și chiar la discutarea — acestor amendamente. Este vorba de studenți din anul întîi actual, de la

secțiile română B, teologie-litere și birotică, Facultatea de Litere din Iași. După citirea, necomentată, a propunerilor de amendament, nici unul dintre ei nu le-a susținut. Să se observe că este vorba de *scriitori* (în sensul etimologic al derivatului) avizați, de limba română, dintre cei care folosesc sistematic, și chiar prioritar, scrisul, nu de vorbitori cu puțină instrucție.

Concluzia care se desprinde din cele prezentate aici este deosebit de clară : dacă specialiștii sînt consultați în privința amendamentelor ortografice propuse recent, ei spun, argumentat, *nu*. Rămîne în discuție numai posibilitatea de a se ține seama sau de a nu se ține seama de opiniile lor.

Magdalena VULPE

GENEZA ORTOGRAFIEI DIN 1932

Prima sesizare oficială adresată Academiei în chestiunea revizuirii ortografiei a venit din partea lui Sextil Pușcariu. Într-o scrisoare adresată președintelui Academiei la 20.12.1922, lingvistul constată persistența a numeroase grafii controversate și forme gramaticale nesigure — și consideră „că e nevoie de o revizuire și mai ales de o completare a principiilor stabilite de Academie în 1904”.¹ Pentru realizarea unui îndreptar ortografic cît mai cuprinzător, propune : a) întocmirea unui chestionar, b) trimiterea lui „tuturor profesorilor universitari, tuturor școalelor secundare [...], scriitorilor de valoare, revistelor și caselor de editură”, c) prelucrarea răspunsurilor primite într-un anteproiect, d) supus, apoi, unei comisii academice restrînse „din care vor trebui să facă parte filologi, literați și reprezentanți ai științelor exacte, după puțină recrutați din toate regiunile românești”.² Această comisie va discuta anteproiectul, va decide, prin majoritate de voturi, asupra lui, e) un raport va formula *Îndreptarul ortografic și ortoepic* care va fi, în cele din urmă, impus prin lege. De notat că Pușcariu nu propune votarea proiectului

¹ „Analele Academiei Române”, Ședințele din 1922—1923, tom XLIII, p. 44—45.

² Ibid.

în *plenul Academiei*, acordînd, în propunerea sa, comisiei de specialitate puterea de decizie. Viitorul îi va da deplină dreptate !

Răspunsul Academiei, datat 19 ian. 1923 și semnat de secretarul general I. Negruzzi, sună destul de autoritar : în ședința din 5 ian., „s-a decis ca chestiunea să fie studiată și hotărîtă numai în sînul și de membrii Academiei. Spre acest scop, domnia voastră sînteți rugat să formulați propunerile pe care le credeți necesare și să le supuneți discuției în Secțiunea literară și Comisiunea dicționarului în viitoarea sesiune generală. Hotărîrile luate în acest mod vor fi supuse aprobării plenului de către Comisiunea dicționarului.“³

Încălcînd, în mod tacit, aceste dispoziții categorice, Sextil Pușcariu găsește modalitatea de a pune în discuție publică — mai bine zis, extra-academică — proiectul unei ortografii revizuite : Congresul Filologilor din 1925, prezidat de O. Densusianu, „a ales o comisiune compusă din d-nii Gh. Adamescu, I. Bianu, O. Densusianu, Al. Procopovici și S. Pușcariu, care avea să pregătească un proiect de reformă ortografică.“⁴ Raportul asupra lucrărilor comisiei, redactat de O. Densusianu, a fost dezbătut la Congresul de la Cluj, în zilele de 24 și 25 aprilie 1926. El cuprinde 14 puncte, reprezentînd modificări sau precizări aduse ortografiei academice din 1904 :

- 1° Eliminarea accentului grav, care deosebea omografele.
- 2° Renunțarea *totală* la *â* în favoarea lui *î*. Ridicîndu-se obiecții cu privire la scrierea *român*, „În urma lămuririlor date de d-nii Densusianu și Pușcariu, hotărîrea se admite de toți congresiștii filologi“ (ibid., p. 5).
- 3° Eliminarea consoanelor duble.
- 4° Admiterea formelor *veșnic*, *obișnuit* etc.
- 5° Reglementarea utilizării liniuței și a apostrofului.
- 6° Generalizarea terminației *-și* la pronume demonstrative și adverbe (*același*, *totuși*).
- 7° Păstrarea lui *-u*, semn grafic al singularului după *i*.
- 8° Orientarea genitiv-dativului singular la substantivele feminine după forma de plural : *casei* dar *cărții*.

³ Arhiva Sextil Pușcariu.

⁴ A. Procopovici, *Ortografia românească*. Propunerile Congresului Filologilor din România în sesiunile din 1925, 1926 și 1927, București, Cultura Națională, 1927, p. 3.

9° *S* intervocalic în neologisme se scrie *s* (*asistent*) sau *z* (*aviza*), după cum se pronunță. (La încercarea lui Densusianu de a recomanda, totuși, generalizarea lui *-s-*, Pușcariu comentează : „Motive de ordin sentimental am avut și noi atunci când a fost vorba de *î* din *i* în forma *romîn*, întrucît prin aceasta am răsturnat o tradiție etnică culturală înrădăcinată în conștiința națională a scrisului românesc. În cazul acesta, ar fi bine să se renunțe la asemenea sentimente [...]. În comisiunea noastră [...] s-au făcut jertfe când a fost vorba de tradiție, așa că cerem și noi d-lui Densusianu să facă același gest de sacrificiu ortografic” (ibid., 7).

10° Terminațiile de imperfect — tipurile *auzeam*, *îndoiam*, *tînjeam*. (Discuții, propunere admisă prin vot).

11° Terminațiile *-eală* și *-ială*.

12° Scrierea cu sau fără *i* a hiatului vocală + *e*.

13° Terminația adverbială *-ia* : *atuncia*.

14° *S* sau *z* înainte de consoană sonoră. (Dezbatere aprinsă).

La propunerea lui S. Pușcariu, hotărârile Congresului de la Cluj au fost înaintate, spre aprobare, Secțiunii literare a Academiei, care le-a admis *integral*. Complicațiile au început odată cu dezbaterile proiectului în plen, și ele n-au venit din partea filologilor.

În ședința din 8.VI.26 — prima din cele 20 care, în decurs de 6 ani, au fost consacrate de plenul Academiei reformei ortografice — proiectul (modificat în ceea ce privește ordinea chestiunilor) a fost votat punct cu punct, pînă la pct. 7. Singurele chestiuni care au suscitat discuții în contradictoriu au fost generalizarea lui *î* și *-s/z-* în neologisme. Pentru *â* s-au exprimat Inculeț, Murnu și Iorga ; Pârvan susține scrierea cu *â* numai a unor nume proprii și a familiei cuvîntului *român* ; partizani categorici a lui *î* generalizat sînt Densusianu și Brătescu-Voinești. La vot, *î* cîștigă cu 19 voturi pentru, față de 5 contra și o abțineră.

Succesul principiului „fonetic” (în terminologia vremii) nu se extinde și asupra celeilalte chestiuni controversate : în urma pledoariei lui O. Densusianu, *-s-* cîștigă cu 12 voturi față de 9. Această hotărîre este însă atacată energic, a doua zi, de Brătescu-Voinești, care cere revenirea asupra votului. Votarea punct cu punct a produs, după părerea unora din participanți (Pârvan, Simionescu), neclarități. După dezbateri furtunoase, inclusiv de natură procedurală, este admisă propunerea lui Pușcariu ca Sec-

țiunea literară „să dea o expunere generală a principiilor, cu atât mai necesară, cu cât plenul, abătîndu-se prin votul său de la unele puncte admise de secțiune, a stricat unitatea de vederi a reformei.”⁵ Dezbaterile se amîină pe următoarea sesiune, urmînd să se desfășoare pe baza unui proiect distribuit din timp.

Dar în 1927 și 1928, cu tot memoriul înaintat de A. Procopovici, președintele celui de al treilea Congres al Filologilor, ținut la Cernăuți, Secțiunea literară abia izbutește a numi comisia pentru ortografie: Brătescu-Voinești, I. Bianu și Sadoveanu, secretar fiind I. Rădulescu-Pogoneanu (16.III.1928). Principalii autori ai proiectului anterior — în același timp, principalii combatanți —, Pușcariu și Densusianu, nu fac parte din ea! Dar, la 25.X.1928, gen. Crăiniceanu propune „să fie invitat la conlucrare și colegul nostru d-l S. Pușcariu.”⁶

Din însărcinarea Secțiunii literare („Iată, mă achit de o veche datorie față de Academie. Îți trimit lucrarea despre ortografie”⁷ — scrisoare din 6.V.1929 către I. Bianu — Sextil Pușcariu redactează *Proiectul de reformă a ortografiei române*, pe care îl prezintă în ședința din 30.V.1929. Președintele Academiei, Em. Racoviță, subliniază în deschiderea ședinței: „Proiectul propus se prezintă ca un tot în care părțile se țin strîns legate între ele, astfel că aducerea de modificări prea numeroase va dauna unității lui.”⁸

Din expunerea de motive care introduce proiectul propriu-zis, citez:

„Ortografia fiind o *haină convențională*, pentru redarea limbii în scris, trebuie să fie înainte de toate *simplă și practică* și să rămînă străină de considerații de ordin *sentimental*, cum ar fi, bunăoară, dovedirea prin scris a originii (etimologism). /.../

Academia e în mod firesc mai tradiționalistă decît filologii și unele inovațiuni propuse de aceștia au stîrnit, cel puțin la o parte din academicieni, nemulțumiri mari. /.../ De aceea va trebui să acceptăm o *soluție practică*, care mi se pare următoarea:

⁵ „Analele Academiei Române”, tom XLVI, Ședințele din 1925—1926, p. 155.

⁶ Ibid., tom L, Ședințele din 1927—1928, p. 32.

⁷ *Scrisori către Ioan Bianu*, București, Minerva, III, 1976, p. 641.

⁸ „Analele Academiei Române”, Ședințele din 1928—1929, p. 200.

1. Votul din 1926, prejudecând asupra hotărîrilor de luat și nereferindu-se decît la o minimă parte a problemelor ortografice, se desființează.

2. Din hotărîrile filologilor [luate la Congresul din 1926] se elimină *deocamdată* cele două chestiuni mai delicate, chestia scrierii lui î (â) și a scrierii lui z (s) între două vocale, rămînînd ca ele să formeze eventual obiectul discuției unei reforme viitoare a ortografiei. Dacă admitem acest punct de vedere, putem cu ușurință rezolva *celelalte* probleme — *tot atît de importante* — dînd chiar anul acesta o reformă ortografică folositoare.

Ovid Densusianu, supărat de desconsiderarea votului din 1926, nu participă la ședințe. Discuțiile în contradictoriu dintre Rădulescu-Motru — susținător al lui î — și I. Bianu secondat de G. Murnu („Să căutăm a micșora pe cît posibil, cel puțin prin scriere, acest sunet slav în limba noastră” — id., p. 234) rămîn sterile. Ele vor fi reluate, cu toată vigoarea, abia în 1931, cînd plenul Academiei decide, la 6.III, însărcinarea unei (noi!) comisii cu discutarea raportului Pușcariu. Din comisie fac parte: I. Bianu, gen. Crăiniceanu, O. Densusianu, Rădulescu-Motru și S. Pușcariu (prin urmare, nu numai filologi).

Raportorul acestei comisii, O. Densusianu, expune, la 23.V.1931, numai punctele care se deosebesc de regulile din 1904. Discuțiile participanților (Pușcariu, Racoviță, Sadoveanu, Țițeica, Rădulescu-Motru) se axează, *toate*, pe problema lui -s- intervocalic în neologisme. Aceeași problemă preocupă plenul adunat în 5.II. 1932, după studierea îndelungată a proiectului Densusianu. Căzîndu-se de acord ca, de dragul scoaterii reformei ortografice din impas, discuția asupra neologismelor să fie amînată, Densusianu prezintă, la 6.II.1932, cele 6 puncte asupra cărora comisia restrînsă (Densusianu, Pușcariu, Brătescu-Voinești) n-a putut cădea de acord: s/z în cuvinte vechi, terminațiile imperfectului, genitiv-dativul femininelor, *h-* inițial la neologisme, *ă/e* la sfîrșit de cuvînt, *-u* fără valoare sonoră. După cum se vede problema *â/î nu* figura printre punctele litigioase, deși proiectul Pușcariu propunea, în această privință, altă soluție decît cel din 1926. În consecință, în aceeași zi „Se votează cu majoritate de voturi următoarea ORTOGRAFIE NOUĂ”, în care pct. 14 și 15 sună: 14. Se scrie peste tot astfel sunetul propriu limbii noastre, păstrîndu-se *â* numai în cuvîntul *român* și derivatele lui. 15.

Persoana întâi sing. și a 3-a pl. de la ind. prez. al lui *a fi* se scrie *sînt* nu *sunt* (deci și *sîntem*, *sînteți*).“⁹

Mulțumit de încheierea unei dispute ce părea fără sfîrșit, Pușcariu se întoarce la Cluj și, la 14.II.32, notează în jurnal : „În 5 și 6 febr. am fost la București, la sesiunea extraordinară a Academiei, pentru primirea cîtorva legate și pentru reforma ortografiei. Am făcut concesii lui Densusianu..., în schimb el mi-a făcut alte concesii. Și astfel am trecut reforma sîmbătă în două ceasuri. Acum facem, cu Naum, o cărtică, care să fie un Vademecum otografic“.

La București, însă, lovitură de teatru : în cadrul ședinței intime din 12.II, S. Mehedinți, Țițeica, Inculeț și Iorga protestează împotriva generalizării lui *î*. Dezbaterile devin vehemente, se cere și se respice rediscutarea proiectului, supunerea lui unei discuții mai largi. Protestatarii — ajunși în număr de 14 — înmînează președintelui (la 19.II) o întîmpinare scrisă, Densusianu lezat, se retrage, I. Nistor roagă filologii să facă concesii sentimentului național. Brătescu-Voinești, pînă atunci susținător al unui semn unic pentru *î*, remarcă : în sesiunea extraordinară au fost discutate numai chestiunile considerate litigoase *de Densusianu*, iar dilema *â/î* nu era printre ele. În concluzie, cerc o nouă amîinare. La reluarea discuțiilor în sesiunea din mai, Brătescu-Voinești propune întoarcerea la regula din 1904, iar Pușcariu i se alătură „adăugînd“ ne informează, mult prea laconic procesul-verbal din Anale, „și alte motive împotriva scrierii cu *î* din *i*.“¹⁰ După o ultimă împotrivire a lui M. Sadoveanu, textul — modificat în cele două puncte litigoase — se votează în unanimitate, dînd „ortografia din 1932“.

Decretată oficială de Ministerul Instrucțiunii, ea a fost formulată și explicată de S. Pușcariu și T. Naum în *Îndreptar și vocabular ortografic*.

Mi-am permis să vă rețin cu atîtea amănunte și citate din secvențele lungului serial pe care l-a reprezentat geneza ortografiei din '32, pentru a documenta și a justifica unele precizări care, în parte, contravin opiniei curente referitoare la acest document normativ :

1° Este impropriu a se vorbi despre „reforma ortografică“ din '32 : reformă a fost cea din 1904, care a înlăturat scrierea

⁹ Ibid., tom LII, Ședințele din 1931—1932, p. 89—90.

¹⁰ Ibid., p. 214—215.

etimologică ; cea despre care discutăm a urmărit precizarea și simplificarea regulilor celei dintii, cu scopul înlăturării individualismului excesiv, a haosului ortografic — după Pușcariu, una din condițiile a ceea ce azi s-ar numi „intrarea în Europa” : „La popoare cu o civilizație înaintată, a face greșeli de gramatică sau de ortografie este semnul cel mai evident al lipsei de cultură.”¹¹

2° Precizările ortografice (și ortoepice) erau considerate urgente în 1923, între altele și pentru a veni în sprijinul noilor cetățeni ai României, din Transilvania, Bucovina și Basarabia, doritori să-și alinieze deprinderile de scriere și vorbire, uneori diferite sau ezitante, la un model academic.

3° Nici una din regulile sau amendamentele nou propuse nu mergea în sensul complicării scrierii, ci al simplificării ei — principiu argumentat astfel de Rădulescu-Motru în 1929 : „Românii fiind un popor tânăr, care au nevoie de a progresa repede, trebuie să se folosească în scriere de un instrument *simplic* și *ușor*.”

4° Ortografia se prezintă, după expresia lui E. Racoviță, „ca un tot”. De câte ori dezbaterile s-au axat pe o singură chestiune (sau pe un număr redus de chestiuni), pierzându-se din vedere ansamblul, discuțiile au ajuns într-un punct mort.

5° De câte ori discuțiile asupra ortografiei s-au purtat între filologi (înțelegând prin aceasta deopotrivă pe lingviști și literați) — la cele trei congrese sau în Secția literară — diversitatea de păreri, oricât de marcată ar fi fost, a putut fi adusă la un numitor comun, argumentele științifice învingându-le totdeauna pe cele sentimentale. Dimpotrivă, de câte ori dezbaterile s-au purtat în plenul Academiei, controversile au ajuns atât de aprinse încât i-au „întors” și pe unii literați (vezi cazul lui Brătescu-Voinești).

6° În sfârșit, o precizare privind „drepturile de autor” asupra ortografiei din '32 : ultimul proiect prezentat Academiei a fost redactat de Densusianu ; Pușcariu a oferit numai soluția *practică*, de compromis, care a permis ieșirea din impas, „rezolvarea celorlalte chestiuni importante”, și a redactat (împreună cu Naum) *Îndreptarul*. Formula, intrată în modă, „ortografia Pușcariu” este, prin urmare, inexactă.

¹¹ *Îndreptar și vocabular ortografic*, p. 4.

¹² „Analele Academiei Române”, tom XLIX, Ședințele din 1928—1924, p. 234.

PRINCIPIILE ORTOGRAFIEI ROMÂNEȘTI ACTUALE

Pentru a-și îndeplini cât mai eficient, într-o perioadă dată, rolul de principal mijloc de comunicare interumană în cadrul unei etnii, limba trebuie să fie stabilă și unitară. Desigur, orice limbă evoluează în timp, în primul rând la nivel fonetic și semantic, dar și în alte compartimente ale sale, mai stabile. Totuși, varianta sa cea mai îngrijită — limba literară — nu este rezultatul pur și simplu al evoluției nestînjinite a limbii vorbite, ci, în bună măsură, un construct, un model elaborat cu scopul de a servi ca instrument cât mai capabil să exprime judecățile cele mai profunde și nuanțele cele mai fine ale gândirii și simțirii vorbitorilor celor mai cultivați aparținînd aceleiași comunități lingvistice. De aceea, ca rezultat al tradiției culturale, ca sinteză și ca proiect al unor variante superioare, prin stabilitate și generalitate, oricărei ramificații teritoriale (graiuri sau subdialecte) sau socio-profesionale (limbaje științifice și profesionale, argou, jargoane) ale limbii, limba literară este produs, instrument și ideal al culturii și științei unei națiuni în general, nu al particularităților, trecătoare prin forța lucrurilor, ale unei generații.

Unitatea și stabilitatea limbii literare se impun și se realizează ca reflex al unității și continuității vieții cultural-științifice a unei națiuni. Ca mijloc de vehiculare a ideilor, scrierea trebuie să fie stabilă și unitară, tocmai pentru a împiedica apariția unor abateri de la sistemul limbii, abateri ce ar diminua comunicarea (emiterea și receptarea) corectă a unei informații. Deci, existența și respectarea ortografiei, ca sistem autoîmpus de norme de scriere corectă, este condiția obligatorie pentru asigurarea eficienței comunicării scrise.

Dacă în domeniul artelor, de exemplu, diversitatea și originalitatea creațiilor și creatorilor sînt firești, în domeniul ortografiei inexistența sau ignorarea voită a unor norme — reguli unice și obligatorii pentru oricine comunică (public) în scris — nu semnifică doar o frondă (explicabilă, uneori, prin imixtiunea unor puncte de vedere exterioare domeniului în discuție sau, alteori, simplă expresie a teribilismului), ci și, pe un plan mai

general, lipsa maturității și solidității unei culturi, care încă nu și-a definit și fixat nici măcar instrumentele.

Ca restricții impuse scrierii spre a-i da unitate (astfel încât toți care, într-o perioadă dată, se exprimă în scris sau citesc să aibă la dispoziție aceleași reguli de codare a limbii nescrise și de decodare a reprezentării sale grafice) și stabilitate (astfel încât succesiunea generațiilor să nu îngreuneze înțelegerea textului scris), normele ortografice decid care anume dintre formele grafice posibile sînt considerate corecte. Recomandînd uzului public doar anumite forme, regulile ortografice sînt normative, dar sînt implicit și corective, căci, de vreme ce nu menționează alte variante de scriere a aceluiași fapt de limbă, înseamnă că nu le consideră corecte și că, deci, le respinge.

Se impune, pînă la un punct, analogia dintre ortografie și alte domenii (de exemplu, sistemele de măsuri și greutate, codurile și semnalele, simbolurile etc.), dat fiind rolul important pe care-l joacă aici convenția. Nu se poate concepe și aplica ideea că, de exemplu, lumina roșie a semaforului de la colțul străzii ar putea avea, pentru unii pietoni, semnificația „nu traversa!”, iar pentru alții, în aceeași situație, semnificația „traversează!”, nici că unitatea pentru lungime, metrul, ar putea avea, la unii utilizatori sau în diverse împrejurări, dimensiuni diferite, sau că simbolurile elementelor chimice kaliu (numit și potasiu) ori natriu (numit și sodiu) ar putea fi nu doar K, respectiv Na, cum sînt cunoscute și folosite în toată lumea de specialiști, ci și, eventual, *Po, respectiv *So, deoarece asemenea derogări de la convenție ar face dificilă sau chiar ar împiedica și anula corectitudinea funcțională în aceste domenii. Tot astfel, nu se poate scrie *deal* și *de-al*, chiar dacă pronunțarea este identică, atunci cînd avem în vedere doar noțiunea 'formă de relief pozitiv...', nu se poate înlocui *c* cu *k* sau *q*, scriind, de exemplu, **kasă* sau **qasă* pentru *casă* numai pentru că, de multe ori, valoarea fonică a celor trei litere este aceeași, ori scrie *leuștean*, cu *l* mic, cu intenția de a ortografia numele unei persoane (în acest caz, gimnasta Elena Leuștean); asemenea „inovații”, abateri de la scrierea corectă, ar periclita calitatea, inteligibilitatea comunicării.

Dar, lucru important, dacă regulile de scriere corectă sînt în bună măsură convenționale, ele nu sînt totuși arbitrare. Scrisul, ca modalitate de redare a limbii nescrise (de cele mai multe ori, în cazul limbilor literare, a variantei celei mai îngrijite de pronunțare), este constrîns să respecte și să transpună în plan vizual

constituția fonologică a secvenței sonore, unitățile discrete (semnificative) ale limbii, opozițiile pertinente și regulile de combinare specifice fiecărui comportament al limbii, tot ceea ce asigură funcția de comunicare a limbii. Acest lucru — realizarea unui sistem secund, care să traducă în semne grafice, pe cât se poate mai complet, sistemul primar de comunicare, care este limba — este deci obligatoriu, ca rațiune de a fi a oricărui sistem semiotic. Modul concret în care se realizează această echivalare, această adaptare a celui de al doilea sistem la valențele sistemului primar este stabilit de anumite principii, de idei care se cristalizează pe întreg parcursul epocilor în care se practică scrisul (și cititul) într-o limbă dată.

În limba română, după patru secole de scris românesc cu caractere chirilice, trecerea, cu începere de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la scrierea cu alfabetul latin, generalizată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a evidențiat de la început diferența dintre inventarul de foneme (sunete fundamentale, funcționale) al limbii române și inventarul de grafeme (litere) de care dispunea scrierea latină. Pe lângă numeroasele asemănări, apăreau și destule deosebiri, firești, datorate evoluției normale a limbii. Provenite prin evoluție fonetică (și) din latină, foneme proprii limbii române, precum /ș/, /ț/, /j/, /ă/, /î/, /k'/, /g/, /c/, /g/, /d/, /z/, ca și unele valori (variante poziționale): semivocalele (semiconsoanele) [i], [u], sunetul redus [i] (de exemplu, din pluralul nearticulat al substantivului *lup*), nu aveau echivalent în scrierea latină, și ea fonologică, în alfabetul latin.

Fapt este că, din momentul începerii scrierii limbii române cu alfabetul latin, cei care scriau au fost obligați să găsească soluții pentru scrierea și a acestor sunete (-tip). Aceste soluții au fost la început spontane, individuale, diverse, pentru că apoi, o dată cu acțiunea latiniștilor și, imediat, cu reacția junimiștilor, ele să capete din ce în ce mai multă coerență, să evite contradicțiile, să devină mai sistematice, bazate pe justificări teoretice, menite să răspundă la întrebări de primă importanță: la ce servește și ce vrea să comunice, să semnifice ortografia limbii române. Evoluția soluțiilor de scriere corectă (a normelor ortografice) s-a făcut, de fapt, declarat sau nu, în numele principiilor, deduse din practica scrisului în limba română (nu numai a scrisului cu alfabet latin, ci și a tradiției grafice chirilice), uneori inspirate și de soluțiile din alte idiomuri romanice, dar și impuse și ierarhizate de voința cărturarilor, de idealul lor lingvistic și

de necesitățile practice ale epocilor ai căror reprezentanți au fost.

Studierea istoriei ortografiei românești scoate în evidență, în primul rînd, caracterul de continuitate pe care l-au avut, în succesiunea lor, sistemele ortografice românești. Principiile care stau la baza lor nu au fost inventate, ci descoperite în însăși structura limbii române. Ele s-au precizat în timp, s-au ierarhizat cît mai judicios, s-au aplicat cu mai multă consecvență și s-au corelat, am putea spune, pas cu pas, urmărindu-se, de fiecare dată cînd au intervenit schimbări, atît legătura cu tradiția scrisului, cît și adecvarea cît mai perfectă a scrisului la pronunțarea literară românească.

Sistemul ortografic actual al limbii române se bazează pe cîteva principii — din care unul determinant pentru specificul ortografiei actuale —, principii care fundamentează și susțin teoretic regulile de scriere corectă în vigoare. Nici unul din aceste principii, luat în parte, nu poate da temei științific tuturor soluțiilor ortografice. Uneori diferite, chiar opuse între ele, de cele mai multe ori completîndu-se fericit și susținîndu-se reciproc, principiile ortografiei actuale funcționează ca un tot și justifică întreaga varietate a normelor ortografice. Vom prezenta aceste principii, exemplificînd și cu cîteva din modificările intervenite în 1953 în ortografie.

I. Principiul fonetic sau, mai exact, principiul fonologic, este principiul fundamental al ortografiei actuale. Potrivit acestui principiu, ortografia se obligă să reproducă în scris toate secvențele sonore în calitatea lor de sunete funcționale (cu valoare distinctivă, nu orice sunet individual care se produce în vorbire, ci invarianta, sunetul-tip), pentru fiecare dintre aceste sunete-tip (foneme) propunînd pe cît posibil, o singură literă. Rostirea literară nu reține varietatea de consoane vibrante ([r], [r̃] [r̂], [r̄]), posibile la diferiți vorbitori, ci doar fonemul /r/, pe care-l redă printr-un singur grafem. Ortografia și ortoepia se condiționează reciproc: dacă sunetul-tip (întîlnit în rostirea literară sau ideal al acesteia) [r] este obligatoriu să-l scriem cu una și aceeași literă *r* (restricție ortografică), nu e mai puțin adevărat că și litera *r* trebuie s-o rostim într-unul și același fel, ca pe sunetul-tip /r/ (restricție ortoepică). Baza aplicării principiului fonologic în ortografia actuală o constituie faptul că 19 (din cele 31 de litere, din alfabetul folosit în prezent) au valoare monofonematică, realizînd echivalența literă=sunet fundamental. În această si-

tuație sînt : *a, ă, â, b, d, i, î, j, l, m, n, p, r, s, ș, t, ț, v, z*. Celelalte 12 litere au mai multe valori, corespunzînd fiecare mai multor sunete-tip sau avînd mai multe întrebuintări : de exemplu, litera *b* din *ham, brean, arhivă* are valoare fonetică (fricativă laringală surdă, sau, dacă ținem seama de variantele pozitionale, velară și palatală), iar după *c, g*, nu are valoare fonetică ; litera *i* are patru valori : vocală [i], semivocală [i] (sau semi-consoană [y], în diftongi, [i] scurt, nesilabic (ca în *brazi, scapi, oricine*) și valoarea zero (ca semn grafic al unor valori ale literelor *c, g*). Analiza grafematică indică, la un număr de 39 de grafeme (litere sau grupuri de litere), 32 de grafeme monovalente, ceea ce reprezintă o proporție de 82% (din total) a grafemelor ce se conformează principiului fonologic ; putem spune, cu alte cuvinte, că noi scriem, în marea majoritate a cazurilor, așa cum pronunțăm. Prin aplicarea mai consecventă a principiului fonologic în ortografia actuală, scrierea s-a apropiat și mai mult de pronunțarea literară și au fost înlăturate unele soluții de scriere ce nu aveau acoperire în pronunțare, soluții ce persistau în vechea ortografie.

1. A fost eliminată scrierea lui *u* final, care de multă vreme nu mai era o realitate fonetică, în cuvinte și forme gramaticale ca : *pai, noroi, ochi* (substantive nearticulate, nr. sg.), *vechi, dibaci* (adjective, nr. sg.), *moi, tai, voi* (verbe la indic. prez. pers. I sg.), scrise în trecut, conform tradiției și pentru a fi deosebite de alte forme gramaticale ale aceluiași cuvinte, *paiu, noroiu, ochiu, unchiu, vechiu, dibaciu, maiu, taiu, voiu* ; *u* final se păstrează în prezent în scriere doar cînd are corespondent în pronunțare.

2. Scrierea sunetului /î/ cu o singură literă, *î*, sau cu două, *î* și *â*, este o chestiune aprig și permanent discutată. În vechea ortografie din 1904 și în cea din mai 1932 (care a rămas la soluția din 1904, în ciuda proiectului filologilor, aprobat la început, dar respins apoi în plenul Academiei Române) existau două litere, *â* și *î*, pentru redarea unui singur sunet-tip. Regulile din 1932, care cereau ca în interiorul cuvîntului să se scrie cu *â*, nu se justificau decît în foarte mică măsură în istoria sunetului românesc respectiv, căci a scrie peste tot în interiorul cuvîntului cu *â* ar fi fost corect, din punct de vedere etimologic, doar în cazul cuvintelor în care bietul sunet (socotit de ignoranți ca fiind slav în limba noastră !) provenea din *a* latin, precum, de exemplu (scriem cu ortografia de atunci, din nevoie de demonstrație) :

câmp, cânepă, mână, pâine, sânge, dar nu ar fi avut nici o justificare etimologică la scrierea altor cuvinte, mult mai numeroase, în care sunetul în discuție provenea, în primul rând, din celelalte vocale latinești, ca de exemplu : *cuvânt* (<*conventum*), *curând* (<*correndo*), *fân* (<*foenum*), *frâu* (<*frenum*), *pământ* (<*pavimentum*), *frânghie* (<*fimbria*), *râu* (<*rivus*), *râpă* (<*ripa*), *lângă* (<*longum ad*), *cârpător* (<*coopertorium*), *adânc* (<*aduncus*), dar și din alte surse, cuvinte moștenite sau împrumutate de sute de ani, precum cuvintele moștenite : *bârsă* (cp. alb. *vërz*), *brâu* (cp. alb. *bres*, *brez*), *șărâmbă* (cp. alb. *thërimë*), sau împrumutate din vechea slavă : *bârlog* (<*brŭlogŭ*), *cârjă* (<*kryži*), *gît* (<*glŭtŭ*), *rînd* (<*rendu*), din bulgară : *cârmaci* (<*krămač*), *câș* (<*glutu*), *rînd* (<*rendu*), din bulgară : *cârmaci* (<*krămač*), *câș* (<*kus*), din sîrbo-croată : *cârcă* (<*krke*), *cârd* (<*krd*) sau din amîndouă limbile slave de sud : *brîndușă* (<bg. *brenduška*, scr. *brnduša*), *cârțiță* (<bg. *kărtica*, scr. *krtica*), din ucraineană : *drâmbă* (<*drymba*), *hârcă* (<*hyrka*), din maghiară : *dâmb* (<*domb*), *gând* (<*gond*), *hârciog* (<*hőrcsög*), din neogreacă : *dârmon* (<*dromoni*), *lămâi* (<*limoni*), din turcă : *catâr* (<*ka-tir*), *gârbaci* (<*kirbaç*) sau din amîndouă : *sârmă* (ngr. *syrma*, tc. *sirma*), ca să nu mai vorbim de cuvinte românești cu etimologie necunoscută (de exemplu : *balcâz*, *bârși*, *bătă*, *gâlcă*), ori de nenumăratele cuvinte cu bază onomatopeică (imitativă), precum : *bâldâbâc*, *bâr*, *bâz*, *câr*, *dârdâi*, *gâfâi*, *hârști*, etc. Pe de altă parte, a scrie la începutul cuvintelor cu *î* se potrivea, din punct de vedere etimologic, pentru *în*, *însuși*, *însă*, *îmbina*, *îmbăra*, *împărat*, *împinge* dar nu și pentru *înger* (<*angelus*) sau *întîi* (<**antaneus*). După cum se vede, păstrarea a două litere pentru același sunet nu se justifica nici din punctul de vedere al-originii (foarte diverse) a sunetului, nici din punct de vedere practic. Punîndu-se problema simplificării și normalizării scrierii, potrivit principiului fundamental, un sunet = o literă, litera *î* a avut mai multe șanse de a fi aleasă, din cel puțin trei motive majore : 1° era mai veche în scrisul românesc ; 2° și în vechea ortografie era folosită în toate pozițiile : inițială (*încet*, *încălța*), finală (*hotărî*, *coborî*, *urî*) și medială (*neîmpăcat*, *preîntîmpina*, *preîntîltul*, *hotărîre*, *hotărîtor*, *capîntortură*, *urît*, *coborînd*, *coborîre*) ; 3° evidențiază și mai bine alternanța vocalică *î/i*, (*vînd-vinzi*, *tînăr-tineri*). Din 1965, pe bună dreptate, se normează scrierea cu *â* în familia cuvîntului *român*, pornindu-se desigur

de la tradiția scrierii numelui propriu *România* și a etnonimului nostru, în forma în care era cunoscut în lume.

3. Prefixele *des-*, *răs-* se scriu așa cum se pronunță, adică *des-*, *răs-*, înainte de consoane surde (*descumpăni*, *desființa*, *răscopt*, *răstălmăci*) și *dez-*, *răz*, înainte de vocale și consoane sonore (*dezarma*, *dezgheț*, *dezlega*, *răzbate*, *răzgîndi*). În vechea ortografie se nesocotea rostirea, recomandîndu-se scrierea numai a lui *des-* (în orice poziție, vezi § 38 din Sextil Pușcariu, Teodor Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, București, 1932) și a lui *răz-* (în orice poziție, *ib.*, § 39.a).

4 Scrierea lui *ie* (diftong ascendent) la început de cuvînt și de silabă, ca în rostire, la cuvinte din fondul vechi, precum : *ieșire*, *ied*, *ieftin*, *baie*, *femeie*, *voie*, recomandată, de altfel, și de ortografia din 1932 (*ib.*, § 25), se generalizează și la diferite forme gramaticale ale verbelor, ca în exemplele : *alcătuiesc*, *mîntuiesc*, *contribuie*, *fîlfîie*, *suie*, *trebuie*, *zguduie* (recomandate în 1932, *ib.* § 28, sînt : *alcătuesc*, *mîntuesc* etc., contrar rostirii). Tot conform rostirii îngrijite, se menține scrierea cu *e* în aceleași poziții la neologisme : *eră*, *alee*, *perpetuez*, dar se recomandă, în noile norme, scrierea *statuie*, nu *statue*, probabil pentru că acest cuvînt s-a acomodat fonetic la rostirea românească.

II. Principiul silabic complinește principiul fonematic în cazul unor secvențe sonore redată în mai multe feluri. Exemplificînd cu literele *c* și *g*, se constată că, în funcție de vecinătatea lor în aceeași silabă, ele vor avea valori diferite : de oclusive velare, /c/, /g/, urmate de consoană, de vocalele /a/, /ă/, /î/, /o/, /u/ sau în finală de silabă, și de africcate palatale, /ç/, /gʲ/, urmate de vocalele /e/ și /i/. Tot împrumutată din ortografia italiană (și ea fonologică) este și soluția grupurilor de litere cu valoare monofonematică, ca în cazul scrierilor *c*, *g + e*, *i*, notînd africcate palatale, sau *c*, *g + h + e*, *i*, notînd oclusive palatale. Litera *i* în final de cuvinte omografe are valori diferite, după cum notează un sunet vocalic accentuat sau nu. Astfel, dacă este accentuat, litera are valoarea unei vocale inițiale de silabă, dacă nu este accentuat are valoarea unei semivocale (după vocală, formînd un diftong descendent) sau a unui [i] scurt, nesilabic), așa cum se observă în perechile de exemple : *voi* și *voi*, *fugî* și *fugi*, *sui* și *sui*, *orbî* și *orbi* etc. (Accentul a fost notat doar pentru diferențierea gramaticală a formelor.)

III. Principiul morfologic. Prin implicarea mai strictă a gramaticii în rezolvarea unor probleme de scriere se realizează

o corelație formală între diferiții membri ai unei paradigme sau ai unei familii de cuvinte, se recunoaște mai ușor unitatea morfologică a limbii, ceea ce conferă și ortografiei un caracter mult mai logic, cu mult mai puține inconsecvențe decât în recomandările ortografice anterioare ; astfel, însăși ortografia se însușește și se aplică mai ușor, datorită infuziei de regularitate pe care o aduc analogia și caracterul sistematic al morfologiei. Dăm câteva exemple de aplicații ale principiului morfologic :

1. Spre deosebire de ortografia din 1932, care, după *ch*, *gh*, recomanda în general scrierea *ia*, normele ortografice în vigoare recomandă scrierea *ea*, în cazul formelor alternante cu *e* (*cheamă*, *încheagă*, *gheață*, *veghează*) ; semivocala din diftongul *ea* sugerează unitatea acestor forme cu *chem*, *încheg*, *ghețar*, *veghez*, chiar dacă, astfel, scrierea se îndepărtează de impresia auditivă.

2. În cazul alternanței cu *ie* sau când nu există forme alternante, după consoane se va scrie însă *ia*, ceea ce reprezintă pronunțarea : *chiar*, *ghiaur*, *maghiar*, *piatră*, *fiară*, *obială*, *dezmiardă*, *diavol*.

3. Pentru diferențierea genului și numărului pronumelui demonstrativ, deși rostirea este identică, vom scrie *aceea* (fem. sg.) și *aceia* (masc. pl.).

4. Pentru diferențierea, la persoana a III-a sg., a indicativului prezent de conjunctivul prezent, se scrie el *acoperă*, *îngroașă*, *suferă*, dar el *să acopere*, *sufere* (nu cum se recomanda în 1932, *ib.*, § 7).

5. Producându-se sinereza (în trecut subst. *viață* se pronunța trisilabic, în prezent, bisilabic), grafia veche *vieată* (*ib.*, § 29) se înlocuiește cu *viață* (în alternanță cu *vietui*).

6. Scrierea cuvintelor compuse cu cratimă (*floarea-soarelui*), sau legat (într-un singur cuvânt : *bunăvoință*, *fărădelege*) este decisă tot de principiul morfologic, apelându-se la flexiune. Vom constata, comparând normele din 1932 cu cele în vigoare, că acum se recomandă ca unele adverbe și prepoziții să se scrie legat (avînd un înțeles unic) : *degeaba*, *degrabă*, *desigur*, *îndeajuns*, *îndeosebi*, *înspre*, *dinspre* sau unele forme verbale : *nemaiauzit*, *nemaivăzînd*, *nemaivăzut*, în timp ce în normele din 1932 (*ib.*, § 51, 52) se recomanda scrierea lor în două (trei) cuvinte.

IV. Principiul sintactic este un alt corolar important al principiului fonologic. Acolo unde pronunțarea este identică, prin

aplicarea principiului sintactic devine posibilă diferențierea omofonelor după sensul lor lexical și valorile lor gramaticale.

1. Pronumele conjuncte, care se pronunță în aceeași secvență sonoră cu verbul pe care-l determină, se scriu despărțite prin cratimă (altfel *ne-am*, *m-ai*, *nu-l*, *s-ar* se confundă cu *neam*, *mai*, *nul*, *sar*). Față de vechile reglementări, renunțarea la apostrof în favoarea cratimei, pentru una și aceeași situație — rostirea împreună a pronumelui cu verbul (sau negația) — înseamnă o binevenită simplificare.

2. Scrierea în două feluri a unor compuse, ale căror elemente pot apărea (cu alt înțeles) și ca îmbinări libere de cuvinte, disjuncție care scapă principiului fonologic. Din exemplele următoare se observă diferențele de sens și de structură : *odată* ('cîndva') și [doar] *o dată* ; *demult* (cînd ?) și *de mult* (de cînd ?) ; *încît* (conjuncție), față de *în cît* [timp] ș.a.

V. Principiul tradițional-istoric. Ortografia nu este și nu poate fi integral fonetică. Datorită tradiției grafice, cunoașterii originii și a istoriei cuvintelor, se păstrează destule cazuri de scriere diferită de pronunțare, care sugerează etimologia cuvintelor sau conservă grafii corespunzînd unor rostiri considerate model.

1. Se scrie cu *e* inițial pronumele personale *eu*, *ei*, *ele* sau formele verbale *ești*, *eram*, deși se pronunță cu diftongul [ie] inițial.

2. Se scrie *ea* (pronumele personal de persoana a III-a fem. sg.) deși se pronunță [ia], ca și imperativul verbului *a lua*.

3. Cu toate că la inițială pronunțăm [ua], scriem *oa* (în cuvinte ca *oameni*, *oaie*, *oală*) pentru că așa s-a scris mereu (pentru a sugera originea lor latină). În această situație putem invoca și principiul morfologic, căci diftongul inițial alternează cu *o* : *om*, *oi*, *olar*.

4. Se scrie, în toate cazurile, articolul hotărît enclitic *-l* (*omul*, *gîndul*) deși, ca pronunție, este întîlnit doar în exprimarea foarte îngriită. Scrierea obligatorie a articolului este tradițională, dar și impusă de principiul morfologic, pentru a nu se confunda, la citire, formele articulate cu cele nearticulate (*codrul/codru*, *oul/ou*).

5. A fost acceptată, de fapt a fost reintrodusă în practica scrierii normate, grafia cu *î* în *sînt*, *sîntem*, *sînteți*. Provenind din conjunctivul latin *sint*, ajuns prin evoluție fonetică normală la *sînt*, această formă se justifică istoric (etimologic) și are o vechi-

me egală cu a scrisului românesc. Chiar și atunci cînd latiniștii au introdus grafia *sînt* sau *sunt* ei știau că se rostește [sînt], lucru valabil și pentru scriitorii care scriau *sunt*. Vom da doar două exemple, din cele peste 60 de rime din poeziile lui M. Eminescu : „Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt / Într-un mod fatal legate de o mîină de pămînt“ și „De-aceea zilele îmi sunt / Pustii, ca niște stepe / Dar nopțile-s de-un farmec sfînt / Ce nu-l mai pot pricepe“. Mulți alții (Coșbuc, Vlahuță, Șt. O. Iosif, Barbu Delavrancea, M. Sadoveanu, I. A. Basarabescu, Emil Gîrleanu, Liviu Rebreanu, Eugen Lovinescu, Al. Lambrior, B. P. Hasdeu, Ovid Densusianu, H. Tiktin, Nicolae Iorga) au scris doar *sînt*, tot așa cum se găsește și în rostirea populară, cum probează prestigioasele culegeri ((de exemplu în *Materialuri folclorice*, de la 1900, culese de Gr. Tocilescu). Ca rostire, [sunt] este o citire ad-litteram a grafiei *sunt* (ce reprezenta pronunțarea [sînt]). S-a crezut apoi că această rostire [sunt] are și altă justificare, etimologică (ceea ce nu este cazul), nu că este doar un simplu caz de influență a scrierii asupra rostirii. Dacă acum rostirea [sunt] a devenit o variantă (de pe la 1930, după unele mărturii), și în această calitate, susține scrierea *sunt*, nu este decît o singură problemă care interesează ortografia românească : ce scriere, din cele două, să fie recomandată ? Căci folosirea ambelor variante grafice, la o formă verbală care este atît de frecventă, este o anomalie într-o ortografie. În orice caz, discuția trebuie purtată nu doar în cunoștință de cauză, ci și detașată de impresiile produse de... frumusețea literelor sau a sunetelor.

VI. Principiul simbolic recomandă scrierea aceluiași cuvînt fie cu literă mică, fie cu majusculă. Vom da cîteva exemple ca rezolvări ortografice care diferă de normele din 1932 (*ib.*, § 49).

1. Numele punctelor cardinale se scriu cu literă mică, dar cînd au înțeles de nume de loc se scriu cu literă mare (*Apusul*, acel *Apus*, la Eminescu, *Dialogul Nord-Sud*). Vechile norme ortografice erau inconsecvente (*Nord*, *Vest*, dar *răsărit*, *apus*).

2. Se scriu cu literă mică, întrucît sînt substantive comune, numele lunilor anului, etnonimele, denumirile epocilor istorice sau geologice (*evul mediu*, *feudalism*, *terțiar*, *paleolitic*), dar se scriu cu literă mare, pe lîngă sărbătorile laice și religioase, denumirile unor evenimente istorice sau epoci, ca nume proprii cu un singur referent : *Reforma*, *Unirea* (Principatelor), *Comuna* (din Paris) ș.a.

Prezentarea pe scurt a principiilor ortografiei actuale a avut, sperăm, darul de a evidenția nu atât caracterul logic și unitar dar și perfectibil al ortografiei în vigoare, ci, mai ales, complexitatea elementelor care concură la elaborarea unui sistem ortografic coerent, marea responsabilitate față de cultura română a celor care s-au încumetat, în deplină cunoștință de cauză, să simplifice și să regularizeze convenția ortografică, în spiritul limbii de cultură actuale și în respect față de tradiția literară românească.

Lucrarea marilor cărturari ardeleni este importantă nu numai ca mișcare pentru renașterea națională ; demersul lor trebuie apreciat și din interiorul lingvisticii românești, căci discuțiile în problema ortografiei s-au mutat, începînd cu ei, pe terenul științific al faptelor și principiilor. Constatînd că rostirea este foarte diversă, ei au încercat în primul rînd unificarea scrierii, la baza căreia au pus principiul etimologic (redarea sunetelor limbii române prin acele semne sau combinații de semne din alfabetul latin; care marcau în scris etimonul sunetelor românești „derivate”); unele dintre soluțiile propuse de ei s-au impus, de exemplu, scrierea *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*.

În anul 1881, datorită în primul rînd acțiunii junimistilor, se impune ideea că trebuie „să scriem pentru cei vii, nu pentru cei morți”, cu alte cuvinte că trebuie stabilit, printr-o ortografie judicioasă, un raport mai simplu și mai direct între pronunțarea literară (care începea să se regularizeze) și normele scrisului. Se creează astfel în ortografia românească un compromis între etimologism și fonetism, rezultatul fiind numit mai tîrziu, cu o expresie consacrată, „etimologism temperat de necesități fonetice”. La 1881 începe, de fapt se reia, ascensiunea principiului fonetic, ca primă justificare a regulilor.

În anul 1904 s-a produs singura reformă ortografică, în deplinul înțeles al cuvîntului ; principiul fonetic trece pe primul loc, direcționînd majoritatea soluțiilor de scriere corectă. Acest „fonetism temperat din necesități etimologice” lasă însă destul loc și soluțiilor de sorginte etimologică, soluții care se impuseră, de fapt, anterior (unele din chiar tradiția chirilică), prin însăși practica neîntreruptă a scrisului literar. Ceea ce a urmat, în 1932 și în 1953, nu reprezintă decît întărirea direcției pragmatice, realiste, de adaptare a scrisului la pronunțarea oamenilor culti, pronunțare care începe să devină un model capabil a determina scrierea.

Momentul 1932, atît de invocat de criticii ortografiei actuale, este, de fapt, o succesiune a două secvențe foarte diferite, chiar opuse între ele. Prima parte începe cu congresele filologilor români, de la 1925, 1926 și 1927, la care participanții, începînd cu Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu și terminînd (să ni se scuze expresia) cu marea masă a profesorilor de gimnaziu care predau limba română (spre cîntea învățămîntului românesc, oameni cu foarte bună pregătire profesională), ajung la concluzia că în multe privințe regulile ortografiei din 1904 sînt depășite și că este necesar ca scrierea să fie simplificată; în sensul acestei idei vor acționa, timp de șase ani, din 1926, pînă în 1932 diversele comisii, formate nu doar din specialiști. Se ajunge ca, la 6 februarie 1932, în plenul Academiei să se aprobe noua ortografie, care prevedea, la pct. 14 : „î. Se scrie peste tot astfel sunetul propriu limbii noastre, păstrîndu-se â numai în cuvîntul *român* și derivatele lui” și la pct. 15 : „Persoana întîi sing. și a 3-a pl. de la ind. prez. al lui *a fi* se scrie *sînt*, nu *sunt* (deci și *sîntem*, *sînteți*)” („Analele Academiei Române”, tomul LII, Ședințele din 1931—1932, p. 89—90).

A doua secvență reprezintă opoziția nespecialiștilor din Academia Română la proiectul ortografiei abia votat, în speță la generalizarea scrierii cu *î*. S-a ajuns astfel, la 25 mai 1932, printr-un nou vot, la păstrarea normelor din 1904 privitoare la scrierea *î/â* și (după cum reiese din lucrarea *Îndreptar și vocabular ortografic*, din 1932, al lui Sextil Pușcariu și Teodor Naum, p. 160) la *sunt*, *suntem*, *sunteți*.

Deși decretată oficial de Ministerul Învățămîntului, noua ortografie nu satisface cerințele celor care, în primul rînd, trebuia să fie consultați și ascultați : filologii și profesorii de specialitate. În interiorul Academiei Române, dar și în afara ei, în mediul învățămîntului, al unor reviste de mare prestigiu (de exemplu „Viața românească”), numeroși cîrturari de marcă protestează implicit — prin nerespectarea unora dintre regulile ortografiei oficiale —, sau explicit — prin studii, articole sau proiecte ortografice —, față de lipsa de coerență a soluțiilor adoptate și lipsa de consecvență a aplicării principiilor în scrierea normată. Dăm un singur exemplu. La 1940, Mihail C. Gregorian, Ștefan Pop și Vasile V. Haneș publică un proiect de *Ortografie și ortografie românească*, anterior discutat în Societatea profesorilor de limba română din București. Arătînd, în treacăt, că la § 10 se propune să se redea sunetul [î] doar cu o singură

literă, î, (în spiritul rezoluției Congresului filologilor români, de la Cluj, din 1926), și că la § 15 se susține (ca și în *Ortografia nouă*, votată de Academia Română la 6 februarie 1932), pronunțarea și scrierea *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, nu ne vom opri la soluțiile concrete propuse; mai importante ni se par cele trei „principii călăuzitoare: 1. Un sistem fonetic general, aplicat cuvintelor vechi sau nouă, fără deosebire. 2. Respectarea cerințelor morfologiei, dacă acestea nu se opun principiului fonetic. 3. Simplificarea ortografiei, aducînd reguli cu cît mai puține abateri sau excepții“ (*op. cit.*, 4).

O nouă simplificare și clarificare a ortografiei românești realizează Academia în 1953, cu importanta completare din 1965, cînd este normată, tot de Academie, folosirea literei *â* în familia cuvîntului *român*, regulă nu doar dorită de marele public, ci și pe deplin justificată, ținînd seama de tradiția circulației internaționale a numelui țării noastre cu această grafie.

Cu riscul de a nu fi bine înțeleși și răstălmăciți, noi opinăm că importanța momentului 1953 nu stă atît în înseși modificările făcute ortografiei de la 1932 în direcția clarificării și simplificării, ci, mai ales, în faptul că, prin mijloace administrative (fatalmente energice, dar lucrul este explicabil cînd e vorba de o normă de importanță națională), ortografia a fost explicată și însușită prin școală și respectată (*nolens-volens*) de toți cei care scriau public. Asemenea lucru — ortografie unică — nu se mai întîmplase *nicio dată* în scrisul românesc, dar era o regulă elementară la națiunile care se respectă. Folosirea de către toți a unuia și aceluiași sistem ortografic este una din condițiile de bază ale unei culturi majore. Momentul 1953 a însemnat, în esență, simplificarea și precizarea pe baze științifice a normelor ortografice propuse și argumentate de filologi. Nici unul dintre cele două proiecte, prezentate de Emil Petrovici și de Alexandru Graur, nu au fost adoptate ca atare. S-au preluat, din ele și din discuțiile publice de atunci sau din soluțiile mai vechi, de la 1932, ale filologilor, acele elemente care, în corelație, să simplifice scrisul și să dea ortografiei românești o bază cît mai logică, o concordanță cît mai mare cu modelul de rostire literară. Mai mult, această direcție poate fi urmărită nu doar de la 1932 sau de la 1904, dar și de la 1881 și chiar mai dinainte.

Constatarea caracterului organic, a continuității și coerenței tuturor modificărilor ortografice operate sau numai discutate de-a lungul timpului la noi obligă, pe toți cei capabili a contribui la

realizarea unei ortografii cât mai funcționale, la diskenămînt, seriozitate și responsabilitate.

Pornindu-se de la ideea că limba scrisă, ca instrument eficient de cultură, trebuie să redea fidel, simplu și clar pronunțarea literară românească pe care se sprijină, s-a ajuns la o ortografie mai unitară, bazată pe reguli mai precise, stabilite științific, mai ușor de învățat și de aplicat.

DISCUȚII

Dumitru IRIMIA : Dacă trebuie să reținem pentru discuția noastră ceea ce este mai important din istoria ortografiei românești, așa cum s-a conturat din comunicările prezentate, ar fi tocmai această perspectivă : de câte ori a apărut problema ortografică, s-a pus întrebarea : *De ce ?* De ce etimologism ? De ce fonetism ? ș.a.m.d. Deci, ar trebui să ne punem aici, acum aceeași întrebare : *De ce ?* De ce discutăm astăzi despre ortografie ? De ce se propune înlocuirea lui *i* cu *â*, de exemplu ? Există un *de ce*, există niște factori atît de importanți care să fi determinat sau care să determine aceste schimbări în ortografie ? Și oare se va fi ales momentul cel mai potrivit pentru schimbări, chiar dacă, să spunem, acestea ar avea la bază un motiv cu adevărat ortografic ?

Pe de altă parte, se ivește un alt tip de întrebare, avînd în vedere textul pus în circulație de conducerea Academiei : nu cumva procedăm și acum așa cum am procedat mai totdeauna — generalizăm o anumită situație ? Nu cumva, prin extrapolare, supunem unei aceleiași interpretări situații care, în realitate, i se sustrag și care ar impune o considerare de fond aparte ? Care este această situație ? Foarte multe aspecte, de un tip sau altul, erau situate în trecutul imediat, într-o anumită „ramă”. Era o obișnuință ca, atunci cînd comunicam cîte ceva — nu discut acum cine și dacă ne-am supus acestei obișnuințe —, era o obișnuință să se introducă niște citate sau să se înceapă cu niște citate ; se construia astfel o ramă ideologică sau de altă natură pentru studiul, articolul, comunicarea prezentată etc. În atenția noastră se află acum o ortografie, un sistem de norme ortografice, a cărui punere în circulație — așa spune — nu s-a sustras acestei „înrămări” ; s-a considerat,

Într-un cuvînt introductiv, că apariția lucrării lui Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii* ar repune în discuție problema ortografiei.

S-a reținut de aici în materialul pus în circulație acum de Academia Română că această ortografie, pe care o avem noi astăzi în vigoare, s-ar datora intervenției unor elemente, să le spunem, extralingvistice, extraortografice, extraștiințifice. În consecință, sîntem chemați să atacăm ortografia în vigoare pentru că există această ramă, ramă care ar susține, ar legitima un sistem ortografic cu alte mijloace, cu alte scopuri, cu alte pricini decît cele care îi sînt proprii și care stau toate în legătură cu specificul limbii române și cu principii ale transpunerii unei limbi în scris.

Cred că întrebarea noastră de acum ar trebui să fie dacă, după ce am dat rama la o parte, ortografia din 1953 se dovedește a fi sau nu rezultatul unei istorii a ortografiei românești, adică al unei istorii a constituirii sistemului de norme ortografice pentru limba română. Altfel spus, dacă, fără această ramă, nu cumva am putea constata că normele la care s-a ajuns sînt, de fapt, rezultatul eforturilor unor lingviști care s-au bătut, începînd, cum ni s-a precizat aici, mi se pare foarte clar, cu direcția etimologică, temperată apoi în dezvoltarea raporturilor ei cu fonetismul, care s-au bătut, deci, pentru o ortografie cît mai simplă și mai rațională.

Ortografia pe care o avem noi astăzi, prin urmare, trebuie supusă unor întrebări din acest punct de vedere, dacă mi se permite. Este ea rezultatul unor intervenții exterioare, extraortografice, extralingvistice, extraștiințifice sau este rezultatul unei istorii, al unei evoluții a gînidirii asupra ortografiei românești? Aceasta ar fi prima întrebare, mai mult retorică, am spune. De fapt, chiar retorică.

A doua întrebare este dacă astăzi aceste modificări — chiar dacă ar exista o întemeiere pentru schimbări, deși nu spun că ar exista —, dacă nu cumva aceste modificări ar putea produce mai mult consecințe negative decît pozitive. Întrebare tot retorică.

Pe de o parte, starea în care ne aflăm noi, în România, nu este dintre cele mai fericite din nici un punct de vedere, și am introduce — trebuie să recunoaștem — o bătaie de cap în plus. Pe de altă parte, ceea ce mi se pare încă mai important, noi ar trebui să avem în vedere că astăzi încercăm să realizăm acea

unitate românească, pierdută, cu teritorii, regiuni locuite de români, vremelnice situate în alte state, români care de-abia au trecut — unii, cei din Basarabia, sau de-abia încearcă — alții, cei din Bucovina — să treacă, la alfabetul latin și care și-au asumat ortografia românească în vigoare, cu eforturi de diferite naturi. Și nu am aici în vedere eforturile materiale, care țin de tipar, cărți, reviste ș.a.m.d., ci eforturi de altă natură, morală, psihică, să spunem, obiectivă ; pentru că s-au produs deja destule atacuri în lupta dusă de intelectualii din Basarabia pentru impunerea limbii române ca limbă de stat, limbă de cultură, deci, a alfabetului latin, atacuri uneori foarte dure privitoare la limba română. Neîntemeiate, este adevărat, dar s-au produs. Cineva a întrebat în Parlamentul Moldovei : „Dar ce terminologie științifică oferă limba românească ?” și a și răspuns imediat : „Limba română nu are terminologie științifică” (!). Și a continuat același parlamentar în limba rusă : „Limba română pe care o doriți n-are terminologie științifică. Ce o să faceți ? Există terminologie în limba rusă, de care vă puteți servi”. Deci, acum va putea apărea o altă întrebare, tot retorică, și mai ales tot încărcată de răutate : „Dar nu vedeți că limba română nu are stabilitatea scrisului nici după atîta vreme ? Nu credeți că astăzi hotărîți scrierea cu *â* și peste doi ani s-ar putea să vină altcineva să vă propună altă scriere ?”

Și, se mai ivește o întrebare, de altă natură : dacă sîntem aici mai mulți filologi, și dacă lumea se uită către filologi măcar atunci cînd se întreabă cine este chemat să schimbe starea de azi a lumii (mă refer la starea de criză în care se află omenirea), foarte mulți dau același răspuns, răspuns exact, spun eu, pentru că, totuși, domeniului umanist îi revine acest rol : artele, literatura, vor trebui pînă la urmă să se impună asupra tehnicului și să ne scoată din criză, dacă îmi permiteți, eu așa cred ; științele umaniste și domeniul umanist în general trebuie să-și recapete poziția pierdută. Sau uzurpată. Atunci —, ca să revin — tot către filologi se uită lumea și cînd se discută probleme specifice — cum este aceasta, pe care o discutăm acum. Problema ortografiei, problemele limbii, ale raportului dintre limbă, ortografie, cultură sînt înainte de toate problemele filologilor.

În Academie, ați observat, se repetă azi istoria din perioada interbelică. Cînd filologii și-au spus punctul de vedere în problema ortografiei, ei au reușit să dea cîștig de cauză forței argumentului ; aș spune, deci, *argumentului*, nu filologului... Ar fi

cazul, ca acum, să nu mai facem aceeași greșeală și să recunoaștem că, dacă argumentul trebuie să primeze, atunci trebuie să se dea prioritate filologilor, specialiștilor ; iar ei să-și desfășoare argumentele în Academie, dar și în alte contexte, ca în cel de acum. Să-și desfășoare argumentele și să fie ascultați.

Și dacă ei înșiși, filologii, vor ajunge pînă la urmă, pe bază de argumente bine cîntărite, pro și contra, la anumite concluzii, oricare ar fi acestea, plenul Academiei ar trebui să *se supună* și să *impună* aceste concluzii. Să mi se ierte punctul acesta de vedere, dar cred că numai astfel se poate proceda într-o cultură matură, modernă și numai astfel s-ar cîștiga cu adevărat.

Un ultim aspect vreau să mai relev, pentru că este un aspect care se repetă cam des în societatea noastră românească : prea luăm de multe ori lucrurile de la capăt. Mie mi se părea că, în esența ei, chestiunea ortografiei limbii române e rezolvată și că astăzi sînt alte probleme, mult mai grave, în cultura românească, decît să ne întrebăm ce este cu *ă*. Dar, dacă tot ne întrebăm, eu cred că nu avem motive reale, nici științifice, nici raționale, nici sentimentale, nici de orice altă natură să schimbăm reglementările în vigoare în această problemă.

N. A. URSU : La cele spuse de colegul Irimia mă gîndisem și eu. Am totuși cîteva lucruri de adăugat. Într-adevăr, mult s-ar pierde, multe neajunsuri ar avea schimbarea ortografiei acum. Aș vrea să remarc și eu faptul că, în ultimele decenii, cultura românească a făcut un efort foarte mare de a edita, chiar dacă nu în ediții absolut complete, operele clasicilor, literatura universală, aproape toate operele remarcabile ale culturii românești, tipărite în ortografia actuală, care este foarte bună și care nu trebuie schimbată. Oare acum toate lucrurile acestea vor trebui luate de la capăt ? Trebuie să refacem colecțiile, edițiile ș.a.m.d., ca să introducem noua ortografie ? Asta aș adăuga-o la cele spuse de dl. Irimia în legătură cu efortul pe care-l fac acum românii din afara granițelor țării noastre, frații din Basarabia și din nordul Bucovinei, care introduc alfabetul latin. Ei au introdus alfabetul latin cu ortografia aceasta, ei iau textele clasicilor noștri după edițiile tipărite în România. Ce vor face ? Vor aplica pe cont propriu noua ortografie propusă de Academie, sau le vor tipări tot cu ortografia veche ? Sînt niște complicații de care, într-ade-

văr, cum s-a spus, nu avem nevoie. Apoi, nu este necesar să se schimbe ortografia, pentru că ea este rezultatul unor dezbateri științifice, nu efectul unei hotărâri arbitrare a guvernului, cum se încearcă să se acrediteze ideea acum. Hotărârea guvernului din 1953 a avut doar scopul de a facilita generalizarea și impunerea acestei ortografii, care este rezultatul unei dezbateri științifice, cum probează revistele vremii. Au fost dezbateri îndelungate, și la Academie, și în presă, în diverse reviste, și la Uniunea Scriitorilor, iar acestea s-au soldat cu ortografia stabilită în anul 1953, care nu are nimic politic în ea, trebuie s-o spunem, deci nimic comunist, cum insinuează unii. Ortografia actuală este bună, ea trebuie să rămână așa ! Aș mai spune, completând tot o observație a d-lui Irimia, că nu întâmplător a fost ales momentul acesta pentru dezbateri. Acuma este epoca reformelor. Dacă se fac reforme, sau mai mult dezordini, în agricultură, în economie ș.a.m.d., de ce să nu fie dezordine și în ortografie ? Hai s-o facem și pe asta, când nu este necesar. Aș aminti aici titlul foarte potrivit pe care l-a dat d-na Avram dezbaterii actuale asupra ortografiei : *diversiunea* â. Nu întâmplător, în presă, mai ales în revista „Academica” a Academiei, discuția capătă și un aspect oarecum demagogic (nu putem ocoli cuvântul !). Și e ușor de câștigat lumea care nu este avizată asupra acestor probleme pentru ideea schimbării lui *i* cu *â* într-o serie de cazuri, precum și pentru grafia *sunt*, nu *sînt*, deoarece ea poate crede că tocmai în asta rezidă sentimentul național : dacă scriu cu *â*, sînt bun român, dacă scriu cu *i*, nu prea e clară situația. Și cu *sînt*, la fel.

Dar, oricât am dezbate noi aceste probleme, oricât s-ar strădui lingviștii să explice lucrurile nu vom reuși probabil să impunem punctul nostru de vedere, cel științific, cel care a fost luat în considerație dintotdeauna, dacă nu se lucrează, începînd de la conducerea Academiei, cu bun simț, cu sinceritate și cu buna credință pe care o presupune rezolvarea unei atare probleme.

Vasile ARVINTE : Nu repet cele spuse de dl. Irimia și de dl. Ursu, idei cu care sînt întru totul de acord. Vreau numai să-mi exprim adeziunea la cele formulate pînă acum cu privire la chestiune. Este o pseudoproblemă. Ea a fost artificial pusă în discuție și în 1953. S-a pus atunci în discuție această reformă

ortografică, fiindcă pe tabelul reformelor și transformărilor făcute de Lenin figura, la ruși, fiindcă era nevoie (și acolo erau niște litere de prisos) să fie scos « din finalul unor cuvinte în consoană ș.a.m.d. Pe lista venită de la Moscova probabil, cu ce trebuie să facem noi, figura ce-au făcut ei. Ortografia! Ei, n-avem și noi o problemă? Hai să facem și noi! Și am făcut problema ortografiei, care fusese rezolvată. Eu am învățat-o pe cea veche, a lui Pușcariu, și nu mi-a făcut și nu i-a făcut nimă-nui, nici unui intelectual de vîrsta mea, nici un fel de dificultăți folosirea ortografiei din 1932. Bun! S-a schimbat aceea, ceea ce nu-i mare lucru, sînt cîteva schimbări, dar nu atît de importante. Putea rămîne foarte bine acea ortografie. N-a rămas! S-a întîmplat că a fost revoluție, vorba vine, și am făcut schimbarea. Acum avem altă revoluție, cum a spus și dl. Ursu. Avem iarăși nevoie de zarvă; trebuie să fim noi mai grozavi decît oricine, să facem și reforma ortografiei.

Este, într-adevăr, o mare aberație. Dacă s-ar putea protesta într-un fel, eu fac acest lucru acuma. Este nepermis ca o cultură care s-a consolidat în ultimii 100—150 de ani, de cînd am trecut de la scrierea veche de 400 de ani, care era de-acuma bine normată, la folosirea alfabetului latin, și cînd toți românii, în sfîrșit, au ajuns la această situație, creată de reforma din 1932 și, în sfîrșit, de modificările acesteia din 1953, să reîncepem problema scrisului, cînd sînt atîtea probleme ale culturii românești nerezolvate. Este o chestiune de neseriozitate, totală neseriozitate, a acelor care agită asemenea probleme în momentul de față.

Sigur că n-avem ce face. Chestiunea se va discuta, rediscuta, zarvă va fi, presă, slavă Domnului, avem, și bine că avem; în orice caz, chestiunea este, după mine, fără obiect. Totuși, trebuie să luăm atitudine, pentru motivul că se poate întîmpla să se realizeze și această reformă ortografică, așa cum s-a realizat și cea din 1953, care, după părerea mea, repet, putea să nu se realizeze. Sînt mulți români în Occident care mențin, care au rămas la acea ortografie, la scrierea limbii române, și toate publicațiile — și sînt foarte multe, sute, mii de reviste, zeci de mii de cărți — sînt scrise, și și-au făcut românii de acolo un fel de punct de glorie în a folosi ortografia lui Pușcariu și Naum, adică cea din 1932. La urmă, unii dintre ei au renunțat; de pildă, ediția Tiktin, apărută la Harrassowitz, este cu ortografia din 1953, cu *i*, pentru că este cazul să mai încetăm odată să

mai discutăm problemele ortografiei. Avem, repet, multe alte chestiuni de cultură nerezolvate și cred că ortografia este o chestiune care trebuie închisă. Asta e părerea mea. Să scriem acum cu varianta din 1953, care este în momentul de față, pentru că alta mai bună nu avem și nici n-are sens să mai facem altceva, s-a argumentat aici, s-a spus, nu mai reluăm toată chestiunea.

Ștefan GIOSU : Orice ortografie a fost rezultatul unor lungi dezbateri, la care au participat specialiștii. Numai după aceea a apărut îndreptarul ortografic respectiv. De data aceasta, ne trezim cu hotărîrea de schimbare a ortografiei fără ca aceste dezbateri să fi avut loc. Așadar lucrurile s-au răsturnat. Mai mult chiar, dacă înțeleg bine, nici secția de specialitate a Academiei nu este de acord cu această modificare. Și atunci, ne întrebăm : de ce s-a luat această hotărîre ? De unde a venit ? De sus ? Și, avînd în vedere o frază din comunicarea d-lui Nuță și ceea ce a spus dl. Ursu, mă întreb și eu : oare de ce nu ni se arată, punct cu punct, care sînt caracterele comuniste ale ortografiei din 1953 ? Evident, în afara faptului că aceasta a fost legiferată în anul 1953. Dacă într-adevăr există asemenea caractere, evident, ne adunăm, analizăm și eliminăm astfel de particularități din ortografie.

Apoi, altceva : era bine ca la aceste discuții să participe și cei care au luat hotărîrea întoarcerii la ortografia din 1932, caracterizînd îndreptarul ortografic ultim așa cum l-au caracterizat. Să audă discuțiile. Ar fi fost interesant ca cineva dintre ei să fie chiar aici și să vadă cum specialiștii, cei dintîi chemați — asta e realitatea —, își exprimă punctele de vedere.

Noi nu condamnăm vechile îndreptare ortografice. Fiecare dintre ele a însemnat un progres : cel din 1904, față de cel din 1881 ; cel din 1932, față de cel din 1904 ș.a.m.d. Aici a fost o evoluție firească, cum s-a spus foarte bine, s-a folosit din tradiție tot ce era de folosit și s-a dat sinteza maximă, o sinteză foarte bună. Dacă îmi îngăduiți, aș face o comparație. Noi avem astăzi un sistem de transcriere fonetică al Atlasului lingvistic român pe care-l folosesc toți specialiștii, dar acesta nu-i făcut din nimic. Au existat mai multe sisteme de transcriere fonetică și s-a luat ce-a fost bun și de la Weigand, și de la Titkin, și de la Densusianu și de la ceilalți, s-au adăugat lucruri noi, nu prea

multe, dar s-au adăugat. E firesc ca fiecare etapă să însemne și un progres. Progresul nu se poate clădi decât pe ceva ce-a fost. Astfel stau lucrurile și cu ortografia. Îndreptarul din 1932 a fost cel mai judicios și mai simplu, în comparație cu îndreptările precedente. El a însemnat deci o etapă în cultura noastră. După aceea, s-a găsit de cuviință să fie îmbunătățită și această ortografie, dar nu dându-se întâi hotărîrea respectivă. S-au adunat deci, înainte de toate, specialiștii, care au decis ca ortografia din 1932 să fie întrucîtva modificată. S-a ajuns astfel la o ortografie mai accesibilă, mai simplă, mai rațională, deci mai bună. Cu alte cuvinte, acest îndreptar din 1932 a lăsat loc pentru puncte de vedere noi, iar cînd zicem puncte de vedere noi nu înțelegem numai decît ceea ce nu s-a mai spus, ci și reanalizarea vechilor îndreptări și punerea în valoare a ceea ce, eventual, îndreptarului din 1932 i-a scăpat. De aceea, astăzi, noi avem și un *Dictionar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* atît de bogat. Este o lucrare deosebit de valoroasă, foarte dezvoltată, tocmai pentru că folosește tot ce-a fost bun în vechile ortografii, la care se adaugă și multe lucruri noi. Evident, nu este perfect, autorii nici nu au această pretenție, pentru că mereu vor fi lucruri de completat, de corectat. S-a mers mult cu ultima ortografie spre acea „simplicitate” de care vorbea Alecsandri. Este o ortografie logică, simplă, coerentă, care respectă tradiția și, totodată, aduce o serie de elemente noi. Și apoi să ne gîndim : oare în anul 1991 încă nu știm să scriem ? Este posibil așa ceva ? Nu se poate, putem fi condamnați chiar și pentru acest fapt. Mie mi se pare o greșală tot ceea ce se face acum privind ortografia. Trebuie să protestăm categoric și să ne gîndim la toată literatura (de specialitate, științifică, beletristică etc.) publicată pînă acum. Continuăm altfel ? Adică, ne întoarcem înapoi ? Și-apoi să ne gîndim și la frații noștri de dincolo de Prut. Ei abia acum încep să învețe unele lucruri. Le tulburăm apele chiar din primele zile ? Ar fi o gravă greșală. Trebuie deci anulat orice act s-a dat pînă acum, fie el și provizoriu, privind revenirea la ortografia din 1932, și să continuăm cu ortografia pe care o avem din 1953 încoace.

Petru ZUGUN : Cine a redactat totuși comunicatul publicat în presă la mijlocul lunii octombrie și difuzat prin mass-media, de vreme ce membrii secției de specialitate a Academiei nu au

fost de acord cu acele amendamente la reforma din 1953 ? Vreau să-mi argumentez această întrebare și prin invocarea, aş spune, a unui fals. Acolo s-a scris că ar trebui să scriem în continuare *romîn, romînesc, Romînia*, adică cu *î*, cum se cerea în 1953, nu cu *â*, pentru că nu există nici o hotărîre în acest sens. Dar eu ştiu că există, din 1965. Şi atunci, nu înţeleg. Înseamnă că cine a redactat acel comunicat nu cunoaşte aproape nimic din ortografia actuală.

Ioana IRIMIA : Am ascultat cu mare atenţie pe distinşii specialişti ieşeni şi invitaţii de la „Zilele academice ieşene” şi m-am gândit cu mare îngrijorare, fiind aici şi colegii mei, profesori, din învăţămîntul preuniversitar, la ceea ce ne aşteaptă şi aşteaptă pe copiii noştri, pe elevii pe care îi pregătim, în perioada următoare. Cred că punctul de vedere exprimat de universitarii noştri, de dl. profesor Irimia, primul care a luat cuvîntul, este susţinut de colegii mei, de cadrele didactice, şi noi chiar am discutat şi sîntem pregătiţi să scriem în acest sens un cuvînt al cadrelor didactice de la Iaşi. Cred că la ora actuală sînt în domeniul culturii, al cultivării limbii, extrem de multe alte lucruri de făcut, de care trebuie să se ocupe atît onorata Academie, cît şi învăţămîntul românesc în ansamblul său. Şi apoi, mă mai gîndesc la un lucru, subliniat chiar de d-nii profesori N. A. Ursu şi Ştefan Giosu, anume la fraţii noştri din Basarabia. Pe linia învăţămîntului noi colaborăm foarte bine. Colaborăm foarte bine cu basarabenii şi cu bucovinenii şi nu cred că facem un serviciu nimănui, nici nouă nu ne facem un serviciu, nu le facem nici lor un serviciu. Pentru limba noastră sfîntă trebuie să ne unim forţele şi să facem aşa cum trebuie.

Magdalena VULPE : Impresia mea este că problema are două aspecte. Toţi cei de aici sîntem de acord că e vorba de o absurditate din punct de vedere ştiinţific şi mă bucur foarte mult de sprijinul venit din partea învăţămîntului preuniversitar. Realitatea e însă că răul a fost făcut şi nu trebuie să ne facem iluzii că propunerea Academiei nu a avut ecou. Ceea ce cred eu că trebuie să găsim, e, pe de o parte, formula cu care să protestăm faţă de Academia care a pus în mişcare bulgărele de

zăpadă, pe de altă parte însă, modalitatea de a ne adresa marelui public, nu prin reviste de specialitate, ci prin publicații de mare circulație, prin radio. Este important să reușim să publicăm în mass-media de toate culorile, de toate nuanțele, și să dăm nu un protest, ci să explicăm cu toată răbdarea, cu picătura, de ce trebuie distins conținutul ortografiei din 1953 de cadrul său. Asta este una dintre chestiunile care trebuie explicate. Și pe urmă, lucrurile esențiale care s-au spus aici, trebuie prezentate în așa fel încât să le înțeleagă nespecialiștii, dar nu ca o dădă-ceală, ci ținându-se seama că, pur și simplu, oamenii nu au la dispoziție materialul pe baza căruia să poată judeca singuri. Asta cred că trebuie să facem, pentru asta trebuie să găsim răbdare și timp.

Ion COTEANU : Vă rog să-mi dați voie să spun și eu câteva cuvinte. V-ați mirat, probabil, că, în momentul în care mi s-a cerut să precizez pentru Radio Iași ce și cum discutăm, am evitat să spun ceea ce vă așteptați D-voastră. Am făcut-o pentru a nu se crea bănuiala că aş intenționa să influențez, de la început, mersul discuțiilor. De altfel, aş vrea ca și în continuare să urmăresc dezbaterile fără a interveni, tocmai pentru a evita orice discuție răuvoitoare. Până acum, credeam că-s cam singur ; cel puțin după starea din Academie ; dl. acad. Liviu Constantinescu, care este aici, știe acest lucru. Constat însă că am aliați și sînt foarte fericiți. Eu cred că, dacă ne vom mai aduna nu o dată, ci de zece ori, situația va fi aceeași ; noi știm foarte bine cum stau lucrurile și știm foarte bine ce este ortografia. Dificultatea este însă alta, aceea la care d-na Magdalena Vulpe făcea aluzie în subtext : foarte mulți nu știu ce este ortografia și nici cum se ajunge la ea. Am o experiență îndelungată în legătură cu problemele limbii, ca redactor la emisiunea TV „Limba noastră”. Unii corespondenți pun întrebări curioase, alții crează false probleme, alții nu acceptă explicațiile mai complexe pe care, de regulă, le impun faptele lingvistice.

Aș vrea acum să pun o întrebare de o simplitate zdrobitoare : cine îmi demonstrează că există în română două sunete diferite pentru care să fie necesare două litere, *i* pentru unul și *â* pentru altul ? Nu cred că poate răspunde cineva. Cu toate acestea, unele persoane, care au în momentul de față răspunderi înalte, au întreprins ceea ce dumneavoastră cunoașteți. Încă înainte de a se

fi hotărît abrogarea decretului sau hotărîrii din 1953, revista „Academica”, publicația Academiei Române, a folosit altă ortografie decît cea a Academiei. Cînd l-am întrebat pe unul dintre redactorii acestei reviste de ce procedează așa, mi-a răspuns : „noi am hotărît să scriem cu orice ortografie oferă autorii”. Dificultățile sînt, așadar, foarte mari. Deseori nu este înțeleasă poziția noastră, mulți au impresia că sîntem numai niște încă-pățînați și, de aceea, noi, care ne dăm seama de implicațiile pe care le presupune o astfel de situație, trebuie să le facem cunoscute tuturor. Oamenii nu au înțeles încă nici măcar faptul că fiecare, cînd ajunge să mînuiască onorabil un condei, are imaginea cuvîntului în totalitatea lui și nu stă să se gîndească la fiecare literă în parte, căci, dacă s-ar gîndi la fiecare literă, nu și-ar mai putea dezvolta ideile decît mai greu. Nu s-a înțeles, probabil, avantajul unei scrieri fonetice. Nu știu ce metodă ar trebui să găsim, ce tehnici să întrebuițăm pentru a convinge pe cei care nu înțeleg ce dificultăți s-ar naște pentru învățămînt, pentru tineret, pentru cultura românească, în ansamblu. Trebuie, de aceea să facem ceva pentru a atrage atenția și de a găsi tehnici pedagogice și de a convinge pe cît mai mulți intelectuali, de altă profesie decît a noastră, de importanța acestor probleme.

Un foarte distins coleg mi-a spus : „eu nu pot să sufăr pe *î* ăsta ?” — Care *î* domnule ? — Sunetul ăsta nu-mi place mie în limba română”. El nu știa că, ne place sau nu, *î* este o vocală caracteristică a românei. Cu alte cuvinte, nu știu cît ar ajunge și ce ar rămîne la acest coleg din discuția noastră de aici. Și totuși, trebuie să facem efortul de a se păstra ce este bun, ce este util.

După părerea mea, actuala ortografie este cea mai bună din cîte am avut pînă acum ; acesta este adevărul ! Că ea ar mai putea să aibă unele modificări, — care nici măcar n-ar intra în reguli, ci pur și simplu în dicționarele ortografice —, asta este adevărat ; orice ortografie prezintă acest aspect.

Vreau să vă informez că, în vederea lămuririi opiniei publice, am reînviat subcomisia de ortografie și ortoepie, în fruntea căreia se află d-na Mioara Avram. Am avut pînă acum două întîlniri la care am invitat insistent și pe membrii Academiei din celelalte secții ; la prima dacă au venit cinci, apoi unul ori doi. Trebuie să găsim mijlocul de a discuta și cu profesorii. Dumneavoastră ați sugerat un lucru pe care eu am să-l spun pe de-a în-

tregul : multora nu le arde astăzi de ortografie, deloc. Și totuși, trebuie să facem ceva pentru a evita producerea unor grave greșeli.

Silviu BEREJAN : Nici eu n-aș vrea astăzi să anticipez lucrurile, întrucât mâine echipa noastră din Republica Moldova își va spune cuvântul, în mod mai amănunțit. Doar un singur aspect privind discuția de azi aș vrea să menționez : ea a fost, de fapt, așa cum m-am și așteptat : univocă ; n-am auzit aici, între specialiști, nici o opinie care să fi sunat distonant. Probabil că și în alte adunări și întruniri similare vom avea aceeași situație. Și e absolut firesc să fie așa, căci e o totală lipsă de logică să complici azi considerabil ortografia, fără a avea un câștig de principiu (ă va apărea doar nu numai în locul lui *a* latin, ci și în locul altor vocale — *e, o, u, i* — latinești și de multe alte origini).

Ascultînd însă critica adusă argumentației partizanilor reformei ortografice, am făcut o analogie. Știți, desigur, că arhiv-revoluționarii din Rusia socialistă mergeau pînă acolo încît voiau să schimbe și vechile căi ferate sub motiv că ele sînt burgheze, lucru pentru care au fost ulterior condamnați de chiar reprezentanții noului regim comunist și calificați drept troglodiți. Să-mi fie iertată comparația, dar acum, cînd luptăm împotriva comunismului — și bine că luptăm, toți salută acest lucru și toate popoarele care au gustat din această nenorocire știu de ce luptă — să nu ajungem și noi tot un fel de troglodiți. În dorința de „revalorificare“ a tot și toate de pe pozițiile unei noi ideologii, de astă dată democratice, riscăm să demolăm iarăși, odată cu ideologia veche, tot ce ține de trecut, în general, chiar și atunci cînd nu e vorba deloc de ideologie. Ar trebui deci să nu confundăm elementele exterioare de conformism ideologic cu esența lucrurilor, bazată pe argumente științifice.

Ioan OPREA :

DIN ISTORIA SCRIERII CU â și î

Evoluția ortografiei românești cu litere latine (dar și cu slove cirilice) a tins spre înlăturarea inconsecvențelor și spre impunerea unor reguli a căror însușire să fie cât se poate mai ușoară ; aceasta nu dintr-un spirit de cultivare a comodității cu orice preț, ci dintr-un spirit care caracterizează activitatea ființei umane în general, prin legea minimului efort, ce acționează cu multă consecvență pe tărîm lingvistic. În procesele care au caracterizat această evoluție, nici un alt sunet din limba română literară nu s-a bucurat de o atenție atît de mare ca sunetul [î]. Faptul este explicabil prin efortul de a reda cu litere latine sunete care nu existau în latină, dar, în cazul lui [î], situația s-a prezentat diferit chiar față de fenomenele care privesc redarea celorlalte sunete specifice limbii române, căci, în nici o altă situație, confruntările și inconsecvențele n-au fost atît de numeroase. Cercetarea istoriei acestei probleme a fost la rîndul ei deseori avută în vedere de specialiști, lucrări ca cele realizate de Jack Byck¹ și Flora Șuteu² oferind astăzi tabloul complet al faptelor care s-au succedat de-a lungul timpului.

Constatăm astfel că litera â este folosită pentru prima dată pe la mijlocul secolului al XVII-lea în zapisele unei nepoate a lui Mihai Viteazul pentru a reda sunetul [ă]. Mult mai tîrziu, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Samuil Micu și Gheorghe

¹ J. Byck, *Noua ortografie și istoria limbii române literare*, în „Limba română”, III (1954), nr. 6, p. 22—77.

² Flora Șuteu, *Istoria semnului grafic â în scrierea românească*, în „Limba română”, XX (1971), p. 187—192 ; id., *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976.

Șincai utilizau pe *â* pentru a reda sunetul [î], în vreme ce în ediția din 1805 a lucrării *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* acest sunet este redat prin *â*, *ê* sau *î*, în funcție de corespondentul latin. În 1841, Ion Heliade-Rădulescu propune cinci grafeme pentru [î], (*â*, *ê*, *î*, *ô* și *û*), aplicînd în mod consecvent principiul etimologic. Latiniștii etimologiști, care nu admiteau semnele diacritice pentru marcarea literelor, notau sunetul [î] cu literele originare corespunzătoare. Cu toate acestea, Timotei Cipariu admitea scrierea cu *â*, dar nu pentru notarea lui [î], ci pentru a reda situațiile de contragere a doi *a*. Într-un mod similar, la 1867, Societatea Academică adoptă scrierea cu *â* pentru evitarea unor omografii pentru ca, ulterior, în 1869, să accepte marcarea cu accent circumflex a mai multor vocale, într-un mod similar aceluia propus de Heliade. Cu toate acestea, *â* și *î* tind tot mai mult să înlăture întrebuintarea celorlalte grafeme cu aceeași valoare fonetică, astfel că reforma ortografică din 1904 le va consacra doar pe acestea, stabilind și regulile ortografice ale utilizării lor în funcție de distribuția în corpul cuvintelor.

Paralel, a existat însă și un puternic curent cultural care se opunea redării lui [î] prin mai multe litere. Pe de o parte, fonețiștii (în frunte cu I. G. Sbiera, elevul lui Aron Pumnul) au combătut permanent scrierea pe baze etimologice, susținînd ca fiind mai îndreptățită una pe principii fonetice. Pe de altă parte, mulți învățați din Muntenia și, mai ales, din Moldova, întrucît foloseau pe *â* pentru a reda sunetul notat astăzi cu *ă*, excludeau implicit pe *â* din posibilitățile de redare a lui [î]. Un timp, și societatea „Junimea” adoptă pe *â* în loc de *ă*, dar, potrivit concepției lui Titu Maiorescu, exclude notarea în scris a lui [î], situație combătută de alți învățați, printre care și V. Alecsandri. Ultimul partizan al redării lui [ă] prin *â* a fost August Scriban, care respingea pe *ă* fiindcă reprezenta un *a* cu semnul scurtimii vocalice, ceea ce nu corespundea cu realitatea fonetică. Acest învățat susținea însă în același timp că *î* este suficient pentru notarea sunetului [î].

După reforma din 1904, cînd fonetismul învinge definitiv în ortografia românească, faptul că pentru [î] se mențineau încă două grafeme (*î* și *â*) determină pe mulți oameni de literă și de alte specialități să opteze pentru menținerea în uz numai a lui *î*. Mari scriitori și oameni de cultură precum I. L. Caragiale, N. Iorga, G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu și L. Rebreanu scriu nu-

mai cu *î*, iar reviste ca „Arhiva societății științifice și literare din Iași” și „Viața românească” adoptă pe *î* chiar în cazul cuvântului *român* și familiei lui. După primul război mondial, au loc, în anii 1925 și 1926, congrese ale filologilor români care ajung la concluzia eliminării lui *â* din scriere și păstrarea lui *î*. Se acceptă însă ca, în cazul cuvântului *român* (și familiei lui) să se facă o concesie etimologiei. La același rezultat ajung și dezbaterile academice din 19 februarie 1932, dar, la intervenția academicienilor nelingviști în frunte cu Simion Mehedinți, în ședința din 25 mai, același an, se reușește impunerea de către Academia Română a revenirii la folosirea lui *â* și în cazul altor cuvinte prelungind astfel viabilitatea regulilor din 1904³.

Nici de data aceasta însă norma academică nu este urmată de foarte mulți intelectuali care continuă să utilizeze numai grafemul *î*. Pe baza acestei orientări, în 1953—1954 se stabilește regula întrebuintării exclusive a acestei litere. Mai târziu, în 1965, se reintroduce totuși *â* pentru scrierea cuvântului *român* și a derivatelor, adică excepția admisă de filologii români în 1926 și februarie 1932, excepție care, ca și alte concesii făcute etimologiei în ortografia actuală, nu prejudiciază principiul fonetic care stă la baza acesteia. Așadar, limba noastră are astăzi o ortografie nu numai adecvată, dar și ușor de înșușit și foarte consecventă. De aceea, orice modificare a ei nu se poate face decât pe baza unor argumente foarte întemeiate.

Istoria redării sunetului [i] în ortografia românească cu litere latine relevă faptul că folosirea lui *â* și *î* (așa cum a sta-

³ Este edificatoare în acest sens reacția lui Sextil Pușcariu: „De ce Academia calcă deodată principiul fonetic și, în loc să admită un singur semn pentru un singur sunet, alege două semne diferite, stabilind o regulă nouă pe care însă nimeni n-o urmărește? Răspunsul îl știm cu toții. Era de ales între semnul *â* și *î*. Dar uzul se împotriva scrierii unor forme ca *ân*, *âncet*, *a hotărâ* etc., iar contra lui *î* exista un prejudiciu puternic, care nu admitea o scriere *romîn*, ci numai *român*. Vedem deci că Academia, pusă în fața unei dileme a cărei gravitate părea mai mare decât este de fapt, a recurs la vechea rețetă practică de zeci de ani, la împăcarea fonetismului cu etimologismul. Ca toate compromisurile practicate de Academie, e șubred și acesta, și când vedem scriindu-se *însul*, dar *dânsul*, *hotărînd*, pe când regula spune că terminațiunea *-ând* trebuie scrisă cu *â*, ni se pare că sîntem încă pe timpurile patriarhale... Și, ca toate compromisurile Academiei, va avea și acesta o urmare bună: că nu va fi urmat de nimeni, așa încît peste cîțiva ani Academia va trebui să facă iarăși concesii uzului — pentru ca să nu se compromită” (*Ortografia revizuită a Academiei Române*, în Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 6—7).

bilit reforma din 1904) a reprezentat o fază de trecere spre o optimizare ulterioară, idealul scrierii fonetice fiind corespondența de unu la unu între un sunet tip (fonem) și reprezentarea lui grafică. Deși *î* devenise, din mai multe motive, grafemul preferat pentru redarea sunetului [î], au existat opinii care susțineau că ar fi impropriu să se scrie *român* cu *î*, căci l-ar împărta grafic de *romanus*, și, pentru ca scrierea acestui cuvânt cu *â* să nu fie o excepție unică de la o regulă generală, s-a recurs la menținerea acestei litere și în interiorul altor cuvinte. În aceste condiții, redarea sunetului [î] nu mai corespundea nici principiului fonetic, căci se utilizau două grafeme, și nici principiului etimologic, deoarece acest sunet provenea în română, atât în cuvintele de origine latină, cât și în cele de alte origini, din mai multe sunete [a, e, i, o, u]. Discuțiile specialiștilor, care au avut loc între anii 1925—1932, au dus la soluția optimă: perfecționarea scrierii fonetice prin generalizarea lui *î*, păstrând o singură excepție. Așadar, în istoria ortografiei românești, folosirea lui *â* a reprezentat numai o fază în perfecționarea scrierii limbii române literare moderne.

Ajunși la acest adevăr, astăzi când vechea tradiție nu mai este actuală, redarea diferită a lui [î] în funcție de distribuție devine o absurditate și un anacronism, căci nu este conformă nici cu etimologia cuvintelor, nici cu istoria limbii române, nici cu evoluția ortografiei românești și, în nici un caz, cu principiul scrierii fonetice. Cu toate acestea, Academia Română, din motive încă necunoscute, a inițiat acum modificarea ortografiei, neluând în seamă faptul că una este să admiți o excepție pe baze etimologice (și sentimentale), — *român* cu *â* — în condițiile în care norma cere scrierea numai cu *î*, și alta este stabilirea unei norme care să funcționeze pe baza unei mulțimi de reguli și care să nu se fundamenteze pe nici un principiu.

În ce constă deci propunerea Academiei? Mai întâi, ea enunță că „*î* se scrie totdeauna la începutul și la sfârșitul cuvântului“, ceea ce este firesc, în virtutea faptului că [î] provine aici, cel mai adesea, din *i* latinesc. Mai departe, se stipulează păstrarea lui *î* când prin compunere ajunge medial (ca în *neînsemnat*) și, cu toate acestea, „vom scrie *într-însul*, dar *dânsul*“. O motivare a modificării scrierii lui [î] în cel de-al doilea caz nu există însă decât în maniera folosirii sau nefolosirii cratimei,

căci *dînsul* provine tot din *însul* precedat de o prepoziție (*de + însul*). O altă regulă prevede că se va scrie *î* la sfîrșitul verbelor, dar *â* cînd sunetul ajunge în interiorul cuvîntului prin flexiune sau în derivate ; deci : *coborî*, dar *coborât*, *coborînd*, *coborîre*, *coborîtor* etc. Care este însă motivul pentru care *î* devine la un moment dat *â* este imposibil de aflat. Trebuie de altfel specificat că o asemenea regulă nici n-a mai existat în scrierea românească.

În sfîrșit, se prevede ca în toate celelalte cazuri să se scrie în interiorul cuvintelor cu *â*. Deși nu se precizează motivul unei astfel de recomandări, se poate presupune că se are în vedere etimologia cuvintelor, vizîndu-se o mai ușoară recunoaștere, prin grafie, a originalelor. Luînd în discuție chiar exemplele oferite de proiectul academic constatăm următoarele : *bînd* corespunde latinescului *bibendo*, *cînd* lui *quando*, *făcînd* lui *faciendo*, *mormînt* lui *monumentum*, *rîu* lui *rivus*, *român* lui *romanus*, *vînt* lui *ventus*. Așadar, dacă în două din aceste exemple *â* corespunde lui *a* din latină, în cele mai multe provine din alte sunete. Se creează deci o falsă impresie că prin *â* s-ar oglindi mai bine originalele latinești ale cuvintelor românești. Aceeași concluzie reiese și din analiza cuvintelor de alte origini : *gât* din slavul *glŭiŭ*, *sfînt* din slavul *sventŭ* etc.

Ce avantaje ar aduce, prin urmare, scrierea cu *â* în loc de *î* în interiorul cuvintelor, dacă din punct de vedere etimologic nu este justificată ? Dacă s-ar scrie avînd în vedere etimologia *â* ar trebui admis și la începutul cuvintelor (căci *întîi*, de exemplu, vine din *antaneus*, *înger* din *angelus*) sau ar trebui păstrate și alte semne pentru a-l reda pe [î] în funcție de corespondentele latinești. Toate acestea însă ce folos ar aduce ? Limba română nu-și trage latinitatea din scriere, ea era o limbă neolatină și atunci cînd era scrisă cu caractere cirilice, datorită lexicului de bază, structurii gramaticale și tuturor trăsăturilor ei fundamentale.

Scrierea românei cu litere latine are o motivație profundă, dar normele acestei scrieri sînt o convenție și numai cînd această convenție are cele mai îndreptățite temeiuri raționale vizează esența și necesitatea. Numai voința rațională (și nu cea sentimentală) poate fi întemeierea unei convenții îndreptățite. După o atît de fructuoasă dezvoltare a logicii deontice în zilele noastre, normarea și sistemul de norme nu mai pot fi privite din perspectiva întîmplării sau a liberului arbitru. Convenția în normare

trebuie să urmărească soluția cea mai bună în conformitate cu anumite principii și exigențe sistemice ; altfel ea nu poate fi în concordanță cu necesitatea obiectivă de reglare a faptelor și fenomenelor. Ca atare, scrierea corectă (orto-grafia) nu poate fi subordonată decât unui *órtos lógos*, care respinge acțiunea ce produce incoerență în ceva organizat și care nu admite discordanța cu ordinea evolutivă a lucrurilor sau cu legile cugetării.

Este surprinzător faptul că în această propunere nu se ține cont de știință, Academia fiind tocmai „cel mai înalt for științific” al țării, și se uită că epoca actuală ne impune pînă la agresare tocmai imperativul specializării și al competenței depline în orice activitate. Intervențiile în vederea îmbunătățirii orto-grafiei nu pot fi făcute decât de specialiștii care sînt în deplină cunoștință de cauză. Altcineva, oricîte intenții bune ar avea, poate greși foarte grav, căci, după spusa lui Kant, „neștiutorul nu are nici o idee despre neștiința sa fiindcă nu are nici o idee despre știință” și, ca atare, nu poate avea „știința” despre ce este bine sau rău într-un domeniu necunoscut.

În problema acceptării sau nu a scrierii cu *â* nu ne aflăm în situația a două soluții la fel de îndreptățite sau măcar apropiate prin motivația științifică, majoritatea covârșitoare a argumentelor conducînd la ideea că o asemenea revenire nu este nici utilă și nici justificată suficient, oricare ar fi perspectiva din care privim lucrurile. Pe de altă parte, efortul tuturor academiilor din lume și al Academiei Române, în existența ei de pînă acum, a fost acela de a impune norme unice în legătură cu scrierea limbii. Ne aflăm acum în situația inedită cînd, deși există o scriere unitară, se propun posibilități duble pentru notarea sunetului [î] și se oferă libertatea opțiunilor personale pentru oricine de a scrie într-un fel sau altul. Existența în limba noastră sau în alte limbi a unor dublete de variante lexicale sau morfologice nu fundamentează și existența dubletelor grafice, situațiile fiind total diferite prin însăși natura lor.

Rămîne, așadar, actual dezideratul formulat de Sextil Pușcariu cu circa 60 de ani în urmă : „Dacă Academia ar primi deciziile filologice, ar da prestigiul necesar unui sistem ortografic care este rezultatul unor discuții îndelungate între cei mai competenți cercetători ai limbei noastre, și, în același timp, rezul-

tatul unor înțelepte concesiuni reciproce". Este, de aceea, absolut necesar să se manifeste o atitudine corectă față de știință și să se limiteze predispoziția de a se considera că unele chestiuni de strictă specialitate pot fi la îndemîna aprecierii și soluționării oricui. Numai așa ortografia va fi într-adevăr o „scriere corectă” (sau o *binescriință* cum spunea Aron Pumnul) și își va îndeplini cu adevărat funcțiile în cadrul comunicării eficiente și economice prin limba de cultură.

DISCUȚII

Silviu BEREJAN : În Republica Moldova s-a purces la alcătuirea, la scrierea, la redactarea unei serii de lucrări care să înlesnească populației învățarea regulilor ortografice și ortoepice. Este vorba de o generație întreagă, dacă nu de mai multe, care au fost afectate de necunoașterea scrierii cu grafie latină.

Pentru a convinge aceste generații de prioritățile noii scrieri s-au depus eforturi multe : ca să inițiem, să introducem oamenii în materie, să-i facem să înțeleagă că, folosind grafia tradițională, e mult mai ușor să scrii românește decît cu grafia de care am făcut uz în ultima jumătate de secol. Am făcut-o cu mai mult sau mai puțin succes, dar niște progrese sînt, se simt. Oamenii încep să pătrundă lucrurile. Mai ales că am căutat să le dăm și le-am dat lucrări pentru diferite pături ale populației (de la broșuri de popularizare pînă la elaborări academice), întrucît cele românești, pe de o parte, nu sînt la noi în cantitate suficientă, iar pe de altă parte ele n-ar fi putut să fie asimilate în măsura în care am fi vrut noi, deoarece nu prevedeau situații ca cele în care vorbitorii noștri s-au aflat atîta timp.

Și atunci specialiștii de la Academie și cei din învățămîntul superior s-au întrunit și au reinterpretat toate regulile de ortografie, de ortoepie și de punctuație de pe pozițiile consumatorului de la noi, au schimbat modalitatea de explicare a fenomenului, fără a afecta cîtuși de puțin normele, care au rămas aceleași. Mai mult decît atît : chiar acolo unde s-ar fi putut face, cu această ocazie, remanieri, optimizări, puneri la punct necesare,

⁴ *Proiect de reformă a ortografiei române*, în Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, p. 307.

înlăturînd anumite contradicții, existente, fără îndoială, în ortografia românească (care însă nu periclitează scrierea, în mare) s-a renunțat la orice modificare ca să nu se dea posibilitatea cuiva să interpreteze aceste modificări drept specific al nostru (lucru care nu era deloc de dorit). Așadar normele de ortografie, elaborate la noi, nu sînt o simplă reproducere a *Îndreptarului ortografic al limbii române*, lucru pe care din păcate nu l-a menționat nimeni, căci nimeni n-a făcut prezentarea acestei lucrări în presă, nici la noi și, cu regret, nici aici, în țară. Astfel că marea majoritate și, probabil, mulți specialiști chiar, cred că „Normele...” apărute la noi sînt o simplă versiune chișinăueană a *Îndreptarului ortografic românesc*. Or, nu este așa, deoarece în fiecare punct, în fiecare paragraf, în fiecare capitol, sînt lucruri care nu sînt în acesta din urmă. Același lucru e și cu *Dicționarul ortografic*, care a fost editat la Chișinău, nu numai fiindcă nu se găsește de vînzare prototipul lui românesc, ci și pentru a atenționa cititorul asupra unor laturi ce lipsesc în acesta, deoarece ele nu interesează, nu provoacă nedumeriri și nu creează probleme la consumatorul din țară. E vorba de o succintă prezentare a regulilor, în aceeași cheie, și de includere, în dicționarul chișinăuean, a unor fapte, forme și elemente, care nu sînt în cel românesc și care nici nu trebuiau puse acolo, nefiind nevoie de așa ceva, pe cînd la noi ele sînt imperios necesare.

Și acum, după ce aceste lucruri au fost făcute și au fost date cititorului, să venim tot noi și să spunem : „dragii noștri, v-am dat noi ce v-am dat, dar nu-i chiar ceea ce trebuie, pentru că, iată, în țară se zice că ortografia mai lasă de dorit așa că e necesar s-o mai refacem, s-o mai ajustăm, s-o mai schimbăm”. Pentru că, să începi să scrii acum în unele cazuri cu î și în alte cazuri cu â, este o chestiune care îi va pune în încurcătură pe foarte mulți — și nu numai pe oamenii maturi, dar în primul rînd pe elevi. Dar noi am făcut manuale cu grafie latină și nu numai de limbă, dar și de matematică, și de biologie, și de istorie, și ne-am bucurat că au apărut, și le-am pus în mîinile copiilor. Și acum ce facem ? Le dăm celor care au o atitudine ostilă — și au avut-o dintotdeauna față de scrierea pe care am redobîndit-o — un atu cu care vor opera din nou și iarăși vor stîrni valul de atacuri asupra limbii, asupra celor care se ocupă de limbă, asupra instituțiilor corespunzătoare ș.a.m.d.

Ne îndurerează acest lucru și cred că despre asta vor vorbi în continuare și colegii mei de la Chișinău. De aceea ofer, în

primul rînd, cuvîntul domnului Nicolae Mătcaș, tovarășul nostru de idei și de cercetări lingvistice de mulți ani, coautor și părtaș la lucrările despre care am vorbit mai sus, dar și la altele pe care le-am făcut în comun sau aparte spre răspîndirea cunoștințelor despre limba noastră cea română. În prezent domnul Mătcaș, întrucît a participat deosebit de activ la discutarea tuturor problemelor legate de limbă, a fost apreciat după merit de conducerea Republicii și este membru al guvernului, ministru al Științei și Învățămîntului, ceea ce ne bucură mult, în primul rînd pe noi, colegii domniei-sale, căci avem și noi acum un sprijin în guvern, cum n-am avut de cînd ne ținem minte. Sperăm deci că dumnealui și în calitatea nouă de ministru al învățămîntului are ceva de spus în chestiunea pe care o discutăm astăzi.

Nicolae MĂTCAȘ: Scria dăunăzi ziarul Parlamentului nostru, „Sfatul țării”, că nici o bibliotecă din lume n-ar putea cuprinde cărțile în care ar fi descrisă drama prin care a avut a trece poporul român din Basarabia și Bucovina. Deși subscriu întru totul la cele menționate de doamna Magdalena Vulpe că între argumentele de ordin științific și cele de ordin sentimental au învins întotdeauna primele, totuși îmi permit să încep cu acest argument, argumentul de suflet al românilor care, în virtutea unor împrejurări nefaste, au fost ruși de matca limbii materne, a istoriei materne, au trecut chiar prin pericolul de pierdere a conștiinței de apartenență la același neam, la aceeași limbă; atîta amar de vreme ni s-a insuflat că sîntem alții, că vorbim un alt grai, încît de la o vreme — știți dumneavoastră, că și omul căruia i-ai spus că-i cocoșat, el începe a deveni cocoșat — noi ne autocaracterizăm astăzi, printr-un cuvînt pe care l-a pus în circulație scriitorul chirchiz Cinghiz Aitmatov, drept *mancurți*, oameni care-și uită obîrșia, care-și uită rădăcinile. Cu părere de rău, în actuala Republică Moldova, ca să nu mai vorbesc de alte meleaguri unde locuiesc români, numărul acestora este considerabil. Pericolul de moarte pentru toți românii este acesta, de a deveni *mancurți*. Pînă în '85, cînd ni s-a scos călușul din gură, n-am avut dreptul nici să ne gîndim la alfabet latin, nici să ne gîndim că limba noastră ar putea fi numită vreodată limbă română, că noi am putea să ne declarăm într-o bună zi români. Îmi pare rău că nu se află aici, împreună cu

noi, colegul nostru de crez și de ideal, Ion Mocreac, lingvist, cunoscut la noi, mai ales în ceea ce privește cultivarea limbii. Originar din Transnistria, regiune care și ea a fost ruptă de România, de spiritul românesc, Ion Mocreac a știut să aștepte ziua de azi, și, spre fericirea noastră și a domniei sale, a apucat zilele acestea de bucurie pentru întâlnirea cu tinerețea, pentru întâlnirea cu patria-mamă. Dumnealui este cel care a cunoscut pe viu ce a însemnat pentru Republica Autonomă Moldovenească, atunci, în 1932, a reveni la scrisul latin; o dată cu scrisul acesta s-a revenit la limba literară românească, alta decât limba pe care o promovau acolo, în republica aceea, oameni de la conducere și așa-numiții „specialiști”. Dumnealui ne-a relatat cu cât entuziasm a fost întâmpinată acolo revenirea la scrisul latin; din '32 până în '38 s-au înfruptat și românii din Republica Autonomă Moldovenească de atunci din seva dătătoare de viață a grafiei latine, a limbii române adevărate. În 1938 s-a întrerupt însă această stare de euforie a acelor care mai aveau conștiința apartenenței la românism; cei care au promovat scrisul latinesc și-au aflat locul în gropile cu var sau în ghețurile veșnice ale Siberiei.

Noi, aceștia din Basarabia, într-o singură noapte am fost trecuți la scrisul cu caractere rusești. Nu s-a temut nimeni atunci că vom deveni analfabeți. De ce să ni se impute acum, când cerem să revenim la grafia străbună, că am conduce întreaga românie din Republica Moldova spre analfabetism într-o singură zi? M-am întors zilele trecute din partea stîngă a Nistrului, am fost în mai multe școli; ei înțeleg, sigur, mersul istoriei, dar, în același timp, sînt, neliniștiți. Mi-au rămas în suflet cuvintele unui profesor de școală secundară: „Nu ne lăsați, fraților!” Acum, spre regret, venind aici, îmi dau seama că și noi, aceștia din partea dreaptă a Nistrului, din Țara de Sus, Bucovina și din sudul Basarabiei care azi nu mai ține de Republica Moldova, aproape că ar trebui să lansăm același apel: Nu ne lăsați, fraților! Deși, fără supărare, noi am cam fost lăsați de izbeliște; singuri să ne căznim, singuri să ieșim la lumina înțelegerii, singuri să ne zbatem.

În acest sens am vrut să încep cu argumentul de ordin sentimental, fiindcă noi, atunci cînd am luat cunoștință de decizia Academiei Române, am expediat o scrisoare deschisă onoraților membri ai Academiei Române, semnînd cei care erau pe acasă atunci (Nicolae Dabija, Nicolae Mățcaș, Anatol Ciobanu, Ion

Dumeniuk, Emil Mîndîcanu, unul din cei doi Mîndîcani — Mîndîcanu-junior, Alexandru Gromov, scriitor, Valentin Butnaru, ziarist, Viorel Ciobotaru, informatician, Ion Holban, doctor în științe matematice și alții), în care ne-am expus tocmai acest punct de vedere, negăsind de cuviință, desigur, să exprimăm vreo indignare, vreun protest. Așa ne-a fost hărăzit destinul, se vede, să purtăm pe umerii noștri blestemul nu știu cui, ca, în momentele cele mai grele, să fim singuri. Iată, acum sîntem în perioada de renaștere, dumneavoastră nici nu știți cît de greu ne-a fost să trezim din somnul acesta letargic pe omul de rînd, fiindcă intelectualul, deși pe parcursul atîtor ani a avut de suferit, a rămas, în genere, lucid; dumneavoastră nu știți cît ne-au costat pe noi toate schimbările legate de scrierea cu litere latine, nu numai în 1938, nu numai în '41 dar și în '65. La Congresul scriitorilor, de pildă, oamenii și-au pus în joc cariera și au avut de suferit toată viața pentru că au pledat pentru scrisul latin și limba românească. Printre ei se aflau și Petru Osmochescu, cunoscut matematician, și colegul meu Victor Stratan, pe atunci aspirant, doctorand, cum ziceți dumneavoastră, care, numai pentru că a semnat cu litere latine un document, o diplomă acordată absolvenților Facultății de Istorie a fost destituit din post, și-a luat rămas bun de la doctoratură, și, în genere, de la cariera respectivă; Pavel Balmuș, de asemenea, pentru că a semnat cu litere latine formularul de la bibliotecă, iarăși n-a mai avut acces la studii. Chiar acum cîțiva ani, doi tineri colaboratori ai Institutului, Constantin Tănase și Vasile Bahnaru, pentru că publicaseră în „Literatura și arta” un material (*Alfabet pe banca acuzaților?*) și-au pus în mare pericol cariera. Domnul Grigore Vieru chiar își exprima neliniștea în legătură cu soarta acestor doi tineri, într-o perioadă de renaștere, cum îi zicem noi. Nu știți, domniile voastre, la ce stratageme a trebuit să recurgem noi acolo pentru a readuce acasă limba și normele ei literare și haina ei, pe care noi o numim firească. Iată, avem aici un grup de colegi care au avut conștiința și perspectiva a tot ce-au întreprins pe parcursul acestor cinci ani. Și, dacă am reușit să aducem oamenii simpli de la țară la Chișinău, în Piața Marii Adunări Naționale, astăzi, dacă ei, care nu au timp să scrie, au scris și au semnat atîtea scrisori de adeziune la revendicările noastre pentru conferirea statutului de limbă de stat limbii noastre (care nu mai funcționa în sferele vitale), pentru recunoașterea unității limbii (noi atuncea ne-am exprimat asupra „identității” limbii

moldovenești cu limba română, căci nu era chip să folosești sintagma *limba română*) și pentru revenirea la scrisul latin, aceasta a însemnat că s-a creat o forță, și sub presiunea ei n-a mai putut rezista nici cetatea aceea blindată a C.C.-ului și a fostului guvern. A fost și rodul muncii unei comisii interdepartamentale pentru problemele istoriei și dezvoltării limbii moldovenești. În acea comisie, alături de nomenclaturiști din vîrfurile conducerii (era și președintele Sovietului Suprem, și secretarul pentru ideologie, și alții), am avut norocul să nimerească și oameni onești, ca Ion Constantin Ciobanu, scriitor, Andrei Lupan, Ion Mocreac, Nicolae Mățcaș, Ion Borșevici, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Alexandru Dîrul și mulți, mulți alții. Membrii acelei comisii, printre altele, au invitat și specialiști din afara Moldovei să-și expună părerile în legătură cu problemele noastre lingvistice, păreri care erau socotite de foștii guvernanți drept o „diversiune”. Lingviștii autohtoni, ca și străinii, au fost foarte onești. Așa, domnul Solnțev, directorul Institutului de Lingvistică a declarat franc: „Eu nu văd nimic subversiv în faptul că un alfabet, cum e cel latin, de exemplu, redă mai adecvat sistemul și structura limbii acesteia”. Raimond Piotrovski, Anatol Domașnev și mulți alții (n-a putut participa atunci Rubin Budagov, dar Rubin Budagov și-a expus în scris opinia în privința aceasta) au susținut revendicările noastre. Domnul Silviu Berejan a invitat și un specialist în domeniul scrisului tocmai din Armenia ca să spună și el ce înseamnă scrisul și formele de scriere în raport cu cuvintele și care este legătura între limbă, structura ei și grafie și, în genere, să constate dacă intenția moldovenilor ar fi o „diversiune ideologică”. Și numai astfel, recurgînd la oameni nepărtinitori (și bine că s-au dovedit a fi astfel) am putut veni atunci la ședința (se pare că aceea a fost și decisivă și ultimul acord major) din 28 decembrie 1988 cu referatele fundamentale, pe baza cărora s-a putut apoi impune limba „moldo-română” ca limbă oficială și trecerea la grafia latină.

În treacăt vă mai spun cîteva lucruri, pentru a înțelege mai lesne de ce ținem noi acum atît de mult la ceea ce am reușit să materializăm prin norme, prin dicționar, prin manualele pe care le-am reprodus în grafie latină. Bine, ni se spunea, trecem la grafia latină, dar creăm un nou alfabet, moldovean, specific. Aceasta a fost condiția: să creăm un alfabet nou, să se schimbe configurația literelor, să se treacă diacriticele, pe care le discu-

tăm astăzi, de sus, jos, așa cum e la cehi și slovaci, numai să se deosebească de cel românesc. Iar unde-i altă scriere, se înfiripă și conștiința că este altă limbă, alt specific. Să știți că tocmai „specificul” acesta a fost exploatat la maximum și cu el s-a speculat ani de zile și, cu părere de rău, și unii dintre noi au fost puși în situația să ne facem norma noastră chișinăueană, dacă sîntem moldoveni; deci, *sară, samă*, ăsta-i „specificul”, și-l căutam la Eminescu, îl căutam la Creangă, îl căutam la moldoveni; să scriem numai *tinereță, tinereța, bătrîneță, bătrîneța*, să nu fie ca la români, de *a îmbla, a înfla, a intra, a introduce* nici nu mai vorbesc; acesta e „specificul”. Pînă la urmă am demascat aceste tertipuri ale unor cercuri conducătoare, dar principalul l-am reușit noi, nedeputați în Parlament, noi, niște umili cercetători care am fi putut fi ocoliți, dar care, pînă la urmă, am fost acceptați în Comisia pentru discutarea și elaborarea proiectului de lege privind statalitatea limbii. Ei bine, această comisie n-a lăsat să fie inventat un nou alfabet, n-a lăsat să fie promovat un punct de vedere oficial; unica concesie ce s-a făcut acolo (și în sensul acesta noi stăm mult mai bine decît domniile voastre, aproape că nici nu avem ce discuta), în legea cu privire la revenirea la grafia latină lipsește litera *â*; noi nu avem așa literă, ea nu este oficializată, prin urmare n-a fost acceptată; a fost necesar să sacrificăm o literă, ca să cîștigăm în schimb, o bătălie mare. Pe urmă, în norme, noi am introdus și acest semn grafic și am explicat unde se folosește (*România, român* etc.).

Am efectuat o muncă ce ne-a sustras într-un fel de la activitatea noastră de bază, o muncă de culturalizare a maselor. Vreo cinci ani de zile n-am avut odihnă, n-am mai avut seri și zile de lucru și activitatea noastră principală a trebuit s-o sacrificăm muncii de culturalizare. Am aici, în cartea semnată de mine și Ion Dumeniuk, *Coloana înfinită a graiului matern*, numai niște crîmpeie din marea bătălie pentru limbă și, ca să vă creați o imagine de ceea ce se făcea atunci, vă citez numai cîteva titluri: *Ultima redută* („Ultima redută” era alfabetul, au venit ulterior și alte redute, noi am avut multe redute: tricolorul, independența și altele), *Alfabetul și manipularea opiniei publice*, *Ignoranță crasă și agresivă*, *Știința limbii și alfabetul*, *Decisiv este argumentul științific*, *La ce-i trebuie moldoveanului limbă moldovenească?*, *La ce-i trebuie moldoveanului alfabet latin?*, *Abecedar și nu abevegare* (*a, be, ve*, ghe era alfabetul nostru rusesc), *Ortografie și ortoepie pe potrivea firii*, *Manevre în navi-*

gația lingvistică, Capriciu sau necesitate istorică?, Pentru triumful adevărului istoric și al celui științific, O istorie cu istorici, Istoria se repetă?, Budha infailibil, În ce limbă a scris Eminescu?, Povăra conștiinței deformate și, în sfârșit, Lupta continuă. Iată numai câteva titluri ca să vă dați seama ce-a făcut lumea atunci. Avem câteva culegeri ca acestea: *O luptă, o suferință* și, trebuia să urmeze rima, dar noi n-am riscat să spunem și *o biruință*, fiindcă ne dăm seama prea bine că biruința finală încă este departe și chiar, iată, în felul în care sîntem puși acum să discutăm, eu, de fapt, mă tem că jubilarea aceea spre care am aspirat și pe care speram noi s-o sărbătorim împreună, se îndepărtează în timp.

Și acum, să vă expunem situația lingvistică, situația ortografiei în Republica Moldova. O dată adoptate legile respective, a fost fixat și un mod de aplicare a acestor legi, au fost fixate termene de realizare a cutărui sau cutărui articol, au fost propuse acolo date la care ar putea fi pus în funcțiune cutare sau cutare articol. Vreau să vă spun că, printr-un efort colectiv, ultima lege, legea privind revenirea limbii noastre la grafia latină, am realizat-o înainte de termen (prima dată cînd am îndeplinit și noi planul înainte de termen!). Dacă ați ști dumneavoastră ce entuziasm neobișnuit, miraculos de frumos, față de acest alfabet au manifestat copiii! Într-adevăr, copiii sînt speranța noastră; ei toți, de la clasa întâi pînă la a unsprezecea, toți au îmbrățișat această grafie, din prima zi. Noi le-am permis la finele anului de studii absolvenților să scrie cu caractere rusești (era pericolul de a obține o notă mai mică). Munca de culturalizare a fost purtată apostolicește de oameni care trebuiau să fie preocupați și de alte lucruri (eu știu, de pildă, că mulți se întrebau: „chiar să nu aibă ministrul alte treburi mai importante decît să stea și să scrie acolo în fața ecranului?”). Dar, pentru mine, aceasta era și este cea mai importantă activitate în cazul acesta, cînd știu că, împreună cu mine, sute de mii de moldovenasi învață a scrie. E ceea ce și-au dorit bunicii și părinții lor. Asta-i realizarea visului acelora care nu s-au mai întors din gulaguri. Cîte scrisori am avut noi la emisiunile acestea televizate din partea acelora care plîngeau de bucurie că se întîlneau cu scrisul copilăriei și tinereții lor!

În școlile cu instruirea în limba rusă au făcut bloc, corp comun, toate forțele retrograde, conservatoare și ostile spiritului de renaștere națională, nu mai vorbesc de „Găgăuzia” și de

„Transnistria“. De-acolo, din centrele lor, vin și azi directive care îi obligă să revină la grafia veche, pe care ei o numesc impropriu, chirilică (ea de mult nu mai este chirilică, ci rusească). Oamenii sînt încă derutați. Mai trebuie să muncim mult, să luptăm. Pe de altă parte, noi totuși am editat de-acum o bună parte de literatură, avem o bogată presă, cu normele ortografice în vigoare. Noi am susținut că această ortografie este corectă, că-i accesibilă, dovadă că mulți și-au însușit-o într-o zi, cum mărturisesc unii. Și acum munca aceasta a noastră, vă dați seama, se duce de rîpă, într-un fel, dacă veți considera foarte oportun acum să ne sacrificați (așa e, vă rog, nu vă supărați), mai ales că este vorba de o chestiune care nu-mi pare mie principală. Noi, lingviștii, ne demonstrăm unii altora, iată, ieri o zi și azi o altă zi, de ce nu trebuie să scriem cu *â* acolo, de ce trebuie să scriem cu *î* dincolo. Noi cunoaștem lucrurile acestea. Ar trebui ori să vină oponentii, adică inițiatorii acestor „îndreptări“, ca măcar acum să afle opiniile specialiștilor pe care n-au binevoit să-i consulte înainte de lansarea acestei reforme ortografice, ori dumneavoastră, în presă, să începeți o campanie de luminare a celor care n-au avut acces la literatura lingvistică de specialitate și nu cunosc situația, adevărul. (Mai există, desigur, nostalgia unei generații mai vechi, care a practicat scrierea cu *â* și *î*; există desigur și nostalgia românilor din diaspora, care măcar cu atîta s-au ținut, că ei au păstrat adică tradiția scrierii aceleia pe care o păcteau cînd s-au rupt de matca străbună.) Să știți că se vehiculează întotdeauna argumente de ordin ideologic; cu părere de rău, noi zicem acum că ne-am departinizat, că ne-am dezideologizat, dar, de fapt, totdeauna se promovează un principiu ideologic; considerăm cu toții că a fost rău atunci, dar unii încearcă să impună acum o reformă ortografică, fără să consulte specialiștii, iar cînd aceștia intervin, într-un fel, neîntrebați, nu li se iau în considerație argumentele pur științifice. Eu constat că specialiștii de aici, ca și specialiștii de dincolo, demonstrează că nu mai este nici un fel de revenire la latinitate; scrierea cu *â* în cuvinte nelatine, în genere, este o absurditate; în același timp, sunetul *î* rezultă din toate vocalele urmate de nazale, încît ar trebui să scriem „etimologic“: *fontana, cuvent* etc. Cineva îmi spunea că trebuie *â* ca să se vadă că limba noastră e latină. Mă gîndesc că, în franceză, de exemplu, unde există legea fonetică a corespondenței sunetelor latinești și franceze în pozițiile acestea, există totuși *chien* unde nu

s-a păstrat *a latinesc*, ca în *main*, *pain*, și nu-i obligă nimeni pe francezi să înceapă a scrie *ai* (*cain*), ca să arate legătura cu latinescul *canis*. Și multe, multe altele de acest fel.

Eu cred, domnule academician Coteanu, domnule academician Berejan, că dacă, va trebui, ne vom mai angaja și în această muncă de redemonstrare a unui adevăr dovedit cu o sută de ani în urmă. Noi toți cunoaștem marea operă de demonstrare a latinității limbii noastre, pe care au avut-o făuri reprezentanții Școlii ardelen, etimologiștii, în genere. Atunci trebuia demonstrat lumii întregi cine sîntem noi, care este locul nostru și ce fel de limbă avem. Îmi pare că azi nici un om nu se mai îndoiește în privința caracterului latin al limbii noastre. Noi, cînd demonstrăm necesitatea revenirii la scrierea latină, am apelat la toate argumentele posibile (o să le întîlniți dumneavoastră în cărțulia aceasta pe care am s-o las Institutului de Filologie Română „A. Philippide“, ca să vedeți și dumneavoastră ce înseamnă a te zbate ca peștele pe uscat, ce anevoios este a demonstra axiome). Cam în această situație sînteți puși, cu părere de rău, și dumneavoastră acum. Dar nu sînteți singuri. Sîntem împreună și, poate, astfel, vom birui. Noi însă nu ne-am îndreptat bine încă șira spinării, noi încă nu stăm bine pe picioare proprii, iar de aici vine o forță nevăzută, de neînțeles pentru noi, dar văd că și pentru dumneavoastră.

Cînd am purces la lucru, împreună cu domnul Berejan, care a fost coordonatorul normelor și al *Dicționarului ortografic*, am jurat să nu ne abatem nici cu o iotă de la normele de scriere de dincoace, deși contradicții la nivelul scrierii cuvintelor compuse, a sintagmelor cu majuscula fiecărui element și altele sînt, și o nemulțumire în suflet există. Dar am considerat normele de la București, pentru momentul acesta, ceva sacru. Ne-am spus că întîi trebuie să demonstrăm unitatea aceasta a scrisului și a limbii, să ne-o însușim conștient, ca să știm ulterior de ce intervenim cu remanierile. Noi sîntem de acord să purcedem la o perfecționare, dar nu în sensul în care sîntem antrenați astăzi de Academie, ci în sensul în care lingviștii îl știu prea bine. Acum am fi vrut, am fi avut nevoie de cinci-șase ani de răgaz, să ne apropiem, să circule valorile noastre comune. Ministerul nostru a comandat seturi întregi de manuale pe care le editează editurile dumneavoastră: am adus anul acesta pentru clasa întîi și pentru clasa a cincea, cele două cicluri din clasele primare și cele secundare ca să ne raliem și la programele dumneavoastră, la

nivelul de cunoștințe. Iar acum observați în ce situație sîntem puși noi, cei care am clădit ca o rîndunică cuibul acesta. Și, uite, acum te uiți cu jale cum se surpă. Și cine ți-l surpă? Frații!

Să ne fie iertată această intervenție orală; noi nu am pregătit referate pentru că noi, vă spun încă o dată, nu avem timp în această perioadă să stăm la biroul de scris sau în sălile de lectură să ne documentăm. Am vrea să facem numai lucruri folositoare pentru întreg neamul nostru, dar iată că se ivesc și situații, ca aceasta cu ortografia în care sîntem deturnați de la treburile importante, urgente și împinși la irosirea forțelor și a timpului. Totuși, trebuie să recunoaștem că sîntem într-un fel fericiți, cei care n-am prea fost aici în România sîntem măguliți, desigur, de onoarea ce ni s-a făcut, fiind invitați la Zilele Academice ieșene, pentru a ne spune cuvîntul. Avem astfel ocazia să vă vedem pe domniile voastre pe care vă cunoaștem din scris, încă din anii tinereții noastre. Vă mulțumesc frumos pentru această onoare pe care mi-ați acordat-o și sper că și mai departe vom fi mereu uniți în suflet și-n simțiri.

Alexandru DIRUL: De fapt, atunci cînd se discută problemele de tipul celor pe care le examinăm astăzi, trebuie să se țină seama, probabil, de faptul că lingvistica, totuși, și ortografia, care-i un aspect practic al acesteia, se deosebește radical de alte discipline umaniste, cum este istoria, de exemplu, și chiar știința literară, pentru că ea nu-i o știință ideologizată și adevărurile care se pun la o perioadă rămîn adevăruri valabile și pentru alte perioade. Printre altele, încercări de a ideologiza lingvistica, practică de proastă amintire, s-au făcut în fosta Uniune Sovietică, dar au suferit un eșec. E vorba, în parte, de noua învățătură despre limbă, promovată de Iacob Marr, care a încercat prin aplicarea legilor dialectice să explice istoria dezvoltării limbilor. Conform „noii teorii despre limbă”, trecerea de la o formație socială la alta duce cu sine la schimbări calitativ noi în limbă, astfel că, odată cu trecerea de la capitalism la socialism, limba societății devine alta. Absurditatea „noii teorii” era atît de evidentă, încît chiar însuși „părintele tuturor popoarelor” care, fără îndoială, susținea orice încercare de ideologizare a științei, a fost nevoit în '51 să apară cu un interviu în ziarul „Pravda” și să pună capăt acestei „științe”. Cînd încercăm să

revizuim lucrările lingvistice, inclusiv cele de ortografie, apărute în anii de pînă la Revoluție, lucrări care sînt rezultatul firesc al cercetărilor științifice, trebuie să avem drept crezămînt faptul că lingvistica nu-i o știință cu caracter ideologic.

De fapt, redarea grafică a fonemului [î] n-ar trebui să ne facă probleme. Vedeți dumneavoastră, cînd înaintașii noștri au încercat să aplice noua grafie, grafia latină, la scrierea limbii noastre, ei au intuit foarte bine sistemul acela de sunete-tip sau foneme, cum le spunem noi astăzi, și au reușit, totuși, conducîndu-se de principiul fonetic, să propună pentru fiecare fonem, pentru fiecare sunet-tip, un singur grafem, un singur semn, fără ca acesta să fie dublat. Și cu toate că alfabetul latin n-avea tocmai numărul necesar de semne s-a găsit, se pare, o soluție foarte reușită de a completa această lipsă prin folosirea semnelor diacritice (*ă, î, ț, ș*), sau a diagramelelor (*ci, gi, ch, gh*) pentru redarea sunetelor pe care nu le cunoștea latina. Ajustat în felul acesta la sistemul fonematic al limbii române, alfabetul latin a ajuns nu numai să noteze fiecare fonem, ci și să facă transparentă legătura dintre elementele acestui sistem, de exemplu, în cazul alternanței de sunete *t-ț; c-ț; g-ț; s-ș; a-ă*. Se înscrie aicea și corelația dintre *i* și *î* (avem alternanțe fonetice astăzi *i/î* (*cuvînt-cuvinte, vînd-vinde*) dar nu avem *a/î* sau invers). Pare să fie și acesta un motiv în plus contra încercării de a propune două grafeme pentru același fonem. Faptul că ar mai exista și alte cazuri cînd același fonem este redat prin cîteva semne grafice (e vorba de *c/k/q; v/w; i/y*) nu poate servi drept justificare pentru că grafeme-dublete se folosesc numai în cuvinte străine. În rest, dublări de grafeme pentru redarea aceluiași sunet nu există. Încercarea de a propune două semne pentru același fonem [î] ar însemna o deviere de la sistem. Este și acesta un motiv pentru care ar trebui să rămînem totuși la un singur grafem pentru redarea sunetului respectiv.

De fapt, încercarea aceasta (de-acum s-a vorbit destul aici) de a introduce două grafeme pentru un singur fonem va spori mult numărul dificultăților pe care le întîmpinăm noi, cei din Basarabia, la însușirea ortografiei, dificultăți care sînt și așa destule. De aceea, noi nu sîntem hotărîți să revedem regulile ortografice unice pentru toți vorbitorii de limbă română. Printre greutățile de care ne ciocnim noi la însușirea ortografiei aș menționa doar cîteva, determinate, în fond, de baza dialectală a vorbitorilor și de deprinderile ortografice bazate pe alfabetul

rus. În parte, întrucît în grafia rusă există trei semne pentru redarea literei *i* din alfabetul român (и, ѝ, ѡ — [i] plin, [î] redus, [i] mut) școlarului (și nu numai lui) îi vine greu să-și dea seama cum trebuie citit numele de familie *Cicalov* — [Čcalov] sau [Čicalov], numirile de substanțe : [berilî] sau [berilî], [cadmî] sau [cadmî], [magnezî] sau [magnezî]. Faptul că în fosta ortografie, bazată pe grafia slavă, noi nu notăm în scris, iotarea lui *e* de la începutul cuvîntului, cuvînte de tipul *iesle*, *ied*, ș.a.m.d., figurau în dicționar la litera *e* și elevul mai continuă să-l caute tot la litera *e* și în dicționarele cu grafie latină, scriindu-le, bineînțeles, cu *e*. Încă o problemă : scrierea lui *i* la începutul silabei, după vocală (*femeia*, *trebuie* ș.a.m.d.). Același elev își pune întrebarea de ce *istoria* se scrie cu un singur *i* (pentru că el era obișnuit să-l redea și-ntr-un caz și-n altul printr-un semn care redă diftongul — я). (De altfel, în drum spre Iași, am văzut scris *Isaiia* cu doi de *i*). Afară de aceasta, dificultăți mai presupune la noi scrierea cuvintelor străine, care, într-un caz, trebuie rostite conform pronunției din limba de origine, iar, în altul, pornind de pe poziția cum sînt rostite literele în limba română. Astfel se miră cititorul, de ce într-un caz scriem *combină* și citim [combină], iar în altul scriem *business* și rostim [biznis] ; sau scriem *chamois* și citim [șamua], dar scriem și rostim *restaurant* ; scriem *intermezzo* și citim [intermețo], dar scriem și citim *fascism*. Sînt multe cazuri de felul acesta. Nu mai vorbesc de nume proprii care ne fac numeroase probleme la scriere. Și aceasta din cauză că ele în fond sînt recopiate după limba rusă, unde se redă rostirea și nu grafia din limba de origine. Probleme, după cum vedeți, avem destule și dacă la ele se vor mai adăuga și cele care vor fi generate de propunerea de a folosi două grafeme pentru un singur sunet [î], aceasta va fi o povară în plus nu numai pentru elevi, ci și pentru cei adulți care încearcă astăzi să revină la grafia latină.

Totuși, pare că rămîne fără răspuns întrebarea *cui prodest* ? În situația aceasta, fără să vrei, îți vine să faci o paralelă : atuncea cînd cineva este amenințat de altcineva sau de ceva el încearcă să arate cu degetul în altă parte, pentru că în felul acesta poate să îndrepte acțiunea în altă direcție, fiind ferit singur de pericol...

Teodor COTELNIC : Mă gîndeam să vorbesc despre problema discutată în alt plan, dar, deoarece colegii care au luat cuvîntul ieri și astăzi au adus, mi se pare, suficiente argumente științifice ce dezaprobă completamente propunerile făcute în cele două ședințe ale Academiei Române — propuneri ce se abat de la normele ortografice în vigoare —, aș vrea să mă opresc pe scurt la unele considerente de ordin extralingvistic pe care dumneavoastră, prezenți în această sală, le cunoașteți, probabil mai puțin.

Spun de la început, nu poate fi vorba de acceptarea acestor amendamente ortografice promovate de Academia Română. E foarte rău, e o tragedie, nu pentru noi, ci pentru cultura națională, cînd specialiștii din alte domenii se consideră șefii noștri, diriguitorii noștri. Iată, la noi, la Chișinău, am simțit-o în perioada aceea grea, cînd persoanele din organele de stat și de partid, „specialiste în construcția socialismului“, ne învățau, ne dictau căile de „înflorire fără precedent“ a limbii naționale. Consecințele vă sînt cunoscute.

Nu știu de ce se întîmplă așa ceva în domeniul filologiei, observ lucrul acesta și la dumneavoastră. Bunăoară, în matematică, medicină, chimie, biologie, fizică etc., nu oricine se încumetă să propună formule, rețete, reguli, legi etc. În filologie se poate. Aici oricine se consideră specialist, mai ales cînd e vorba de ortografie. Invocîndu-se diverse motive de ordin sentimental, diverse preferințe personale sau aprecieri subiective, se neglijează principiile științifice ce stau la baza ortografiei românești de-a lungul timpului. Dar, după cum mărturisește istoria, de fiecare dată cînd se ignoră argumentul științific al specialiștilor, rezultatele nu sînt din cele dorite.

În această ordine de idei am vrea să amintim despre influența nefastă a proletcultismului asupra limbii române din anii '30—'40 în Republica Moldova, care a dus la ignorarea tradiției literare și lingvistice. Sub pretext că terminologia tradițională e „burgheză“ și nu reflectă „noua realitate socialistă“, ea a fost ștearsă cu buretele, născocindu-se în locul ei cuvinte, termeni, construcții și expresii artificiale plăsmuite după modele rusești. Publicațiile vremii sînt presărate cu mostre de tipul : *mîneștergură*, *gîtleghău*, *aburo-mergători*, *păstrelniți*, *apăcad*, *șenușelniți* ș.a., în locul corespondentelor cunoscute de toată lumea : *șervet*, *cravată*, *locomotivă*, *arhivă*, *cascadă*, *scrumieră*. Se înțelege, un

astfel de experiment lingvistic care ignora complet sistemul derivativ al limbii noastre n-a putut să prindă rădăcini.

Domnul ministru Nicolae Mătcăș a vorbit despre dificultățile pe care le întâmpină la ora actuală școala în procesul de însușire a ortografiei. La greutățile de natură tehnică (lipsa de cărți, manuale, cadre calificate etc.), se mai adaugă și altele de ordin ideologic. La noi, pe seama limbii se face cochetare politică. După ce s-au depus eforturi mari pentru restabilirea în drepturi a tradiției scrisului nostru, după ce majoritatea publicațiilor periodice, de toate nivelurile, cea mai mare parte a manualelor școlare, în pofida diferitelor piedici și neajunsuri, au trecut la grafia latină, se mai găsesc „tovarăși”, unii chiar dintre înalții demnitari ai republicii, care au recunoscut public că „ne-am prea grăbit cu trecerea la grafia latină”, că poporul nu înțelege limba „prea complicată” folosită de ziarele și revistele noastre. Vă asigur că și de problemele dezbătute aici nu vor întârzia să profite acești „patrioți” ai neamului moldovenesc, care trîmbițează în stînga și în dreapta Nistrului despre pericolul „românizării” limbii.

Deci, în momentul de față, cînd în Republica Moldova tensiunea politică este destul de mare, cînd există atîtea dificultăți economice, cînd au trecut abia doi ani și ceva de la revenirea la scrierea cu alfabet latin (31 august 1989), orice reformă ortografică este inoportună. Chiar unele mici „îndreptări” ar putea să ne coste scump.

Ca orice ortografie, actuala ortografie folosită în toate teritoriile limbii române poate fi perfecționată. Cred că niciunul dintre lingviști nu tăgăduiește acest lucru. Oricine poate avea rezerve față de o regulă ortografică sau alta, dar nu trebuie uitat că legea rămîne lege.

În continuare aș vrea să enumăr doar unele dificultăți privind însușirea ortografiei de către vorbitorii de limbă română din Republica Moldova, care au fost un timp îndelungat rupți cu desăvîrșire de tradiția scrierii cu alfabet latin.

Pentru mulți dintre cei care au învățat limba română pe baza grafiei ruse, în care există grafemul я (=ea, ia), apare problema scrierii diftongilor ea/ia. Nu totdeauna e clară ortografierea cu inițiala majusculă a tuturor elementelor (cu excepția celor ajutoare) sau numai a primului element din denumirile compuse de organizații, instituții, întreprinderi etc. Rămîne anevoioasă grafia cuvintelor compuse (cu blanc ori cratimă). Sînt

necesare unele precizări în privința folosirii apostrofului și a cratimei.

Deoarece noi stăm foarte rău la capitolul cunoașterea limbilor străine, întâlnim multe greutăți la scrierea și rostirea cuvintelor recent împrumutate. E vorba de neologisme a căror rostire în limba de origine diferă de modul cum sînt rostite de pe poziția grafiei noastre (de exemplu, *blues* pron. engl. [bluz], *bluf*, pron. fr. [bloef], *boom* pron. engl. [bum], *business* pron. engl. [biznis]).

În momentul de față, se simte din plin lipsa unui dicționar privind scrierea numelor proprii străine (atît a antroponimelor, cît și a toponimelor), lucrare ce ar putea fi elaborată numai cu ajutorul și concursul dumneavoastră.

Dacă la toate aceste greutăți și lacune s-ar mai adăuga și modificările propuse, nu știu care-ar fi în cele din urmă rezultatul. De aceea, rugămintea noastră, adresată dirigitorilor Academiei Române, este să lăsăm normele ortografice așa cum sînt. Să lăsăm să se mai răcească lucrurile și să ne ajutați să rezolvăm, adunați în jurul unei mese rotunde de lucru, adevăratele probleme ortografice, care, știm prea bine, nu lipsesc.

Lora BOSTAN : Mă aflu a doua oară în mijlocul cercetărilor lingviști. Pentru prima dată la Timișoara și acum la Iași. Țin să subliniez acest lucru, pentru că îmi face o deosebită plăcere. Noi, cei din nordul Bucovinei mereu sîntem dornici de aceste contacte la nivel științific, care nu numai că ne produc o revelație, dar ne fac să simțim această unitate spirituală : în limbă, în tradiție, în literatură, în știință. Nu vin dintr-un centru academic, vin de la o simplă catedră cu puține cadre didactice, unica din Ucraina care se străduie cu orice preț să mențină acea tradiție, acea cultură care a existat cîndva în Bucovina. Nu putem să nu facem acest lucru, pentru că este datoria noastră sfîntă... Orașul Cernăuți mai poartă și acum pașii lui Mihai Eminescu, pașii marilor clasici, marilor savanți. M-a bucurat nespus de mult întîlnirea cu doamna Vulpe, nepoata lui Sextil Pușcariu. Pușcariu care a fost la Cernăuți și se mai află și astăzi, pentru că profesorii de astăzi îi ridică cu pioșenie de pe rafturi cărțile ca să demonstreze tinerilor bucovineni că noi, românii

de aici, am avut valori spirituale, am avut profesori excelenți, am avut savanți de renume.

Sînt venită la Iași cu altă ocazie, dar aflînd despre problema ortografică pusă în discuție, am ținut să fiu prezentă la această masă rotundă. Ceea ce m-a întristat și m-a pus pe gînduri este situația lingvistică de acasă. O limbă slavă am învățat-o, acum ni se impune limba ucraineană ca limbă de stat și tot acum trecem pragul latinității. Nu vă pare cam greu? Ce-o să facă copiii noștri, care sînt și așa în mare încurcătură, avînd în față manuale scrise cu caractere chirilice și scriind pe tablă românește? Am vrea să fim lăsați să trecem cu cînte acest prag al latinității, ca să nu fim nevoiți să revenim din nou la lucruri vechi.

Avem unele ziare care încă n-au revenit la grafia latină, numai din cauză că lipsește baza poligrafică necesară, la fel se prezintă lucrurile și la editura „Carpați” din Ujgorod, unde din cînd în cînd își publică cărțile scriitorii români din nordul Bucovinei. Schimbarea ortografiei românești în etapa actuală ar complica și mai mult situația noastră lingvistică.

Mioara AVRAM: Să-mi manifest atitudinea cred că nu mai este nevoie, mi-am manifestat-o de mult timp, încercînd să merg pe linia pe care ne-o sugera astăzi distinsul nostru coleg, domnul ministru din Republica Moldova, Nicolae Mătcaș: să scriem în așa fel încît să înțeleagă cît mai mulți din afara profesiei noastre. Eu mi-am manifestat atitudinea încă de la începutul lunii martie într-un cotidian de largă difuzare, în „România liberă”, prin două articole succesive — mă rog, unul mai mare, împărțit în două —, tocmai încercînd să lămuresc și un public mai mare că avem a face cu ceea ce am numit *Diversiunea* a. Iar acum, de cînd au devenit parcă mai fierbinți împrejurările, adică după noul comunicat al conducerii Academiei de la sfîrșitul lui septembrie — începutul lui octombrie, am vorbit săptămîna trecută în cadrul dezbaterilor organizate chiar în clădirea Academiei Române de către Comisia pentru cultivarea limbii și anume comunicarea mea de joia trecută a fost intitulată *Procesul ortografiei*, pornind de la acuzațiile care se aduc ortografiei din 1953. Nu vă speriați, nu am de gînd s-o repet aici, nu vreau nici măcar să o rezum în tot ceea ce a

conținut, întrucât există oarecare speranță că va fi publicată chiar în „Academica”. Dar, pentru că unele lucruri au fost oarecum atinse, puse în discuție și aici, mi se pare că ar fi util să amintesc doar câte ceva din cele ce am spus acolo.

Încă din discuțiile de ieri, mi-a părut foarte bine că a rezultat că ne întâlnim direct în păreri cu ceea ce a spus domnul decan D. Irimia : ortografia din 1953 este declarată comunistă numai pentru rama ei, a spus dumnealui, eu am spus pentru ambalaj ; ideea este aceeași. Și dumnealui propune că, dacă e vorba s-o acuzăm că este comunistă sau să o apărăm că nu e, trebuie să discutăm conținutul, regulile în sine, „să o luăm la întrebări”, spunea domnul decan, să vedem ce are comunist în ea. În orice caz, nu au nimic comunist regulile care pun în discuție scrierea cu *â* sau *î* și scrierea *sînt* sau *sunt*. În comunicarea mea, eu mi-am exprimat părerea că, dacă există elemente de comunism în ortografia din '53, ele erau în legătură cu scrierea cu inițială minusculă a lui *Dumnezeu*, de exemplu, sau a cuvintelor *Crăciun* și *Paști*, căci acolo ateismul intervenea și cerea minimalizarea acestor substantive din cauza noțiunilor exprimate, de fapt dintr-un fel de misticism de-a-ndoaselea pentru că exprima o frică de cuvinte, de grafia lor simbolică.

Acuma, în legătură cu ceea ce s-a discutat astăzi, cu suplینirea absenței colegului S. Drincu, care ar fi trebuit să facă acel istoric al scrierii cu *î* și *â*. De fapt, el a rezultat și din referatele de ieri consacrate câte unei felii din istoria întregii ortografii și astăzi a fost din nou schițat de colegul Oprea. Totuși, câteva lucruri aş vrea să mai adaug, pentru că mi s-a părut că ieri istoricul s-a cam oprit la 1932, foarte bine făcut și cu foarte multe detalii utile, dar parcă a rămas un fel de gol între 1932 și principiile ortografiei actuale, de care a vorbit colegul I. Florea. De asemenea, poate că a rămas un gol între 1953 și ce ne propune conducerea Academiei în 1991. Se întreabă unii de unde a răsărit această idee de la 31 ianuarie 1991. Eu aş vrea să expun în câteva cuvinte două idei.

1) Prima este faptul că ortografia din 1953, momentul 1953, nu a apărut atunci din nimic, ci a început chiar din 1932, dacă vreți și mai înainte, pentru că a demonstrat comunicarea doamnei Magdalena Vulpe nemulțumirile existente de la 1904 și tot șirul de propuneri în favoarea lui *î*. Să nu uităm „Viața românească”, de care m-am mirat că nu a fost amintită ieri chiar la Iași, căci eu consider că unanimitatea pe care o avem aici,

poate mai mare decât în alt centru universitar din țară, se datorește tocmai școlii „Vieții românești”, școlii lingvistice a lui Philippide, pentru că el era lingvistul „Vieții românești”. Îmi pare bine că domnul I. Oprea a completat acest mic gol, dar rămîne să precizez că, din 1932, nemulțumirile acelea care s-au manifestat inițial în cadrul Academiei au continuat în ansamblul culturii românești. Ortografia din 1932 a fost criticată din momentul apariției broșurii cu regulile ortografice, din momentul lansării îndreptarului Pușcariu—Naum. Sigur, ea devenise oficială, dar, pe de o parte, ea n-a fost respectată de toate publicațiile epocii, „Viața românească” a continuat să scrie și în titlu cu *î*, ca să nu mai vorbesc de restul publicației. Pe de altă parte, avem mărturia atitudinii multor lingviști, mărturii care astăzi sînt sau trecute sub tăcere, sau prezentate denaturat. În 1932, Alexandru Rosetti, pe care unii încearcă azi să-l prezinte un partizan al revenirii la scrierea cu *â*, s-a pronunțat foarte categoric într-o amplă recenzie a regulilor ortografice votate de Academie în mai 1932, recenzie publicată în același an în numărul 4 din „Revista istorică română”, condusă de C. C. Giurescu, Gheorghe Brătianu, P. P. Panaitescu. În 1932, Alexandru Rosetti se pronunță categoric exact împotriva menținerii regulii nejustificate din 1904, arătînd că ea încalcă principiul fonetic și în același timp nu corespunde nici etimologismului, și, la fel de categoric, împotriva optării pentru *sunt*, aducînd argumente în favoarea lui *sînt*, pe care-l și folosește în tot cuprinsul articolului (scris cu *â*, pentru că revista aplica deja ortografia academică votată, dar cu forma *sânt*, nu cu *u*). O să spuneți : iarăși doar un lingvist..., specialiștii au probabil micile lor preferințe absolut personale. Nu e vorba numai de specialiști. S-a arătat ieri că la congresele filologilor români din 1926 și 1927, la care majoritatea participanților fuseseră tocmai profesorii din învățămîntul secundar, hotărîrea unanimă fusese pentru *î*. Puteți să rămîneți cu impresia că regulile din 1932 le-au închis gura. Nu ! Profesorii de română au continuat și după 1932 să ceară mereu scrierea cu o singură literă *î*. I-am arătat în pauză domnului academician Radu Voinea, pentru că știam că a fost elev la Craiova și își amintea foarte bine, acest *Îndreptar ortografic*, apărut în perioada de după 1932, la Craiova, publicat de profesorul D. Theodorescu din acel oraș ; el expune bineînțeles regulile Academiei, care erau oficializate și, printr-o decizie a Ministerului Instrucțiunii Publice, erau obligatorii în școală, dar

paragraful consacrat lui *â* și *î* începe așa : „Contrariu tuturor așteptărilor, Academia menține vechea regulă ortografică cu privire la scrierea lui *â* și *î* și anume” (urmează regula) și la sfârșit adaugă o notă, un paragraf întreg : „Scrierea aceasta n-are nici calitatea de a fi etimologică. Un ultim argument pentru menținerea lui *â* la mijlocul cuvintelor e că trebuie să scriem cuvintele *român*, *românesc* astfel, pentru ca străinii să-și poată da seama din scrierea acestor cuvinte că ne tragem din romani”. Așa și fusese propunerea de la Congresul Filologilor Români din 1926, generalizarea lui *î* cu această excepție, deci situația în care ne găsim noi din 1965 cu reglementările în vigoare. Academia admisesese în februarie 1932 scrierea numai cu *î*, făcând excepție pentru *român*, *românesc*, *România*, dar în ședința de la 25 mai 1932 Academia a votat revenirea la vechea regulă ortografică a lui *â*, „contrariu tuturor așteptărilor”. Un profesor din Craiova deci...

În perioada elaborării normelor nu numai Al. Rosetti a fost contra lor. Gheorghe Adamescu, în „Convorbiri literare”, a publicat *Problemele actuale ale ortografiei românești*, în care tot generalizarea scrierii cu *î* o susține. Dar, după aceea, Academia însăși nu considerase definitivă soluția adoptată ; în procesul verbal, în preambulul regulilor din 1932, se spune „deocamdată rămânem la regula din 1904”, pentru că academicienii nu au putut cădea de acord după cum știți, secția de specialitate făcuse o anumită propunere, dar, în fond, din cauza nespecialiștilor lucrurile au fost răsturnate. Societatea Profesorilor de Limba Română din București a dezbătut într-o serie de ședințe și a publicat în „Buletinul Societății” din 1940 lucrarea *Ortoepie și ortografie românească*, proiect întocmit de Mihail Gregorian, Ștefan Pop și Vasile V. Haneș, la care ni se spune că au contribuit cu „prețioase colaborări” profesorii și profesoarele N. N. Crețu, I. Garabet, C. V. Costea, Paul Papadopol, Olga Teodoru, Mariana Zamfirescu, cunoscuți profesori și inspectori din perioada interbelică. Acest proiect este ferm (și e făcut și cu discuții, nu conține numai reguli, ci ne redă câte ceva și din dezbaterile congreselor filologice și din dezbaterile academice), este categoric pentru generalizarea scrierii cu *î*, chiar și în cuvântul *român*. Deci soluția 1953 a fost din 1940, de la Societatea Profesorilor de Limba Română din București, care numai comuniști, slavofili, sovietofili nu puteau fi numiți. Academia însăși continua să discute problema ortografică. În arhiva Iorgu

Iordan s-a găsit o scrisoare a lui Sextil Pușcariu din 1938, în care Pușcariu enumeră o serie de puncte perfectibile, răspunzând scrisorii oficiale a lui Iorgu Iordan din partea secției Academiei (la această dată, 1938, când Iorgu Iordan era numai membru corespondent, îi cerea părerea lui Pușcariu și Pușcariu se arăta de acord). Într-adevăr, Pușcariu în acea scrisoare nu revenea asupra problemei pe care o discutăm azi, dar, în general, în legătură cu ortografia, propunea o mulțime de alte simplificări și regularizări pe care le găsim în cele 16 norme din '53, adică toate regulile în legătură cu scrierea diftongului /ia/, *ia* în alternanță cu *ie* și *ea* în alternanță cu *e* se discutau în Academie din '38. De altfel și în proiectul acesteia din 1950 există numeroase puncte comune.

Când s-a pus în regimul comunist problema ortografiei, ea s-a pus în primul rând pentru a exista o reglementare, pentru că vechea ortografie, din 1932, nu fusese generalizată, nu fusese aplicată de toate publicațiile, nici în perioada interbelică și cu atât mai puțin după 1944, când se manifestau în publicistica noastră diferite tendințe. În urma discuțiilor existente, făcute și de filologi, mulți fuseseră convinși de inutilitatea unor reguli, și, oarecum în mod tacit, și cei care o aplicau, de exemplu, în privința lui *â*, scriau din ce în ce mai puțin cu *u* final, care era parte integrantă a acelor reguli. Când a început să apară revista „Cum vorbim”, care era o revistă de lingvistică pentru marele public și care în mod programatic accepta, era obligată într-un fel să folosească ortografia oficială, după primele numere s-au primit scrisori de la cititori cu unele întrebări : dar ce ortografie folosiți ? Răspunsul a fost : cea oficială ! — Oficială, dar nu scrieți cu *u* final ! Și atuncia conducătorii revistei au decis să scrie și cu *u* final, ca să fie integral normativi. Dar ei nu-și dăduseră seama, rezultă din răspunsul dat de Al. Graur, că încălcau în acest punct ortografia, pentru că în deprinderea publică anumite balasturi ale ortografiei din '32 deja erau eliminate.

„Conducerea de partid și de stat” a cerut într-adevăr o ortografie, actul în sine, dacă vreți : era cererea de a se face o reformă. Acuzația care se aduce acum de către unii că în 1953 nu a fost o reformă, ci numai o reformulare a unor reguli din '32 mi se pare calitatea cea mai mare a acestei ortografii, că nu a răsturnat tradiția scrierii românești, ci numai a introdus ordine prin reguli, reformulând într-adevăr mai clar și mai unitar unele reguli anterioare, și a folosit prilejul pentru a îndeplini ceea ce

toți cei cu un minim de pregătire filologică doreau de-atîta timp, adică aplicarea mai consecventă a principiului fonetic. Această aplicare s-a făcut în trepte în istoria ortografiei românești, la fiecare nouă reformă a Academiei s-a mai împuținat ceva din trăsăturile etimologice, și din momentul în care s-a făcut prima reducere, din momentul în care s-a dat prima lovitură etimologismului, în 1881, de atunci de fapt nu mai era etimologism, și dumneavoastră, ieșenii, știți cel mai bine că s-a numit pseudo-etimologism sau etimologism românesc, pentru că etimologism nu mai putea fi. Conducerea de partid și de stat din anii '50 a cerut să se facă actul de reformă a ortografiei, dar nu anume ce să se reformeze, asta au hotărît în 1953 lingviștii și scriitorii, membri ai secției Academiei, în care mare rol a avut Sadoveanu la vremea aceea. Dovezi în această privință se pot aduce și din faptul că au existat proiecte succesive ale secției cu diferite variante, au existat și proiecte personale a doi academicieni care se ocupau în mod special de această problemă: Al. Graur și E. Petrovici. Forma actuală i se atribuie în totalitate lui Graur, dar nu este opera lui, el a avut proiectul lui și a avut cîteva păreri la care a ținut pînă la sfîrșitul vieții, le-a expus și în *Micul tratat de ortografie*, mai tîrziu, dar nici acelea nu sînt influențate de politică. *I scurt*, la care a ținut foarte mult academicianul Graur, nu era propus pentru că în rusă este *ѣ* (*kratko*). Pînă în 1904 scrierea noastră cu litere latine l-a avut pe *i scurt*, și aici, la Iași, August Scriban a publicat în 1939 *Dicționarul* său cu acest *і*, iar Scriban a fost acuzat de regimul comunist că era extremist de dreapta — șovin antisemit, dacă nu legionar —, în nici un caz nu era comunist (dicționarul lui, scris cu *i scurt*, vorbește de sentinela de pe malul Nistrului, care luptă cu dicționarul-n mînă împotriva rușilor). Eu nu sînt pentru introducerea acestei complicații în scrierea românească, dar există argumente pentru el, și ar trebui să discutăm pentru sau contra cu argumente științifice, iar nu cu procese de intenție, cu acuzații de tipul acesta că ar reprezenta o tendință de rusificare. Pentru străini ar fi un mare ajutor, și cînd vorbesc de străini mă gîndesc mai puțin la străinii din afara țării, că toți avem greutăți cînd învățăm o limbă, dar pentru minoritățile noastre, pentru cele din Republica Moldova sigur că ar fi mai ușor. Și Scriban, care-și expusese această părere încă din 1912 în lucrarea lui *Ortografia românească*, a avut în același an o recenzie elogioasă a marelui romanist Edouard Bourciez, la Paris, în

„Revue critique“, care-i aprecia tocmai scrierea cu *i* generalizat și acel semn *î* (scurt), pentru că, spunea Bourciez, această limbă română atât de interesantă este „deconcertantă“. În multe privințe pentru un străin, este grea, și orice se face pentru a o reda într-o formă mai ușor de asimilat este de salutat, încheind cu speranța că propunerile lui Scriban vor fi acceptate. Ele n-au fost acceptate în totalitate, s-a considerat că ar reprezenta o prea mare revoluție și este un principiu al reformelor ortografice pentru șansa de reușită să nu complice niciodată, să accepte în general tot ce este o simplificare; introducerea lui *i* scurt poate pentru unii ar fi o simplificare în sensul principiului fonetic, în sensul citirii mai ușoare, dar este o complicație fiindcă e un semn în plus, care necesită și cheltuieli ș.a.m.d., și în orice caz este împotriva tradiției românești din actualul secol, de aceea s-a respins unanim această propunere, care figura și în proiectul personal Graur, și în proiectul personal Petrovici, foarte deosebite în alte privințe. Iarăși o dovadă că nu au fost nici măcar asupra lor, presiuni din partea conducerii de partid și de stat ne arată diferențele dintre cele două proiecte. Da, aveau *î* (scurt) amîndouă, să zicem că li s-a cerut pentru rusificare. Dar de ce, atuncea, în privința scrierii cu *e* sau cu *ie* la început de cuvînt sau de silabă unul cere numai *e* (proiectul Petrovici), unul cere numai *ie* (proiectul Graur)? Pentru că era numai ideea de a face o regulă unică, de a introduce ceva mai simplu, nu că este sau nu mai asemănător cu rusa.

Acuma, în raportul prezentat de dl. președinte al Academiei, din 31 ianuarie, toată motivația repunerii în discuție a ortografiei, toate acuzațiile de comunism și de tendințe de rusificare aduse ortografiei din 1953 sînt făcute exclusiv pe baza introducerii, prefetei la *Micul dicționar ortografic*, o prefată care scandalizează într-adevăr pe orice cititor actual, pe care n-ar fi semnat-o nimeni — și de altfel nu a semnat-o nimeni nici atunci și s-a publicat fără semnătură tocmai pentru că nimeni n-ar fi subscris-o cu plăcere —, dar observați că nici măcar edițiile următoare nu au mai reproduș-o. Imediat ce a mai fost o oarecare slăbire a lanțului chiar în acel regim, s-a renunțat la ceea ce se înșirase acolo, despre „învățătura genială“ sau mai știu eu ce, afirmații care nici măcar nu erau ilustrate, în introducerea respectivă cu ceva din conținutul regulilor. Unele ziare, repetă acuzațiile din acest raport sau, paralel, adaugă și altele. Sînt o in-

venție a anului 1991, a perioadei de după 1989 ? Nu ! Există și aici un gol pe care, mai pe scurt, vreau să-l umplu arătând că (2) și campania din 1991 are antecedente.

Ortografia din 1953 a fost acuzată din capul locului de comunism, de slavofilie sau măcar de intenții de delatinizare, din străinătate, din cadrul emigrației române și de către unii străini. Există, am putut depista, o serie de articole care s-au publicat în străinătate, începînd cu anul 1954, în acest sens, în general nu la obiect, ci tot cu acuzații generale. Să știți că sînt analizate punct cu punct cînd le răspunde foarte bine un lingvist străin — care este german, este deci un judecător neutru, un arbitru, n-avea de ce sau de cine să fie influențat poate chiar din punct de vedere politic era mai degrabă solidar cu autorii lor, decît cu comuniștii din țară — și anume K.-H. Schroeder în 1966, în *Zur Entwicklung der rumänischen Orthographie*, în „Zeitschrift für romanische Philologie“. De remarcat că, în timp ce acuzațiile sînt aduse prin reviste culturale de studii sud-est europene sau prin „Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg“ — deci o publicație internă a grupului de emigranți — ș.a.m.d. răspunsul, cu toată bibliografia și cu analiza, punct cu punct, a regulilor, cu dovezi asupra rădăcinilor lor istorice, a faptului că nu au nici o legătură cu culoarea politică, este dat în revista în fața căreia cred că toți ne închinăm, „Zeitschrift für romanische Philologie“. Dar emigrația nu totdeauna a avut o poziție argumentată împotriva ortografiei. Mulți scriau așa pentru că nici n-au mai aflat că s-a schimbat ceva, n-au mai păstrat legătura cu țara într-un fel în care să afle de noua normă ortografică și să se simtă datori să o aplice. Mie mi s-a părut foarte semnificativ — am citat în comunicarea mea de la Academie și aș vrea să-mi dați voie să vă citez și Dvs. — ce spune Regele Mihai I al României în această privință, pentru că ni se scot ochii și cu asta : Casa Regală scrie cu vechea ortografie ! Da, scrie cu vechea ortografie, uneori aplicată greșit, că a apărut și în ziarele noastre, în unele mesaje, scris *bineînțele*s cu â, după poziție în interiorul cuvîntului, fără a se ține seama de excepția referitoare la compuse. Scriu, într-adevăr, cu â nu numai purtătorii de cuvînt, reprezentanții Casei Regale, scrie și Regele însuși. Dar care e poziția lui putem afla din unele interviuri pe care le-a dat și din recenta carte a lui Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, apărută în acest an. Citez ce spune Regele : „Eu am rămas cu vechile obiceiuri ortografice : â, apostrof în loc de

linioară. N-am verificat ca să-mi pot da seama în ce măsură noua ortografie se justifică. Sigur că specialiștii știu mai bine ce și cum. Eu scriu cum am apucat în țară". Una e să scrii în virtutea inerției și alta e să spui că așa trebuie, știu eu mai bine decât toți. Vedeți ce-nseamnă bunul simț !

Eu cred că specialiștii știu care trebuie să fie atitudinea. Poate că iarăși am vorbit prea mult, vă rog să mă iertați că nu pot vorbi destul de rece, cum ar trebui, dar mi se pare că ceea ce se face este o crimă de dezinformare, în primul rând, a celor care nu sînt de meserie. Vă mulțumesc !

Stelian DUMISTRĂCEL : Aș vrea să mă opresc asupra cîtorva aspecte la care pînă acum s-au făcut numai referiri sporadice sau care nu au fost abordate. Unii dintre antevorbitori au prezentat incriminările aduse normelor ortografice din 1953. Dar nu este vorba doar de faptul că acestea ar fi „comuniste”, ci și de acela că esența „reformei” ar fi fost impusă de „tancurile sovietice !” Punctul de plecare îl constituie citarea *introducerii* de la *Micul dicționar ortografic* în primul dintre textele difuzate de Academia Română, pe baza căreia este subliniată lansarea modificărilor ortografiei sub semnul conjuncturii politice, cu o motivare oficială obedientă și demagogic sociologizantă. Paragrafele din *introducere* care au fost citate invocau și „înviorarea” lingvisticii românești în urma apariției lucrării lui Stalin intitulată *Marxismul și problemele lingvisticii*, și imperativul revizuirii ortografiei ținînd seama de faptul că sistemul fonetic al limbii române este mai apropiat de cel al limbilor slave și de deosebirile față de celelalte limbi romanice etc., argumente ce nu aparțin oficialității politice, ci lingviștilor vremii !

Pentru noi problema se pune însă astfel : una este *cadrul* în care au fost motivate modificările aduse atunci ortografiei, și alta este *esența* normelor adoptate, aspect asupra căruia au insistat toți cei care au luat cuvîntul la această masă rotundă. Mai mulți antevorbitori au stăruit și asupra ideii că noi, acum, nu ne „batem” cu nimeni, deși, s-ar părea, că ne „batem” între noi, reacționînd la un eveniment care, în mod paradoxal, s-a produs în afara mediului profesional al lingviștilor. Au fost lansate aici adevărate apeluri din partea colegilor din Republica Moldova și din nordul Bucovinei ; ținem să-i asigurăm pe co-

legii noștri citați că noi am intuit și am fost sensibilizați mai de demult asupra tuturor problemelor pe care le ridică adoptarea grafiei latine în teritoriile românofone din afara granițelor țării, inclusiv asupra aceleia a introducerii inoportune a unor modificări în ortografie (așa cum ne-am pronunțat și în observațiile pe marginea propunerilor de „corectare” a normelor venite din partea conducerii Academiei, observații înaintate secției de profil a acestei instituții încă din martie 1991). Dar ne preocupă, în egală măsură, și implicațiile social-culturale ale unei atare bulversări chiar în România, întrucât scrierea (corectă) este unul din atuurile integrării culturale în condițiile unei societăți competitive.

Trebuie să observăm că în ceea ce privește opțiunile în domeniul ortografiei există două poziții: una *doctrinară* (reflec-tată de toate reglementările de tip etimologist), și alta *pragmatică*. Acuzăm doctrinarul de acum patru decenii, dar vrem să introducem efecte ale altei doctrine, pe baze greșit motivate, în fond. Profund doctrinare sînt regulile ortografice stabilite de Academia Franceză în secolul al XVI-lea, doctrinară a fost ortografia etimologist-latinizantă de la noi, dar tot doctrinară este și „îmbunătățirea” ce se urmărește acum. Cealaltă atitudine, pragmatică, s-a manifestat la noi, progresiv, prin regulile adoptate începînd din 1881, pînă în februarie 1932. În mod ciudat, este destul de greu să te ralizezi astăzi poziției pragmatice, pentru că această opțiune ar trăda, aparent, inapetență intelectuală și culturală, dat fiind că ortografia fonetică este (sau pare) prea simplă, pe cînd cea etimologică se asociază, voit sau involuntar, măcar cu o notă de „savantlîc”. Reprezentanții Școlii Ardelene și continuatori ai acesteia declarau deschis că pentru a scrie corect trebuie să știi nu numai latina, ci să cunoști și regulile „coruperii” acesteia pe teren dacoromânesc. De altfel, regulile ortografice ale Academiei Franceze urmăreau, după cum s-a apreciat, realizarea distincției între „les gens de lettres” în raport cu „les ignorants !” Dacă vom urmări însă doar citatele prin care este ilustrat cuvîntul *orthographe* într-un dicționar francez, putem lua cunoștință de atitudinea celor mai mulți oameni de spirit francezi (începînd cu Voltaire) asupra ortografiei limbii lor, lăsînd la o parte criticile la obiect și propunerile de simplificare din numeroasele studii consacrate acestui subiect apărute în Franța pînă în ultimul timp.

Ca să ne învingem „teamă” că optînd pentru scrierea simplă, fonetică, am putea fi, eventual, considerați drept „troglo-diți”, ne putem referi la faptul că pragmatismul, convertit la noi de Titu Maiorescu în „principiu intelectual”, a fost susținut de personalități marcante ale lingvisticii și ale spiritului, a căror cultură se află în afara oricărui dubiu. Putem cita, de exemplu, numele savantului indoeuropenist Antoine Meillet (în același timp un lingvist *sociolog*), care a comentat și a respins pedantismul ortografiei franceze, ori cel al lui Bernard Shaw, cunoscut pentru îndîrjirea cu care a ridiculizat dificultățile inutile ale scrierii limbii engleze, susținînd introducerea unui sistem de scriere fonetică printr-un „new British one-sound-one-letter alphabet”.

În lucrarea sa *Les langues dans l'Europe nouvelle* (1928), cuprinzînd pagini semnificative dedicate ortografiei franceze, Meillet, deși sublinia că este greu, ba chiar periculos, să încerci reînnoirea unei vechi construcții, compusă din piese diverse, strîns ajustate în timp și de către uz, schițează chiar propuneri de principiu privind adoptarea unei scrieri fonetice. Găsim aici și exemple referitoare la dorința unora de a arăta prin scriere că limba română descinde din latină. Meillet, care nu era deloc un „ignorant”, în schimb era preocupat de implicațiile social-culturale ale scrierii, invocă păstrarea, pedantă, în ortografia franceză a grupurilor de litere *th* și *ph* în chiar cuvîntul *orthographe*, sau apariția lui *ph* în *télégraphie*, opinînd că scrierea acestor cuvinte ca în italiană sau spaniolă, limbi cu ortografie fonetică, nu ar prezenta nici un „pericol”, căci nu ar „ascunde” originea helenică a respectivelor lexeme persoanelor, destul de puțin numeroase, care știu într-adevăr limba greacă!

Voi cita alte cîteva fapte ce pot fi invocate în discuțiile asupra ortografiei, purtate în alte medii decît cel al lingviștilor. Așa, de exemplu, dacă în acest domeniu vrem să ținem seama și de opinia unor mari oameni de spirit, abordînd problema ortografiei din unghiuri diverse, să ne oprim puțin asupra cîtorva aprecieri ale lui George Bernard Shaw în legătură cu ortografia engleză, una din cele mai complicate ale unei limbi moderne din Europa: „Nu e nevoie să repet argumentele cunoscute despre irosirea timpului învătătorilor și dificultățile presărate în calea copiilor englezi care învață să citească propria lor limbă, sau faptul că nimeni fără o memorie *vizuală* pentru cuvinte nu reușește să stăpînească ortografia convențională oricît de în-

vătat ar fi, sau despre bariera dintre Anglia și Franța ridicată de către ambele națiuni, care folosesc tiparul pentru a-și ascunde limba una de alta"; „Dacă nu adoptăm un sistem de ideograme chineze, să învățăm pe de rost câte un semn arbitrar separat pentru fiecare cuvânt din dicționar, trebuie să scriem fonetic". Mai mult, pragmatismul englez și-a găsit o manifestare excelentă în felul de a vedea lucrurile al lui Shaw: în timpul ultimului război, acest incomod de geniu s-a adresat de mai multe ori oficialităților britanice în scopul simplificării scrisului anglo-americanilor; calculând timpul, hîrtia și cerneala pierdute de aceștia prin scrierea de litere inutile, el a apreciat că suma corespunzătoare ar fi acoperit cheltuielile celui de al doilea război mondial!

În continuare aș vrea să mă refer la câteva aspecte pragmatice legate de ortografia limbii române. În 1863, în cea de a doua ediție a lucrării sale *Standard Alphabet...*, Richard Lepsius (mă refer, așadar, la personalități din lumea științei al căror pozitivism nu poate fi pus pe seama „comodității” sau a „inerției”) a propus pentru limba română un alfabet compus din 23 de litere latinești. În textul prin care își comentează propunerea acest cunoscut egiptolog german, ale cărui cursuri le-a audiat și Eminescu la Berlin, Lepsius se arăta surprins de faptul că românii, care nu erau „apăsați” de o tradiție de secole de scriere savantă (etimologizantă), în momentul adoptării alfabetului latin recurgeau la soluții doctrinare, generatoare de confuzii.

În această ordine de idei trebuie, numaidecît, invocat Titu Maiorescu, personalitatea cea mai importantă care a determinat la noi, în 1881 și 1904, orientarea spre ortografia fonetică (de fapt, fonematică), ale cărei baze au fost puse, așa cum s-a arătat, prin studiul său *Despre scrierea limbii române* (1866). În treacăt, s-ar putea observa că autorul face eforturi ce par puțin... exagerate pentru a găsi corespondente latinești unor litere chirilice, fără a se referi la soluțiile deja oferite de Lepsius, savant pe care, totuși, nu-l ignora (în studiul amintit îl citează de câteva ori). S-a menționat aici că, în ceea ce privește problema ortografiei, mentorul Junimii pornea de la preocupările tatălui său, Ioan Maiorescu, astfel că am putea da răspuns nedumeririi formulate prin ipoteza revendicării unei priorități... în familie! Iată însă unul dintre argumentele pragmatice în favoarea ortografiei fonetice aduse de Maiorescu, o culme intelectuală a epocii: „Litera nu are altă treabă decît să mă conducă pe cît

se poate de iute afară din sine spre auz și înțeles și este vederat că în proporția în care mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, în aceeași proporție îmi voi fi întârziat mai mult scopul scrierii, adică înțelegerea...". Aceasta poate fi socotită una din cele mai pătrunzătoare formulări ale implicațiilor *principiului intelectual* în scriere.

Este de presupus că această optică s-a transmis și unor „junimiști“, dintre care aș vrea să mă refer numai la Eminescu și la Slavici. Astfel, în câteva observații asupra pronunției limbii române dintr-un manuscris datînd din anii 1870—1871, Eminescu sublinia, dintr-o perspectivă strict socio-culturală, pericolul schimbărilor intempestive în domeniul lingvisticii aplicate, chiar atunci cînd ar exista motive întemeiate : „Cercetările sînt foarte interesante, foarte bune, foarte folositoare ca atari, dar a trece cu ele în domeniul faptului, astfel încît fiecare descoperire nouă [am putea adăuga aici — fiecare *idee* sau *preferință*] să fie *mama unei ortografii și-a unui sistem de limbă nouă*, ni se pare *fața cea mai nedreaptă față cu o lume ce scrie și citește și care, dotată pe fiecare zi c-un alt sistem, va ajunge ca, din îndreptare în îndreptare să nu mai poată scrie drept, [să] piardă și simțul justetei*“. Credem că trebuie să ne gîndim bine la aceste cuvinte cînd avem în vedere consecințele socio-culturale ale modificării normelor ortografice nu numai în Republica Moldova, ci și la noi.

Referitor la perceperea *principiului* scrierii fonetice, Slavici face figura unui... naiv ! În câteva fraze ce surprind esența desprinderii anevoioase de scrierea mnemotehnică a răbojului, el credea că *Budulea cel bătrîn* putea înțelege superioritatea sistemului ce și-l însușise fiul său, în care fiecărui sunet îi corespunde un semn : „de cîte ori suna într-un fel, el scria aceeași slovă“, față de *încifrarea* răbojului, pe care „tragi o creștătură și asta vrea să zică o zi de lucru ori o oaie, tragi o cruce și asta vrea să zică un car de pietriș ori un berbec“

Să ne fie iertat faptul că recurgem la astfel de argumente, dar, dacă doctrinarul este exclusiv solemn, pragmaticul poate apela, cum am văzut în cazul lui Shaw, și la confruntarea cu aspectele care solicită spiritul. Iar unul dintre acestea ar putea fi ipostaza ca, prin scriere, să transformăm pe fiecare știutor de carte din România într-un filolog, cunoscător al aspectului grafic al limbii latine (intenție ce pare să-i aibă în vedere astăzi și pe străini, turiști sau oameni de afaceri, căci filologilor originea

latină a limbii române nu trebuie să le fie demonstrată prin ortografie!).

În lucrarea sa din 1875, intitulată *O nouă încercare de soluționare a problemului ortografic...*, Gian Luigi Frolo, care a fost profesor de filologie romanică la Universitatea din București și care cunoștea operele lui Lepsius și Maiorescu, se referea la o astfel de situație pornind de la normele ortografice din 1869 ale Academiei Române: „Voind a preface în filolog pe orice bragagiu sau pe orice băiat de cârciumă, care după sistemul fonetic tot ar putea să citească și să scrie într-un mod tolerabil, *sarsailismul* [etimologismul este „botezat” după celebrul prototip din polemica lui I. Heliade Rădulescu, acesta unul dintre autorii propunerilor din 1869] nu izbutește decît a dezgusta sau a zăpăci poporul...; iar cît pentru lumea învățată, nu poate a o îndestula prin etimologii de porunceală”.

Deoarece o ultimă sesiune a Academiei Române s-a desfășurat sub un generic ce amintește titlul discursului de recepție, din 1923, al lui D. Gusti, *Ființa și menirea Academiei*, am revenit la acest discurs. Gusti a dovedit că în epoca modernă o atare instituție poate fi „mai mult decît un salon închis de conversație științifică și literară” (în care, am adăuga noi, s-ar putea eventual legifera și ortografia), urmînd să-și asume „o necesară și profundă funcție socială și etică”, prin organizarea *cercetării*, „după o vedere de ansamblu către un scop comun”. Corolarul ce se impune este acela că problema ortografiei se cere a fi scoasă de sub semnul circumstanțelor (de care, subliniem, nu trebuie să facem abstracție nici pentru momentul 1953, dar nici în cel de față) și încredințată și judecării obiective, întrucît și astăzi, la fel ca și după primul război mondial, demnitatea Academiei Române nu ar trebui (după cum scria tot Gusti) să-i permită acestei instituții științifice să se lase „turburată de ambiția popularității”, tentație ce pare să sugereze o pornire cel puțin exorcizantă.

A fost invocată, la noi, înainte și acum, trebuința unor concesiuni etimologice „sentimentale” (spre deosebire de etimologismul mai vechi, principial). Într-o fază a civilizației în care audiovizualul concurează alarmant tiparul, într-un moment de estompare a strălucirii *galaxiei Gutenberg*, singurul „sentimentalism” pe acest teren, pentru care nimeni nu și-ar putea atrage, credem, nici un reproș, ar fi păstrarea publicului de cultură medie de partea scrisului și a literei cărții, printr-o ortografie cît mai acce-

sibilă, sprijinindu-i astfel și pe românii din afara granițelor țării, după cum se exprima o colegă aici, să treacă „pragul latinității” fără a le îngreua drumul, cu o condamnabilă nepăsare.

Eugenia DIMA : Aș avea o întrebare : cine sînt autorii proiectului propus pentru discuție ?

Pînă acum, după cum se știe, toate proiectele sau amendamentele ortografice au fost semnate de lingviști, nu însă și acesta. Dacă ar fi să ne mai păstrăm simțul umorului, am observa că, în ultima sută de ani, filologii noștri s-au străduit să stabilească paternități pentru tot felul de scrieri din secolele XVII, XVIII și iată că acum, la sfîșitul secolului al XX-lea, ne pomenim cu un text, de o asemenea importanță, anonim. Consider că acest proiect ortografic trebuie, în mod obligatoriu, semnat de lingviști care l-au alcătuit deoarece, fiind invocate și argumente lingvistice, presupun că, fără îndoială, au participat aici și niște lingviști. Trebuie să-i știm !

Ne simțim măguliți de atenția pe care o acordă Academia Română cercetărilor lingvistice, dar încurajarea acestora nu ar trebui să înceapă cu propuneri de modificare a ortografiei, considerată de specialiști a fi un bun cîștigat. Academia ne-ar putea într-adevăr sprijini prin întinerirea personalului de cercetare, mărirea numărului acestuia și stimularea lui pentru a putea face față proiectelor de importanță vitală pentru orice cultură modernă, care își așteaptă finalizarea : *Dictionarul limbii române*, *Atlasul lingvistic român*, dicționarele toponimice, lucrări aflate în planurile Societății Academice, cu care astăzi Academia Română își face un titlu de glorie. De asemenea, se impune cercetarea și editarea scrierilor din perioada veche, care sînt încă departe de a fi mulțumitoare, cu toate eforturile deosebite făcute pînă acum de specialiști. Numai după studierea unui număr cît mai mare și mai variat de texte se vor putea trage concluziile cele mai corecte în legătură cu istoria limbii noastre, cu evoluțiile fonetice, cu valoarea fonetică a slovelor chirilice, cu exercitarea diverselor influențe asupra limbii noastre etc.

Este un drum lung și anevoios pentru care solicităm ajutorul Academiei, iar rediscutarea unora dintre normele ortografice se va putea face doar la sfîrșitul acestui drum, în deplină cunoaștere a realităților lingvistice românești.

Dan MĂNUCĂ : După cuvîntul doamnei Mioara Avram, care a întregit atît de substanțial cele spuse de colegii lingviști, îngăduiți-mi, vă rog, cîteva minute și mie, care stau în preajma lor. Ce am observat eu ? În ultimul timp, în toată țara se poartă discuții și mereu se revizuiesc lucrurile, în special în domeniul umanist. Se revizuiește istoria literară, se revizuiește literatura însăși, istoria propriu-zisă și, în general, disciplinele umaniste. Procesul mi se pare firesc și în cadrul acestuia cred că trebuie privită și dezbaterăa asupra ortografiei : a pune sub semnul întrebării un întreg sistem social. Acesta cred că este unul din motivele discuției. De aceea, discuțiile mi se par necesare, pentru că aduc clarificări, ele vin și pun la punct lucrurile, le vor pune la punct, atît cît se va putea, și în domeniul istoriei, și în domeniul istoriei literare, în domeniul criticii literare, în domeniul altor științe sociale. Ceea ce mi se pare că merită subliniat, avînd în vedere și calitatea mea de membru al Uniunii Scriitorilor — n-aș vrea să angajez Uniunea Scriitorilor aici, cu atît mai mult cu cît în secția de specialitate există scriitori membri ai Academiei și am observat poziții foarte oscilante ale scriitorilor din secția respectivă —, dar pot vorbi ca membru al Uniunii Scriitorilor, ca o datorie, cel puțin. Din discuțiile care s-au purtat două zile aci, a reieșit cu foarte multă claritate lucrul subliniat de d-na Avram, cu atîtea argumente, că ortografia din 1953 nu este rezultatul unui sistem politic, ci este rezultatul muncii unor specialiști. Acesta mi se pare lucrul de căpetenie care trebuie evidențiat și făcut cunoscut publicului larg.

În al doilea rînd, ceea ce mi se pare important este că sistemul ortografic actual a ajuns la o mare simplitate a comunicării. Acest sistem nu este format din licențe. Mie mi se pare că propunerile care vin acum introduc licențe. Or, din întreg angrenajul pe care-l presupune orice viață socială, orice organizare socială, am impresia că politicul cuprinde cele mai multe distorsiuni. Dacă se vor admite mai multe modificări, de genul celor propuse, se va ajunge să se introducă exact ceea ce se reproșează actualului sistem, să se introducă într-un sistem elaborat de specialiști, de o maximă liniaritate, aceste distorsiuni foarte specifice elementului politic, ceea ce este extrem de periculos. Abia am scăpat de dominarea politicului și, din neștiință, cădem, prin exces, pe o pantă tot politică.

Mi-aș permite să reamintesc aici cele spuse de domnul Mățaș în legătură cu absența dintr-o comisie de limbă a domnului Berejan, a domnului Dîrul, a specialiștilor. Aș întreba și eu : nu este obligată conducerea Academiei de a da dreptul de a decide într-o chestiune specifică specialiștilor din cadrul Academiei ? În această comisie figurează domnul academician Coteanu, dar, unde sînt doamna Mioara Avram, doamna Magdalena Vulpe, unde colegii noștri de la Facultatea de Litere din Iași, din Cluj, din Timișoara, de la institutele academice, specialiștii din Iași, din Timișoara, din București ?

Prin introducerea acestor distorsiuni se alterează rolul cultural extrem de marcant pe care l-a avut și îl are ortografia. Aș veni aici și cu perspectiva la care mă obligă calitatea de membru al Uniunii Scriitorilor. Dacă un ziar de-al nostru ar considera ortografia actuală comunistă și și-ar introduce propriul sistem ortografic, ce s-ar întîmpla ? Ce s-ar întîmpla dacă „Libération” ar considera sistemul ortografic francez drept royalist și ar introduce sistemul ei ? De ce ar face acest lucru revista „Academica” ? Nu cred că trebuie procedat în acest fel și chiar mi se pare că este o aberație extrem de periculoasă. Un experiment de felul acesta în fizică poate să nu ducă la nimic, căci se petrece în laborator, dar a pune o firmă *Pâine* și o alta *Pîine*, poate să ne coste scump. (Mai ales dacă magazinele sînt și goale !).

Gavril ISTRATE : Discuțiile referitoare la ortografie sînt vechi, de peste 150 de ani. Ele au fost provocate, în primul rînd, de înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin. Înainte de momentul respectiv, lucrurile erau foarte clare, așa cum au afirmat, la vremea lor, atît Petru Maior cît și Timotei Cipariu. Ortografia din vremea alfabetului chirilic se distingea printr-o claritate impresionantă. Latiniștii au militat pentru o ortografie în care cuvintele să aibă un aspect cît mai apropiat de cel din limba latină, spre deosebire de Titu Maiorescu, care, în cartea sa *Despre scrierea limbii române* (1866), a pledat pentru principiul fonetic, zicea el, dar care, în realitate, era pseudofonetic. În treacăt fie spus, Maiorescu se dovedea tributار lui Petru Maior. Cu alte cuvinte, sistemul preconizat de el nu era cu totul nou, ci își avea originea în străduințele înaintașilor. Constatarea aceasta este valabilă pentru toate sistemele de mai tîrziu. Orto-

grafia din 1904 a rezultat din confruntarea diverselor păreri exprimate, mai înainte, în publicațiile vremii. Ortografia din 1932 nu este decît o variantă îmbunătățită a celei din 1904, așa cum cea după care ne conducem noi, astăzi, nu-i decît reluarea, cu completările de rigoare, a celei din 1932.

Datorită concepției diferite, pe baza căreia își fundamentau cercetările lor, cei trei șefi de școală de la universitățile din București, Iași și Cluj nu mergeau totdeauna împreună, în privința ortografiei. Philippide și Densusianu erau adepții lui î. Sextil Pușcariu, urmînd tradiția ardelenescă, scria cu â. Sub influența lui Philippide, marea revistă ieșeană „Viața românească” a impus chiar în titlu pe î. Sprijinatorii acestui punct de vedere se gîndeau, în primul rînd, la înlăturarea unor confuzii, care se făceau, în permanență, nu numai în școală, ci și în presă, după cum ei urmăreau marcarea, în scris, a fiecărui sunet printr-un singur semn.

În ortografia din 1932 se face simțită tendința de a impune o ortografie unitară. Este ușor de înțeles că nu toată lumea a fost de acord cu principiile stabilite atunci, dar, împotriva acestui fapt, ea a fost acceptată fie și ca o consecință a constatării că e mai bun un sistem ortografic unic, chiar cu unele scăderi, decît mai multe prin care nu se poate ajunge la o conciliere. A mai înclinat, în balanță, și ideea că ortografia trebuie să contribuie nu numai la unitatea limbii, ci și la cea a poporului însuși.

Discuțiile cele mai numeroase, pe teme de ortografie, au avut loc între moldoveni și munteni, ca urmare a stărilor de lucruri din perioada anterioară Unirii de la 1859, cînd deosebiriile puteau fi înțelese și justificate. Iată însă că, la zeci de ani după Unire, procesul continuă.

Mai tîrziu, la disputa dintre moldoveni și munteni se adaugă alți creatori de sisteme, între care cel mai important este cel latinist, ale cărui ecouri nu s-au stins nici astăzi. S-a ajuns, la un moment dat, la situația îngrijorătoare că aproape fiecare cărturar își avea sistemul său ortografic. Lucrul acesta l-a făcut pe Ibrăileanu să vorbească de un adevărat haos în ortografie. În broșura sa intitulată *După război*, apărută la Iași în anul 1921, el scria: „După introducerea literelor latine, a început un haos în scrierea limbii, care n-a încetat cu totul nici pînă astăzi. Greutatea de a adapta alfabetul latin la sunetele limbii române, tendințele lingvistice datorate curenților politico-naționale, ignoranța, arbitrarul personal sau de coterie. etc., au dat

naștere la tot felul de ortografii. Neexistînd o singură ortografie de la care orice abatere să fie un semn de incultură, neștiința nici unui sistem ortografic din cele dominante nu putea trece drept o rușine, un lucru infamant, într-o țară unde era așa anarhie ortografică. La rigoare, agramatul putea beneficia și el de a avea o scriere personală" (pag. 60—61).

Ideea lui Ibrăileanu o vom regăsi, după mai bine de zece ani, în prefața cărții *Îndreptar și vocabular ortografic*, pe care Sextil Pușcariu și Teodor Naum l-au întocmit în urma definițiilor sistemului ortografic din 1932 : „Organizația modernă și disciplinarea vieții sociale cer din ce în ce mai mult o îngrădire a libertății individuale și o supunere la anumite norme convenționale și în privința graiului, ca mijloc de a-ți împărtăși gândurile și preocupările. *La popoare cu o civilizație înaintată, a face greșeli de gramatică sau de ortografie este semnul cel mai evident al lipsei de cultură*" (ed. a II-a, pag. 4).

Sistemul din 1932 a pus oarecare ordine în ortografie. În 1953 această ordine nu a fost cu nimic tulburată, ci, dimpotrivă, desăvîrșită. Intervenția specialiștilor de atunci, oameni cu autoritate în materie și cu simț de răspundere (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Emil Petrovici, Al. Graur, Dimitrie Macrea ș.a.) n-a însemnat o rupere de sistemul anterior ; ea se rezumă, doar, la unele completări și la cîteva rețușări. Între sistemul din 1932 și cel din 1953 deosebiri sînt minime și, de aceea, nu vîd necesitatea unor intervenții răsturnătoare. Nu avem nevoie să întoarcem lucrurile înapoi, la perioada anterioară anului 1932, și, în același timp, nici nu este acum momentul cel mai potrivit de a ne abate de la un drum inițiat cu multă vreme în urmă, pe care l-au străbătut oameni pricepuți și de încredere. Să nu uităm că o „tulburare“ a ortografiei n-ar produce numai derută în rîndul vorbitorilor limbii noastre, de la elevul din clasa întâi pînă la cel mai experimentat om al condeii, ci ar ridica problema reimprimării tuturor cărților tipărite de la 1953 încoace. Francezii, care au ortografia cea mai îndepărtată de pronunție, nu reușesc să impună nici o propunere de schimbare a sistemului lor actual. Sistemul ortografic al limbii noastre, în schimb, prezintă avantajul că este foarte simplu și poate fi ușor reținut de toate categoriile de vorbitori. El n-a fost elaborat pe baza unor dispoziții cu caracter politic, cum sînt înclinați să creadă unii, ci este rodul unei meditații îndelungate în care s-a

ținut seama de toate experiențele anterioare. Iată pentru ce consider că nu trebuie să procedăm la emendarea lui.

Radu VOINEA : Îmi este destul de greu să iau cuvîntul, pentru că, de felul meu, nu obișnuiesc să îmi spun păreri în domenii în care nu cunosc problemele așa cum trebuie. Vreau să vă mărturisesc că domeniul meu de activitate este mecanica solidului, și că, bineînțeles, cunosc destul de bine și mecanica fluidelor, dar nu mi-aș permite nici măcar în mecanica fluidelor să îmi spun păreri. Dar, pentru că mi s-a cerut, într-un fel, să iau cuvîntul, aș vrea să lămuresc unele chestiuni. Președintele Academiei m-a consultat, e adevărat mai demult, n-aș putea să spun exact cînd, în legătură cu această problemă. Și, cînd mi-a pus-o, prima întrebare a mea a fost : „L-ați consultat pe dl. acad. Coteanu ?“ Răspunsul a fost : „O să-l consult și pe dînsul, dar la urmă“.

Datorită unei împrejurări nefericite, decesul acad. Bălan, a căzut pe umerii mei sarcina de a fi președinte al Secției de Științe tehnice și de a face parte din Prezidiu, în această calitate. Și la una din ședințele Prezidiului, care premergea o adunare generală, s-a pus din nou această problemă de ortografie. Discuțiile au fost foarte lungi, mai mult de jumătate de oră, cred că aproape o oră, pe această chestiune. Ce-am spus eu atunci tot în legătură cu problema aceasta a specialiștilor ? Am spus : eu sînt inginer constructor. Și în lumea inginerilor constructori, la un moment dat s-a spus că trebuie corectată o anumită dată. Cutremurul din 1977 n-a avut loc la 4 martie, ci la 4 iulie. De fapt, ce s-a întîmplat la 4 iulie ? Șeful statului de atunci, nerăbdător că nu se rezolvă problemele acestea — voia în două, trei luni să ne refacă tot Bucureștiul — a convocat o ședință, și pe rînd au luat cuvîntul primarii de la diferite sectoare, care au vorbit ceva în felul acesta : „S-a luat legătura cu specialiștii, cu proiectanții, s-au întocmit proiecte, se aprovizionează cu materiale...“. La un moment dat, șeful statului, pierzîndu-și răbdarea a intervenit brutal : „Țara noastră nu e condusă de specialiști ; țara noastră e condusă de Comitetul Executiv, iar specialiștii trebuie să facă ceea ce hotărăște Comitetul Politic Executiv“. Citînd aceste cuvinte în ședința de Prezidiu respectivă am spus în continuare : „Cel puțin astăzi, după Revoluția din 1989, ar trebui să fie lăsați specialiștii să-și

spună părerea lor. Dacă vor hotărî scrierea unor cuvinte cu *â* sau cu *î*, asta e o treabă a specialiștilor". S-a argumentat că limba literară este un bun al întregului popor. Atunci am spus : „Da, limba este un bun al întregului popor, dar filologia e o știință“.

Tot ce am putut să fac, pentru că se pregătea atunci o hotărîre, în acest sens, hotărîre ce urma să fie supusă adunării generale, a fost să schimb puțin hotărîrea, bineînțeles sprijinit și de alți membri ai Prezidiului, în sensul că să se discute înainte de a se lua o hotărîre, discuție pentru care s-a stabilit un termen de un an. La o altă ședință a Prezidiului, mai recent, ni s-a prezentat un material, o hotărîre chiar, a unui colectiv, destul de restrîns, din care făcea parte un singur filolog, restul erau istorici, medici și alți specialiști, care hotărîseră în unanimitate cu privire la scrierea cu *î* și *â*. Pînă la urmă Prezidiul și-a însușit această hotărîre. Academicianul Coteanu a fost contra. Eu am fost într-o poziție mai dificilă (căci actualul Președinte al Academiei mi-a fost student, iar ședința a avut loc în preziua aniversării zilei sale de naștere) și n-am putut decît să mă abțin ; aceasta a fost soluția pe care am găsit-o în momentul acela. Ce vă pot eu promite ? De a susține punctul dumneavoastră de vedere, pentru că vă consider oameni de știință și sînt convins că veți lucra potrivit conștiinței Dvs. și potrivit regulilor pe care le comportă orice activitate științifică. Trebuie însă să vă mărturisesc că pentru mine a fost o surpriză să zic neplăcută, faptul că în 1932 specialiștii din domeniul filologiei au avut o opinie și adunarea generală a votat altfel. A vota un adevăr științific este, după părerea mea, o absurditate. Adevărurile științifice nu se pot pune la vot. Imaginați-vă că s-ar pune la vot principiile termodinamicii și că, avînd în vedere lipsa de energie, s-ar vota că se poate crea energie din nimic. Vă promit că mă voi opune să se pună la vot în adunarea generală problema ortografiei, considerînd că această problemă este o problemă științifică.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”, Comisia de istorie și cultivare a limbii române de la Filiala din Iași a Academiei Române, Ministerul Științei și Învățământului al Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe din Chișinău, Facultatea de Filologie a Universității din Cernăuți, Societatea de Științe Filologice din România, Filiala Iași, Inspectoratul școlar al județului Iași, precum și toți participanții la masa rotundă cu tema ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE — TRECUT, PREZENT, VIITOR, organizată la Iași, joi 7 și vineri 8 noiembrie 1991, în cadrul „Zilelor academice ieșene”, adresează conducerii Academiei Române următoarea

MOȚIUNE :

Organizarea acestei dezbateri a fost determinată, cu mult înainte de invitația lansată în acest sens de Academia Română, pe de o parte, de scrisoarea adresată de domnul acad. Mihai Drăgănescu Guvernului României în legătură cu necesitatea introducerii unor modificări în actuala ortografie a limbii române, pe de alta, de punerea în act, în chiar unele publicații ale Academiei („Academica”) a unei variante de scriere care contrazice norme ortografice neabrogate ; poziția aceasta nu creează numai derută și haos în întrebuințarea în scris a limbii române, dar, ceea ce este extrem de grav, subminează însăși autoritatea științifică a Academiei Române, chemată, ea înainte de toate, să respecte normele în vigoare ale ortografiei limbii române ca limbă modernă de cultură.

Este în afara oricărei îndoieli că un sistem ortografic nu rămîne neschimbat în timp. Dar este la fel de neîndoielnic că nici un sistem ortografic nu este arbitrar. Sistemul ortografic al

unei limbi este rezultatul armonizării reciproce a unei laturi convenționale cu una rațională, în strînsă legătură cu raportul dintre natura limbii și expresia ei scrisă, precum și cu raportul dintre limbă, cultură și societate.

În funcție de dinamica celor două raporturi și a interdependenței dintre ele, se desfășoară și procesul constituirii și evoluției sistemului ortografic. Orice ortografie este perfectibilă, dar numai printr-o adîncă cercetare din partea specialiștilor și prin identificarea unor principii care să se așeze la baza normelor ei.

Ca orice ortografie, și ortografia actuală a limbii române poate fi îmbunătățită, dar numai în urma reanalizării ei de către specialiști și numai într-un moment oportun. În faza de tranziție în care se află țara noastră, cu tensiunile politice interne și cu dificultățile economice cunoscute, considerăm că o reformă a ortografiei actuale, fie chiar minimală și prezentată sub forma unor „îndreptări“, este total inoportună. O asemenea reformă ar trebui să fie opera unei perioade mai calme, favorabilă unor opțiuni pur științifice, care să nu poată fi suspectate de motivații conjuncturale și a unei perioade mai prospere, care să-și permită cheltuielile de difuzare și de aplicare a noilor reglementări (editarea de lucrări normative și de manuale, executarea inscripțiilor de orice fel etc.). Pe de altă parte, lucru extrem de important, această reformă, în acest moment, ar fi chiar împotriva intereselor naționale, deoarece prin ea ar însemna că ignorăm implicațiile negative pe care le-ar putea avea asupra situației din Republica Moldova, unde s-a revenit la scrierea cu alfabet latin abia din 1989, adoptîndu-se ortografia românească în vigoare atunci și acum, precum și asupra situației din nordul Bucovinei și sudul Basarabiei, unde bătălia pentru reintrarea în drepturile firești a limbii române și a alfabetului latin este în plină desfășurare. În sprijinul adevăratului patriotism și al adevărului istoric și științific, nu trebuie periclitată prin nimic unitatea culturală abia restabilită a românilor.

Semnalarea unor soluții nesatisfăcătoare, a unor inconsecvențe sau chiar erori, precum și propunerea unor reguli noi, dacă acestea se vor dovedi mai raționale, sînt oriînd binevenite, dacă sînt corect fundamentate; asemenea acțiuni însă se întreprind sub forma unor discuții critice, temeinice, menite să pregătească o decizie normativă ulterioară. Pînă la adoptarea oficială a unor modificări, însă, nici o propunere în acest sens, chiar dacă ar

fi justificată în sine, nu poate fi aplicată în practică nici măcar de autorul ei.

Din această perspectivă, sîntem de acord cu organizarea de dezbateri în cadru instituțional — cum este cea de față —, cu stimularea cercetărilor asupra ortografiei românești și cu publicarea cît mai multor rezultate ale acestor cercetări, dar considerăm că :

- discuțiile și cercetările implicate nu trebuie limitate la perioada de un an sau doi ani (1991—1992), așa cum se vorbește în hotărîrile Academiei Române din 31 ianuarie și 27 decembrie a.c. ;
- discuțiile și cercetările nu trebuie influențate de orientarea deliberată spre anumite modificări pentru care există preferințe personale ale unor factori de conducere sau mituri întreținute în cercuri mai largi ;
- pînă la revizuirea de către specialiști a sistemului ortografic actual și a ogîndirii lui în lucrările normative care îl impun, trebuie să rămînă în vigoare normele statuate în 1953, cu modificările ulterioare, introduse prin edițiile succesive ale *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* (ultima ediție a acestuia este din 1983, cea mai importantă modificare datînd din 1965), reguli trecute și în instrumente normative editate în Republica Moldova.

Tolerarea coexistenței a două feluri de scriere, chiar restrînsă la cele două puncte controversate de care se vorbește în Hotărîrea din 27 septembrie a.c. a Academiei Române (*î/â* și *sînt/sunt*), echivalează cu legiferarea anarhiei și deschide calea spre încălcarea și a altor reguli, pentru unii la fel de controversate.

Modul în care au fost publicate cele două hotărîri din acest an ale Academiei Române a produs în același timp dezinformare și derută ; dezinformare, pentru că Anexa nu oferă regula scrierii *î/â* în forma definitivă adoptată la 25 mai 1932 și cuprinsă în toate îndreptarele apărute între 1932 și 1953, inclusiv în cel al lui S. Pușcariu și T. Naum, ci într-o variantă anterioară, neoficială, din 1929 (Regula 14 din Regulile ortografice adoptate în 1932 stabilește menținerea lui *î* în formele flexionare și în derivatele verbelor cu infinitivul în *î*, deci scrierea *coborînd*, *coborîre*, *coborît*, *coborîtor*, nu *coborînd*, *coborîre*, *coborât*, *coborător* !); derută, pentru că textul Anexei conține și alte elemente ale vechii ortografii (apostroful din

într-o inițială majusculă din *Român*, și scrierea legată *dela*), despre care nu se înțelege dacă sînt și ele acceptate acum.

„Coexistența” a două — sau chiar mai multe — (orto)grafii nu avea nevoie să fie consacrată printr-o hotărîre academică. Ea se constată peste tot în publicistica noastră actuală, ca o manifestare de libertate greșit înțeleasă, cu consecințe negative asupra întrebuirii în scris a limbii române. Academia ar fi trebuit să se opună acestor tendințe, cerînd respectarea normelor unice în vigoare pînă la înlocuirea lor, dacă va fi cazul, cu alte norme, tot unice.

În orice caz, dualismul ortografic este de neconceput în învățămîntul preuniversitar. Academia Română și Ministerul Învățămîntului și Științei trebuie să adopte, de urgență o poziție explicită în sprijinul respectării în școală a ortografiei oficiale în care sînt scrise și manualele aflate în uz, multe dintre acestea, întrebuițate deja și în școlile din Republica Moldova și din Ucraina.

Pentru întregul curs al discuțiilor referitoare la ortografia limbii române ni se pare important să declarăm că :

— Este necesar să se reinstitue principiul ca în fiecare domeniu specific specialiștii să aibă nu numai primul cuvînt dar și cuvîntul hotărîtor, dacă punctul lor de vedere este argumentat;

— Trebuie evitată imixtiunea criteriilor extralingvistice, ortografia urmînd să fie judecată în conținutul ei ;

— Modificările trebuie să continue direcția de simplificare a ortografiei și în nici un caz să nu reintroducă unele complicații acolo unde s-a realizat în timp o simplificare ;

— Atenția trebuie îndreptată spre dificultățile reale ale ortografiei românești și nu spre false probleme, reactualizate.

Astfel, considerăm că revenirea la scrierea cu două litere a vocalei [î], conform poziției în cuvînt, deci, la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor, ar fi un anacronism inacceptabil prin care s-ar submina deopotrivă principiul fonetic, principiul etimologic, precum și conștientizarea caracterului sistemic al limbii (a coborî, dar coborât !). Adevărate probleme spinoase, care merită să fie reanalizate, sînt altele :

- scrierea cu inițială majusculă/minusculă ;
- scrierea cuvintelor compuse (cu blanc ori cratimă) ;
- scrierea toponimelor românești ;
- scrierea neologismelor ;

- precizarea folosirii apostrofului și a cratimii ;
- scrierea cu s/z, ea/ia etc.

Peste toate acestea, însă, problema principală este asigurarea respectării normelor ortografice unitare, actuale și viitoare, ceea ce reprezintă un criteriu al civilizației unei națiuni. Pentru îmbunătățirea situației constatate pînă acum, este necesară precizarea caracterului oficial al oricărui demers în acest domeniu.

— Pe de o parte, trebuie stabilit cine și cum va sancționa și „implementa” eventuala reformă/îndreptare a ortografiei realizată de Academia Română, căci este evident că o simplă hotărîre a Academiei nu poate fi suficientă ;

— Pe de altă parte, este necesar ca Academia Română — prin comisia de cultivare a limbii sau/și prin secția de filologie, literatură și arte — împreună cu Ministerul Învățămîntului și Științei și cu Ministerul Culturii să întocmească baremuri cu care să se poată testa competența ortografică la absolvirea unui ciclu de învățămînt sau la admiterea în alt ciclu, precum și la ocuparea prin concurs a anumitor funcții din sistemul administrativ sau din domeniile poligrafic și editorial.

Considerăm de la sine înțeles că ortografia trebuie să fie una și aceeași în toate teritoriile limbii române. De aceea, discutarea ortografiei și pregătirea unei revizuirii trebuie să se facă de către specialiștii din România împreună cu cei din Republica Moldova, din Ucraina și din alte părți, care au experiența alcătuirii recentelor lucrări normative privind ortografia noastră comună.

Propunem reorganizarea comisiei de cultivare a limbii și îndeosebi a subcomisiei de ortografie și ortoepie prin lărgirea lor cu specialiști care să reprezinte institutele de profil ale Academiei Române (din București și din alte orașe ale țării) și ale Academiei de Științe a Republicii Moldova, precum și institutele de învățămînt superior.

Paralel cu reluarea în studiu a problemelor ortografiei, lingviștilor trebuie să li se dea posibilitatea de a informa corect opinia publică asupra adevărului despre ortografia românească și despre istoria ei, pentru a se înlătura actualele suspiciuni și prejudecăți determinate de necunoaștere.

Redactor : Alexandru-Dan CIOCHINĂ
Culegere linotip : Vasile COROAMĂ-Voitinel
Paginat : Constantin SPĂTARU
Tipar înalt : Romică GAVRIL, Gavril GAVRIL,
Gheorghe BĂLAN
Legătorie : Elena FORĂSCU

Format 1/16 (54×84). Bun de tipar : martie 1992.
Apărut 1992
Tiparul executat la Imprimeria Institutului European
pentru Cooperare Cultural-Științifică Iași

„Dacă Academia ar primi deciziile filologice, ar da prestigiul necesar unui sistem ortografic care este rezultatul unor discuții îndelungate între cei mai competenți cercetători ai limbei noastre și, în același timp, rezultatul unor înțelepte concesiuni reciproce.”

SEXTIL PUȘCARIU
Proiect de reformă a ortografiei române

INSTITUTUL EUROPEAN PENTRU
COOPERARE CULTURAL - ȘTIINȚIFICĂ IAȘI